

Schade herstellen tijdens jeugddetentie

Een evaluatieonderzoek naar herstelgericht werken in Forensisch Centrum Teylingereind

Mr. Annemieke Wolthuis
Dr. Myriam Vandenbroucke

Met medewerking van:
Mr. dr. Katinka Lünemann
Sylvia Schot MSc
Dr. Majone Steketee

December 2009

Inhoud

1. Inleiding en opzet van het onderzoek	7
1.1. Probleemstelling en vraagstellingen	9
1.2. Onderzoeksopzet	11
1.3. Opzet van het rapport	12
Deel 1 Literatuuronderzoek en methodiekbeschrijving	15
2. Herstelgericht werken in detentie	15
2.1. Herstelrecht voor jongeren, een introductie	15
2.2. Herstelrecht in detentie	18
2.3. Ervaringen in België	19
2.4. Ontwikkelingen in Nederland	22
2.5. Conclusies	26
3. Dwarsdoorsnede Herstelgericht werken Teylingereind	29
3.1. Inleiding	29
3.2. De inrichting en het pedagogisch klimaat	29
3.2.1. Pedagogische visie en methodisch handelen	30
3.3. Herstelgericht werken in Teylingereind	34
3.4. Herstelbemiddeling	36
3.5. Spreken over Schuld	43
Deel 2 Resultaten	47
4. Spreken over schuld	47
4.1. De deelnemers	47
4.2. Effectmeting	48
4.3. Nameting: waardering van de cursus	50
4.3.1. Redenen om mee te doen	50
4.3.2. Wat hebben de deelnemers geleerd	50
4.3.3. Waardering van de inhoud en begeleiding van de cursus	53
4.3.4. Waardering van de sessies	55
4.3.5. Na de cursus	55

5. Herstelbemiddeling	57
5.1. Over de verzamelde gegevens	57
5.2. Algemene kenmerken van deelnemers en de bemiddelingstrajecten	57
5.2.1. Achtergrondkenmerken	57
5.2.2. Aanmelding, moment van herstelbemiddeling en duur van een traject	58
5.2.3. Type bemiddelingen	58
5.3. Waardering en de effecten van herstelbemiddeling	59
5.3.1. Achtergrondkenmerken van de geïnterviewde jongeren	59
5.3.2. Aanmelding	60
5.3.3. Type bemiddelingen	61
5.3.4. Het effect op de jongeren	63
5.3.5. Herstel	63
5.3.6. Herstelbemiddeling: en dan?	64
6. Herstelbemiddeling voor interne conflicten	65
6.1. Aanmelding en type conflict	66
6.2. Het effect van de bemiddeling op de dader	66
6.3. De toekomst: verplicht of niet?	67
6.4. Het perspectief van het slachtoffer bij een conflict tussen pupil en medewerker	67
7. Ervaringen van professionals	71
7.1. De praktijk	71
7.1.1. Informatie over herstelbemiddeling	71
7.1.2. Aanmelding voor de S.O.S. cursus	72
7.1.3. Selectie en aanmelding voor herstelbemiddeling	72
7.1.4. Inclusie en exclusie criteria voor de S.O.S. cursus	72
7.1.5. Inclusie en exclusie criteria voor herstelbemiddeling	72
7.1.6. De rol van Slachtoffer in Beeld bij de aanmelding	73
7.2. Organisatorische inbedding van herstelgericht werken	73
7.2.1. Het herstelgericht klimaat	74
7.2.2. Bekendheid en draagvlak	74
7.2.3. Positieve waardering van de uitvoering	75
7.2.4. Knelpunten in de uitvoering	76

7.3.	Effecten op de jongeren, slachtoffers en de sfeer in de instelling	76
7.3.1.	Het effect van S.O.S. op de jongeren	77
7.3.2.	Het effect van herstelbemiddeling op de jongeren	77
7.3.3.	Het effect van herstelbemiddeling op slachtoffers	78
7.3.4.	Het effect op het verblijf en de sfeer in de instelling	79
7.3.5.	Welke vorm van herstelbemiddeling heeft de voorkeur?	79
7.4.	De toekomst	80
7.4.1.	Uitbreiding	81
7.4.2.	Verplichting	82
7.4.3.	Landelijke invoering	82
8.	Recidivemeting	83
8.1.	Samenstelling van de groepen	83
8.2.	Operationele definitie van recidive	84
8.3.	Survival analyse	84
8.4.	Resultaten van meta-studies	87
Deel 3	Toekomstverkenning	89
9.	Conclusies	89
9.1.	De theorie	89
9.2.	Het beleid	90
9.3.	De praktijk	91
9.3.1.	De S.O.S. cursus	92
9.3.2.	Externe herstelbemiddeling	93
9.3.3.	Herstelbemiddeling voor interne conflicten	94
9.3.4.	Herstelgerichte inrichtingscultuur	95
9.4.	Recidive	96
9.5.	De Toekomst van herstel in Teylingereind	97
9.6.	Conclusie	97
10.	Aanbevelingen	99
11.	Referenties	103
Bijlage 1	- Werkwijze Spreken Over Schuld	109
Bijlage 2	- Functiebeschrijving Herstelconsulent	113

1. *Inleiding en opzet van het onderzoek*

Het inzetten van herstelgerichte activiteiten in een justitiële jeugdinrichting is in Nederland een vrij nieuwe manier van werken. Herstelgerichte activiteiten zijn een vorm van herstelrecht: een stroming binnen (of naast) het strafrecht waarbij herstel van geleden schade en het nemen van verantwoordelijkheid van betrokkenen zelf centraal staan (Walgrave, 2000; Weijers, 2008).

In Forensisch Centrum Teylingereind (hierna: Teylingereind) is men in 2005 begonnen met herstelgerichte activiteiten in de vorm van gesprekken tussen dader en slachtoffer (herstelbemiddeling), onder meer geïnspireerd door het Belgische model Herstelgerichte Detentie. In juni 2005 is voor het project een herstelconsulent aangesteld. De instelling kent opvang- en behandelgroepen en in beide groepen wordt de mogelijkheid tot deelname aan herstelgerichte activiteiten geboden.

Het aanbod van herstelgerichte activiteiten zette in eerste instantie in op herstelbemiddeling met slachtoffers van buiten en op het oplossen van interne conflicten, maar bevat nu ook cursussen en themadagen over het werken aan onderwerpen als schuld, schaamte en verzoening (Van Rhijn, 2007). Teylingereind zet(te) de volgende zeven activiteiten in die gericht zijn op herstel:

Herstelgerichte activiteiten Teylingereind

1. Herstelbemiddeling bij interne incidenten in Teylingereind;
2. Herstelbemiddeling met slachtoffers van buiten;
3. Cursus Slachtoffer in Beeld binnen Herstelopvoeding (2007;)
4. S.O.S. cursus Gevangenezorg Nederland (2007 tot heden);
5. Themamiddagen met pastoraal werk (schuld, schaamte, verzoening)
6. Avondactiviteit op de groep met thema i.s.m. 'Delinkwentie & Samenleving' (organisatie van ex-gedetineerden);
7. Creatieve/muzikale workshops: uiting geven aan gevoelens van schuld, schaamte, slachtoffer en/of ouderschap, bijvoorbeeld via Make it, de knutselgroep van Gevangenezorg NL.

(Bron: presentatie Ariane van Rhijn Teylingereind, 2007)

Inzet van herstelgerichte activiteiten kan bijdragen aan een herstelgerichte inrichtingscultuur.

Een herstelgerichte inrichtingscultuur omvat volgens de directie en de betrokkenen bij herstel in Teylingereind:

- Bewustzijn creëren omtrent de gevolgen van criminaliteit;
- Bespreekbaar maken van delict en gevolgen;
- Inzicht verschaffen in eigen aandeel;
- Verantwoordelijkheid nemen voor delict;
- Motiveren tot werken aan herstel jegens slachtoffers, samenleving en eigen relationele netwerk;
- Herstelgerichte principes hanteren bij oplossen van conflicten - ook binnen de inrichting - middels herstelbemiddeling (Teylingereind, 2007).

De huidige, meest voorkomende herstelgerichte activiteiten in Teylingereind zijn herstelbemiddeling en de cursus Spreken over Schuld (S.O.S.). De themadagen, avondactiviteiten en workshops vinden incidenteel plaats en zijn ter ondersteuning van bovengenoemde activiteiten. Herstelbemiddeling kent binnen de inrichting drie varianten: externe herstelbemiddeling, herstelbemiddeling voor interne conflicten en familiebemiddeling.

Bij externe herstelbemiddeling kan een vorm van herstel richting het eigen slachtoffer worden ingezet. Deze bemiddelingen worden sinds 2007 uitgevoerd door Slachtoffer in Beeld (SiB)¹.

Interne herstelbemiddeling richt zich op conflicten binnen de instelling, tussen jongeren onderling of tussen een jongere en een medewerker. De afgelopen jaren zijn ongeveer 250 aanvragen tot herstelbemiddeling gedaan, waarvan een derde interne bemiddelingen betreft.

Een familiebemiddeling kan ingezet worden in geval van een ernstige gebeurtenis tussen de pupil en diens familie. Sinds 2007 wordt in incidentele gevallen een familiebijeenkomst voorbereid en uitgevoerd met als doel herstel van de familierelaties. In totaal zijn er tot nu toe rond de 15 familiebemiddelingen tot stand gebracht. Deze vorm van bemiddeling heeft een bijzondere positie binnen Teylingereind. Het gaat in de meeste gevallen niet om een strafbaar feit waarvan aangifte is gedaan en wordt om die reden niet door bemiddelaars van SiB gedaan (zie verder hoofdstuk 3), maar meestal door de herstelconsulent zelf. Om deze reden en vanwege het geringe aantal bemiddelingen dat heeft plaatsgevonden, hebben wij familiebemiddelingen niet meegenomen in het huidige onderzoek.

De cursus Spreken over Schuld (S.O.S.) is bedoeld voor jongeren die in brede zin iets willen doen aan herstel. De cursus gaat in zes bijeenkomsten dieper in op thema's als schuld, schaamte, en slachtoffers, waarbij ook verantwoordelijkheid en herstel centraal staan. Dit gebeurt aan de hand van het vertonen van films en het werken met 'echte' slachtoffers. De jongeren worden gestimuleerd iets te maken voor iemand met wie ze iets willen herstellen.

1 SiB spreekt over slachtoffer-dadergesprekken.

Nu de herstelgerichte activiteiten in Teylingereind een aantal jaren functioneren, is er behoefte aan een evaluatie en een toekomstverkenning. In dit onderzoeksrapport geven wij de resultaten weer van een evaluatieonderzoek naar herstelgerichte activiteiten in Forensisch Centrum Teylingereind, dat liep van oktober 2008 tot en met mei 2009. Het onderzoek richt zich in het bijzonder op de externe en interne herstelbemiddeling² en de cursus Spreken over Schuld (S.O.S.), omdat dit de belangrijkste en meest voorkomende vormen zijn van herstelgericht werken in Teylingereind.

In dit hoofdstuk gaan we nu verder in op de probleem- en vraagstellingen, de onderzoeksopzet en de opbouw van deze publicatie.

1.1. Probleemstelling en vraagstellingen

De centrale probleemstelling van dit onderzoek luidt:

Wat zijn de doelstellingen van de herstelgerichte activiteiten in Forensisch Centrum Teylingereind en in hoeverre worden die doelstellingen bereikt?

In het huidige onderzoek beschrijven wij eerst de opkomst van en ontwikkelingen in het herstelgericht werken. We beginnen met de internationale context, vervolgens gaan we over op de nationale context en tot slot beschrijven we het herstelgericht werken zoals dat in Teylingereind gebeurt. Daarbij komen zowel organisatorische vragen als de inhoud van de werkwijze aan de orde.

Dit onderzoek heeft als oogmerk na te gaan of de doelstellingen van de herstelgerichte activiteiten gerealiseerd worden. In het kort betreft dit bij herstelbemiddeling: het bewerkstelligen van een dialoog tussen daders en slachtoffers om, in eerste instantie, de schade te herstellen. De nadruk ligt hierbij op de immateriële schade. Bij de S.O.S. cursus is het doel om deelnemers in staat te stellen hun denken, houding en gedrag te veranderen door inzicht te verschaffen in het effect van criminaliteit op slachtoffers en de maatschappij. Daarbij staat het nemen van verantwoordelijkheid voor de eigen daden centraal.

In dit onderzoek kijken we bij herstelbemiddeling en de S.O.S. cursus vooral naar de dader. Heeft hij er iets van geleerd, heeft hij een inzicht verworven en spijt getoond? Met het onderzoek willen we achterhalen wat de deelnemers, vooral de jonge daders, en de betrokken medewerkers en bemiddelaars als resultaten zien van de herstelbemiddeling.

2 Herstelbemiddeling is hier gedefinieerd als alle vormen van contact tussen slachtoffer en dader, dat wil zeggen het schrijven van een excuus brief/kaartje, een pendelbemiddeling of een slachtoffer-dader gesprek.

Het voorkomen van recidive is geen direct doel van herstelbemiddeling of de cursus S.O.S. De overheid beoordeelt en financiert echter steeds meer interventies op effectiviteit in relatie tot recidive. Een eerste doel van werken met herstel is een verandering teweeg brengen in het gedrag en het besef van de jongere. Daarmee wordt uiteindelijk ook een verder liggend doel beoogd om toekomstig gedrag van de jongere te veranderen, zodat hij of zij niet weer de fout ingaat. Om die reden is het interessant om na te gaan of de inzet van herstelgerichte activiteiten in Teylingereind enig effect heeft op recidive. In dit onderzoek gaan wij na in welke mate daders na afloop van de herstelbemiddeling of de S.O.S. cursus voorkomen in de justitiële documentatie. Dat doen we door het vergelijken van de recidive cijfers van een experimentele groep en een controlegroep.

Vraagstellingen

De deelvragen zijn opgesplitst naar drie onderdelen van het onderzoek: literatuuronderzoek en methodiekbeschrijving, de procesevaluatie en resultaten, en aanbevelingen voor de toekomst.

Literatuuronderzoek en methodiekbeschrijving

1. Wat zijn de belangrijkste (internationale) praktijken, theorieën en bevindingen op het gebied van herstelgerichte detentie?
2. Wat houdt herstelgerichte detentie in volgens de uitgangspunten van het experiment in Forensisch Centrum Teylingereind?
3. Welke herstelgerichte activiteiten zijn daarin te onderscheiden?
4. Welke doelen worden beoogd?

Procesevaluatie en resultaten

5. Hoe wordt herstelgerichte detentie in Teylingereind in de praktijk toegepast - wat betreft aard, aantal en duur van de gestarte bemiddelings-trajecten en cursussen en kenmerken van de deelnemers?
6. Wat zijn de eventuele knelpunten, wat zijn goede elementen?
7. Hoe worden herstelbemiddeling en de cursus S.O.S. gewaardeerd door betrokkenen en professionals (de jongeren, de herstelconsulent, herstelbemiddelaars, slachtoffers, medewerkers en management)?
8. Wat zijn de effecten die toegeschreven kunnen worden aan de herstelbenadering in de justitiële jeugdinstelling (JJI), op onderdelen als gedragsverandering, eigen verantwoordelijkheid, en praten over het delict?
9. Dragen de herstelgerichte activiteiten in Teylingereind bij aan het terugdringen van crimineel gedrag van de jongeren?
10. Dragen de herstelgerichte activiteiten bij tot een gunstiger inrichtingsklimaat?
11. Komt de beoogde opzet overeen met de praktijk?

Aanbevelingen voor de toekomst

12. Is structurele inbedding van herstelgerichte activiteiten in Teylingereind gewenst en zo ja, in welke vorm?

1.2. Onderzoeksopzet

Het onderzoek is opgezet langs hierboven beschreven lijnen. Hierbij hebben we gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden: literatuurstudie, analyse van bestaande gegevens, vragenlijsten en interviews, en recidive onderzoek.

Deelonderzoek 1 Literatuurstudie en methodiekbeschrijving

Literatuurstudie naar herstelrecht voor jeugdigen en vooral naar herstelgerichte detentie vormt het eerste deel van dit onderzoek. Hiermee wordt beoogd de ontwikkelingen en de positionering van herstelgericht werken in Teylingereind in een bredere context te plaatsen en ook om werkbare onderdelen te identificeren. De werkwijze in de instelling is gebaseerd op het Belgische model van herstelgerichte detentie. Om die reden worden ervaringen in België nader beschreven.

Aan de hand van beschikbare projectdocumenten en achtergrondinformatie van de herstelconsulent en het management wordt een beschrijving gegeven van de herstelgerichte activiteiten in Teylingereind. Zo komen ondermeer de volgende vragen aan de orde: Wat is herstelbemiddeling? Welke varianten zijn er? Wat houdt de cursus Spreken Over Schuld in? Welke actoren zijn daarin actief? Hoe passen deze activiteiten binnen de werkwijze en methodieken van de inrichting?

Deelonderzoek 2 Procesevaluatie en resultaten

In dit deelonderzoek wordt nagegaan in hoeverre herstelgerichte activiteiten in de praktijk verlopen zoals beschreven in de methodiek. Daarbij hebben wij specifiek gekeken naar effecten van deelname aan herstelbemiddeling of de cursus Spreken Over Schuld (S.O.S.) op het gedrag van de jonge daders. Ten slotte onderzochten wij of deelname aan de cursus S.O.S. en/of herstelbemiddeling invloed heeft op de recidivekans.

De gebruikte onderzoeksmethoden zijn: analyse van bestaande registratiegegevens uit het registratiesysteem van Teylingereind (TULP) en uit het registratiesysteem van Slachtoffer in Beeld; afname van interviews met jongeren die hebben deelgenomen aan de cursus S.O.S. (N = 25) en/of herstelbemiddeling (N = 57 voor de externe herstelbemiddeling en N = 10 voor de interne herstelbemiddeling) aan de hand van vragenlijsten; interviews met 17 professionals die in meer of mindere mate betrokken zijn bij de herstelgerichte activiteiten. Het recidive onderzoek omvat *matching* van

een controlegroep en een experimentele groep, op basis van gegevens van de Justitiële Informatiedienst.

Omdat er tijdens de onderzoeksperiode vanwege de sluiting van twee opvanggroepen voor jongens maar een beperkt aantal nieuwe zaken zijn aangemeld voor herstelbemiddeling, hebben we in het onderzoek zowel oude als nieuwe zaken betrokken.

We signaleren dat het percentage licht verstandelijk gehandicapte (LVG) jongeren binnen Teylingereind flink hoog is door de 2 LVG behandelgroepen en 1 LVG opvanggroep. Dit betreft de helft van de beschikbare populatie tijdens de onderzoeksperiode. Het is een groep die extra aandacht nodig heeft en ook extra uitleg tijdens de interviews.

Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de vragenlijsten schriftelijk ingevuld zouden worden. Het bleek effectiever om de jongeren over herstelbemiddeling face-to-face of telefonisch te ondervragen. Met hulp van de inzet van een stagiaire van Teylingereind hebben we toch een groot aantal jongeren (67) voor herstelbemiddeling voor externe en interne conflicten kunnen bereiken. De door de stagiaire uitgewerkte interviews zijn door ons geanalyseerd.

Daarnaast zouden wij kijken of het, naast het benaderen van de ouders, ook mogelijk zou zijn om slachtoffers te benaderen. Het uitzetten van schriftelijke vragenlijsten onder 100 slachtoffers met medewerking van SiB heeft echter nauwelijks respons opgeleverd (2 reacties) en kan om die reden niet worden meegenomen in de analyse. Het blijkt dat slachtoffers moeilijk te benaderen zijn als er enige tijd zit tussen deelname aan herstelbemiddeling en het toesturen van een vragenlijst.

Deelonderzoek 3 Positiebepaling en toekomstverkenning

Na de analyse van de onderzoeksresultaten en de interviews wordt de huidige praktijk geplaatst in de context van herstelrechtelijke ontwikkelingen in het algemeen en het pedagogische klimaat in Teylingereind in het bijzonder, om zo te komen tot conclusies en aanbevelingen over herstelgerichte activiteiten in deze justitiële jeugdinstelling.

1.3. Opzet van het rapport

Hoofdstuk 2 geeft een theoretische beschrijving van herstelrecht voor jongeren en in het bijzonder herstelgerichte detentie. Ervaringen in België dienen als inspiratie en voorbeeld voor de Nederlandse praktijk. De methodiekbeschrijving en de concrete manier van werken in Teylingereind zijn uitgewerkt in hoofdstuk 3. De waardering en resultaten van herstelgericht werken op basis van analyses van de vragenlijsten en interviews met de jongeren volgt in hoofdstukken 4 en 5. Hoofdstuk 4 gaat over de cursus

Spreken over Schuld (S.O.S.) en in hoofdstuk 5 en 6 komt herstelbemiddeling voor respectievelijk externe en interne conflicten aan bod. In hoofdstuk 7 bespreken wij de resultaten van de interviews met professionals. In hoofdstuk 8 staan uitkomsten van het recidive onderzoek. In hoofdstuk 9 volgen tot slot de conclusies en de aanbevelingen. Hoofdstuk 10 betreft een overzicht van de geraadpleegde literatuur en documenten.

Deel 1 Literatuuronderzoek en methodiekbeschrijving

2. Herstelgericht werken in detentie³

2.1. Herstelrecht voor jeugdigen, een introductie

Restorative Justice of herstelrecht is een nieuwe of vernieuwende benadering van reageren op criminaliteit. Eind jaren zeventig begon in landen als Australië, Nieuw Zeeland en Noord-Amerika *victim-offender-mediation* te groeien, deels geïnspireerd op eeuwenoude gebruiken van inheemse volkeren ten aanzien van het omgaan met conflicten binnen de gemeenschap. Het betrof projecten met bemiddelingen tussen slachtoffer en dader onder begeleiding van een bemiddelaar om conflicten op te lossen. In Europa werden die internationale ontwikkelingen gevolgd en deels overgenomen, maar ontstonden ook onafhankelijk daarvan bemiddelingspraktijken. Deze ontwikkelingen werden op den duur de basis van een herstelrechtelijk denken. De opkomst van herstelrecht in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw ging in West Europa gepaard met een groeiende aandacht voor de rechten en behoeften van slachtoffers van delicten (Blad, 2005; Weijers, 2008; Wolthuis, 2009).

Al deze ontwikkelingen hebben geleid tot een veelheid en diversiteit aan herstelgerichte projecten en structuren voor zowel jeugdigen als volwassenen. Er ontstond behoefte aan meer eenheid en kwaliteitswaarborgen. De laatste jaren is een aantal internationale en Europese richtlijnen tot stand gekomen, zoals de Aanbeveling van de Raad van Europa van 1999 inzake mediation in strafzaken, het (bindende) EU Kaderbesluit van 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure en de VN beginselen betreffende *restorative justice* van 2002.⁴ Deze richtlijnen en besluiten richten zich tot overheden om het gebruik van herstelrecht in strafzaken

3 Dit deel betreft een bewerking van een nog niet gepubliceerd artikel geschreven voor het Liber Amicorum voor Paul Janssen, Open Universiteit Nederland: A.Wolthuis, Van grenzen overschrijden naar grenzen verleggen, *Herstelrecht in de Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen*, 2009.

4 *Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States concerning Mediation in Penal Matters* en: 2001/220/JBZ: Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure, Publicatieblad Nr. L082 van 22/03/2001 blz. 0001-0004, en: *UN Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters No. 2002/12. 24 July.*

te bevorderen. Hoe een staat dat doet wordt (vooralsnog) grotendeels aan de staat zelf overgelaten (Wolthuis, 2002).⁵

De definities van herstelrecht lopen uiteen, maar noties als de aangerichte schade en het leed bij het slachtoffer en/of de maatschappij herstellen, staan centraal. In de ultieme vorm wordt ingezet op een dialoog tussen slachtoffer en dader en vaak hun beider netwerken. De dader wordt geconfronteerd met de gevolgen van zijn daad en krijgt de gelegenheid om verantwoordelijkheid te nemen. Het idee hierbij is dat recht wordt gedaan aan slachtoffer, dader én maatschappij (Claes, Declerck, Marchal & Put, 2007; Bazemore & Walgrave, 1999).⁶

Herstelgerichte praktijken kunnen op verschillende manieren vorm krijgen. De aandacht gaat vooral uit naar slachtoffer-daderbemiddeling en *conferencing*. Bij de eerste vorm vindt een ontmoeting plaats tussen dader en slachtoffer onder begeleiding van een bemiddelaar. Bij *conferencing* kunnen naast dader en slachtoffer ook relaties van beide partijen - en eventueel anderen die geraakt zijn door het gedrag - aanwezig zijn en deelnemen aan het (kring)gesprek. Reacties op criminaliteit als Halt en taakstraffen, waarbij wel wordt ingezet op het nemen van verantwoordelijkheid en excuses brengen aan het slachtoffer maar niet op een daadwerkelijke interactie, zijn deels herstelrechtelijk te noemen.

Een definitie van herstelbemiddeling is: 'Het voor of tijdens de strafprocedure zoeken naar een via onderhandeling tot stand gebrachte schikking tussen het slachtoffer en degene die het strafbare feit heeft gepleegd, door bemiddeling van een bevoegd persoon.' (Steketee, et al., 2006, p. 15). Van herstelbemiddeling wordt verwacht dat de jongere meer inzicht krijgt in de gevolgen van zijn handelen en de hiervoor opgelegde sanctie. Doordat de dader luistert naar het slachtoffer en zijn gevoelens, verwerft hij meer inzicht in zijn moreel onacceptabele gedrag. Het idee erachter is dat morele afkeuring effectiever is als deze afkomstig is van het slachtoffer zelf of van mensen om wie de dader geeft, dan wanneer justitiële autoriteiten zich hierover uitlaten (Van Stokkom, 2004a). Voor de jongere is het belangrijk om zijn vertrouwen van zijn dierbaren en omgeving terug te winnen. Dit bevordert de rehabilitatie en re-integratie in de maatschappij en het helpt zijn sociaal netwerk verstevigen (Steketee, Woerds, Moll & Boutellier, 2006 en Schot, 2009).

5 Zie art. 10 EU Kaderbesluit van de Raad inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001/220/JBZ).

6 Visies op herstelrecht lopen uiteen van maximalistisch tot minimalistisch. De maximalisten zien herstelrecht kort gezegd als alternatief voor een strafmodel dat te leedtoevoegend zou zijn. Bij herstelrecht staat in hun optiek herstel centraal en vrijwillige deelname is wenselijk, maar niet cruciaal. De minimalisten vinden vooral het communicatieproces tussen de betrokkenen in het conflict van belang. Vrijwillige deelname is in hun ogen cruciaal; herstelrecht moet geen spanning opleveren met het dwingende karakter van het recht.

Herstelrechtelijke afdoeningen kunnen zowel buiten, als ook tijdens of na een strafproces worden ingezet. Vrijwillige deelname staat in de meeste praktijken centraal. Vaak wordt de uitkomst, een verontschuldiging, schadevergoeding of dienstverlening opgeschreven in de vorm van een contract. Afhankelijk van de doorverwijzende instantie kan de afspraak vervolgens uitgevoerd of bevestigd worden. Als deze niet gerealiseerd wordt, vindt een andere, vaak strafrechtelijke, afhandeling plaats (Steketee, Woerds, Moll & Boutellier, 2006).

Onderzoek laat positieve resultaten van herstelbemiddeling en conferencing zien wat betreft waardering door zowel daders als slachtoffers. Heather Strang deed in 2001 in het Verenigd Koninkrijk onderzoek naar slachtofferparticipatie in herstelrecht. Zij toonde aan dat slachtoffers tevreden zijn over deze procedure onder meer omdat er rekening gehouden wordt met hun mening; zij voelden zich betrokken bij de procedure. De behandeling ervoeren zij als respectvol en eerlijk en er was sprake van materieel en emotioneel herstel. Ook liet Strang zien dat slachtofferparticipatie leidt tot een afname van wraakgevoelens (Strang, 2001). In het onderzoeksrapport van het Smith Institute: *Restorative Justice: the evidence*, hebben Sherman en Strang vervolgens in 2007 de resultaten van 36 Engelstalige empirische studies naar effecten van vormen van herstelrecht samengebracht. Slachtoffers van criminaliteit die in een herstelrechtelijke afdoening terecht zijn gekomen doen het gemiddeld beter op een groot aantal terreinen, waaronder posttraumatische stress, dan slachtoffers die daar niet in terecht zijn gekomen. Diversie van vervolging naar een herstelrechtelijke afdoening vergroot de kans dat een dader ter verantwoording wordt geroepen voor zijn daden. Ook blijkt deelname positief uit te pakken wat betreft vermindering van recidive (zie ook hoofdstuk 8).

Verscheidene andere meta-analyses tonen aan dat deelname aan herstelgerichte activiteiten effect heeft op de recidivekans, vooral bij geweldsplegers. Zo laat onderzoek uit 2008 naar zeven herstelbemiddelingsprojecten in Engeland zien dat de recidivekans met gemiddeld 27% afneemt (gemeten over een periode van 2 jaar).⁷ Paul Mc Cold presenteerde in 2003 een overzicht van onderzoek naar herstelrecht in de Verenigde Staten. Hij vond 'veel empirische steun voor een paar generalisaties, namelijk de positieve mening van aan herstelrecht deelnemende partijen over de toegevoegde waarde, en de significant grotere beleving van *fairness* van de uitkomsten van herstelrecht vergeleken met die van de strafrechtelijke

7 Cambridge (UK), onderzoek naar 7 experimenten, die sinds 2001 lopen. 400 'herstelrechtzaken' zijn vergeleken met 400 'controlezaken'. Uitkomsten van het onderzoek: kostenbesparing; integratie van herstelrecht in strafrechtelijke procedures bevordert de doorlooptijd; gemiddeld 27% minder recidive (in termen van veroordelingen en gemeten over een periode van 2 jaar, Shapland, J. et al. (2008), *Does restorative Justice affect reconviction?* Zie: www.justice.gov.uk/publications/research.htm

procedures' Wat betreft recidive concludeerde hij dat de effecten van herstelrecht een relatie hebben met het soort misdrijf, namelijk minder recidive bij misdrijven tegen personen (Mc Cold, 2003).⁸

2.2. *Herstelrecht in detentie*

Past het opsluiten van mensen binnen het herstelrechtelijke denken? En hoe ligt dat in Nederland? Daarover zijn de meningen verdeeld. Idealiter streeft het herstelrecht naar het vermijden van de vrijheidsbenemende straf (Van Ness, 2007; Hagemann, 2003). De vrijheidsstraf is de zwaarste en meest ingrijpende straf die het Nederlandse strafrecht kent. Implicaties van het opsluiten van mensen zijn algemeen erkend als beschadigend (Sykes, 1958; Blad, 2004). Vanuit de herstelrechtelijke benadering is vrijheidsbeneming in beginsel alleen aanvaardbaar als een werkelijk 'ultimum remedium' en zou de ten uitvoerlegging ervan zoveel mogelijk gericht moeten zijn op herstel.

De praktijk, en in zekere zin de onvermijdelijkheid van de oplegging van vrijheidsbenemende straffen, en het idealisme van de herstelbeweging leveren een uitdaging op die steeds meer wordt erkend (Blad & Pauwelsen, 2003; Blad, 2004). Dit is zichtbaar in initiatieven met toepassing van herstelrechtelijke principes in detentie: pogingen om gevangenen humaner te maken en meer te richten op herintegratie in de maatschappij. Er is nog niet veel literatuur voorhanden over herstelgerichte detentie. Toch vindt de praktijk zijn weg. Canada, de Verenigde Staten, Engeland, Zwitserland, Tsjechië, Duitsland en België hebben ervaring met herstelgerichte activiteiten in gesloten instellingen. Vaak kwam het initiatief hiertoe van gevangenisdirecteuren, later al dan niet gevolgd door landelijk beleid en bijbehorende kaders.

Buurland België is het eerste land waar een wettelijk ingekaderde hervorming van de detentiecultuur in een op herstel gerichte cultuur is ontstaan.⁹ België sluit daarmee, meer dan Nederland, aan bij internationale ontwikkelingen. In België is herstel overigens een doel op zich; eventuele recidivevermindering wordt opgevat als een gunstig bijeffect. Men acht ruimte voor dergelijke morele praktijken, onafhankelijk van de meetbare output - het voorkomen van recidive staat hoog op de politieke agenda - op

⁸ Zie ook: www.restorativepractices.org

⁹ België kent wat betreft de aanpak van jeugdige delinquenten een systeem dat nog steeds voornamelijk geïnspireerd is op het beschermingsrecht. Dat betekent dat minderjarigen officieel niet strafrechtelijk vervolgd kunnen worden. Zij worden soms wel gesloten geplaatst, maar op andere titel dan bij ons. In die gesloten settings (gemeenschapsinstellingen) wordt recentelijk ook gewerkt met een herstelgerichte benadering, maar de grootste ervaringen met herstel zijn opgedaan in de gevangenen voor volwassenen.

zichzelf van belang (Jansen, 2007). Dat is vergelijkbaar met ervaringen in Engeland die laten zien dat herstelgerichte detentie ook kan bijdragen aan het vergroten van de veiligheid in gevangenissen. Zij creëert een meer harmonieus klimaat voor gedetineerden, hun familie en personeel. De inzet van herstelrecht heeft ook een positief effect op de groep waarin de gedetineerden verblijven (Newell, 2002; Edgar & Newell, 2006).

Het (internationale) pedagogische kader

Het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) biedt in de artikelen 37 en 40 bescherming van de rechten van jeugdige delinquenten en legt verplichtingen op aan de staat inzake het op een zorgvuldige en pedagogische wijze vormgeven aan het jeugdstraf(proces)recht.

Er zijn vijf basisbeginselen van de jeugdstrafrechtspleging af te leiden uit het IVRK: (1) het belang van het kind staat voorop, (2) het systeem is gericht op re-integratie, (3) de jeugdige wordt zo min mogelijk van zijn vrijheid beroofd, (4) buitengerechtelijke afdoening wordt gestimuleerd en (5) er gelden extra waarborgen, zoals gespecialiseerde kinderrechtvaarders en professionals die met de jongeren werken. Tegelijkertijd dient flink geïnvesteerd te worden in preventie van jeugdcriminaliteit. Bevorderd wordt dat in de gesloten settings een pedagogisch klimaat heerst, gericht op leren van fouten en een zo soepel mogelijke terugkeer in de maatschappij (Wolthuis, 2005).

De justitiële jeugdinrichtingen hebben opvoeding en behandeling tot taak. De Beginselenwet Justitiële Jeugdinrichtingen (BJJ) stelt in artikel 2 lid 2 dat 'met handhaving van het karakter van de straf of de maatregel, de tenuitvoerlegging moet worden aangewend voor de opvoeding van de jeugdige en zoveel mogelijk dienstbaar moet worden gemaakt aan de voorbereiding van zijn terugkeer in de maatschappij'. Dit wordt de resocialisatietaak genoemd. In de memorie van toelichting wordt de opdracht tot opvoeding ook aangehaald als een internationale verplichting op grond van artikel 19 IVRK (Liefwaard, 2005).

2.3. Ervaringen in België

Bemiddelingspraktijken in strafzaken zijn in België steeds meer een feit. Voor meerderjarige verdachten en daders ontstond met de wet van 22 juni 2005 een wettelijk kader voor het aanbod van herstelbemiddeling. Met de hervormde jeugd(beschermings)wet van 2006 kregen herstelbemiddeling en het herstelgericht groepsoverleg (*hergo*) een vaste plek in het recht voor minderjarigen. Voorts kwam er een samenwerkingsakkoord tussen de staat en de Vlaamse en Waalse gemeenschappen (overheidsinstellingen) tot stand en werd cofinanciering van het herstelrechtelijke aanbod door Justitie gerealiseerd (Vanfraechem, 2007; Wolthuis, 2008).

Beleid

De goed lopende bemiddelingspraktijk buiten de gevangensmuren en het politieke tij creëerden in 1998 ruimte voor het maken van een verbinding tussen gevangenen, herstelrecht en slachtoffers. Herstelgerichte detentie beoogt in België 'het herstellen van de verstoorde relatie tussen dader, slachtoffer en de samenleving. Hierin staan respect, openheid, responsabilisering, communicatie, en participatie centraal' (Van Camp et al, 2004; Biermans, 2002; Biermans, 2003). Om een herstelgerichte cultuur te bevorderen werd in 2001 in alle Vlaamse en Waalse inrichtingen een herstelconsulent aangesteld.¹⁰ De herstelconsulent maakte deel uit van de staf en had de opdracht om het veranderingsproces naar een herstelgerichte gevangencultuur te begeleiden. Die opdracht hield in alle betrokken partijen (personeel, slachtoffers, gedetineerden en de samenleving) gevoelig te maken voor de problematiek van daders en slachtoffers en voor herstel. Ook het mogelijk maken van communicatiekanalen tussen de betrokken partijen behoorde tot de opdracht. De herstelconsulent adviseerde de gevangenisdirecteur en had een structurele opdracht (Robert, 2004).

Om herstel te faciliteren is als experiment voor enkele gevangenis- en herstellingsinstellingen een herstellingsfonds opgericht. Daders (die aan een aantal voorwaarden voldoen) kunnen een aantal uren gemeenschapsdienst binnen of buiten de gevangenis verrichten, waarna een afgesproken bedrag aan het slachtoffer wordt overgemaakt. Op dit ogenblik wordt op beleidsniveau onderzocht of het Herstellingsfonds structureel verankerd en doorgevoerd kan worden.

Onlangs is de functie van herstelconsulent omgevormd: de voormalige herstelconsulenten zijn nu als 'attachés' toegevoegd aan de directies van de gevangenis. Op deze wijze wil men het project structureel verankeren. Herstel krijgt een plaats binnen de missie van het Directoraat Generaal, binnen het managementplan, en binnen de operationele plannen van de gevangenis (bijvoorbeeld: herstel als onderdeel van opleiding penitentiair beambten, onthaalprocedure slachtoffers in elke gevangenis, herstelgerichte activiteiten). Elke gevangenis behoudt een contactpersoon 'herstel'.¹¹ De Vlaamse Gemeenschap investeert voorts in (lokale) projecten 'Herstel' in detentiecontext. Binnen het welzijnswerk (CAW's) is men middels een (tijdelijk) Projectenfonds methodieken aan het uitproberen om meer herstelgericht te werken.

De gemeenschapsinstellingen waar minderjarigen verblijven die een 'als misdrijf omschreven feit' hebben gepleegd gaan ook meer aandacht besteden aan een herstelgerichte benadering, zo staat in een recente evaluatie van de jeugdzorg in Vlaanderen. Ervaringen met een kleinschalig herstelgericht leerproject Slachtoffer in Beeld in het voorjaar van 2008 is

10 De ministeriële omzendbrief nr. 1719 van november 2000 bepaalt het kader voor de werkzaamheden van de consulent.

11 Informatie verkregen van medewerkers van Sugnomè.

succesvol gebleken. Meerwaarde werd vooral gezien in het feit dat de jongeren door het project verplicht werden om na te denken over de gevolgen van feiten die ze gepleegd hadden. Voor het verbreden van het herstelrechtelijke aanbod wordt budget uitgetrokken en wordt ingezet op de volgende stappen: uitbouw van een herstelgerichte aanpak van geweld binnen de instellingen, uitbreiding van de pilot met herstelgerichte leerprojecten in de andere gemeenschapsinstellingen, en begeleiding van jongeren bij de uitwerking van een herstelgericht project in het kader van een geschreven project¹² (wetgeving betreffende jeugddelinquentie, art. 37 §2 ter).¹³

Werkwijze

De werkwijze in de gevangenissen is als volgt. Daders worden tijdens de detentie gewezen op de mogelijkheid tot deelname aan herstelbemiddeling. Wanneer een dader behoefte heeft aan communicatie met slachtoffers komen bemiddelaars in beeld. Betrokkenen worden geïnformeerd over het bestaan van bemiddeling door brochures, via informatiesessies en doorverwijzing. Het project herstelbemiddeling wordt in Vlaanderen uitgevoerd door de bemiddelingsorganisatie Suggnomè en in Wallonië door Médiante. Het behelst een concreet dienstverleningsaanbod ten aanzien van gedetineerden en hun slachtoffers. Eenieder die als partij bij een strafrechtelijk dossier betrokken is, zoals de gedetineerde en zijn slachtoffer(s), kan om de tussenkomst van een herstelbemiddelaar verzoeken. De bemiddelaar heeft gesprekken met zowel slachtoffer als dader. De partijen beslissen samen met de bemiddelaar welke stappen er worden gezet. Dit proces verloopt naast de strafrechtelijke procedure, en kan er een aanvulling op vormen. De contacten kunnen leiden tot een schriftelijke overeenkomst over het herstel van de schade. Het kan hierbij gaan over de materiële schade, maar ook over meer persoonlijke gevolgen van het misdrijf. Bij de bemiddelingen na vonnis wordt de overeenkomst bezorgd aan de strafuitvoerende instanties en bij bemiddelingen voor vonnis aan de vonnisrechter. Bemiddeling geeft op die manier aan slachtoffer en dader de mogelijkheid om zelf een actieve rol te spelen in de afhandeling van hun zaak en tracht zo bij te dragen tot een meer herstelgerichte justitie.¹⁴

12 Een mogelijkheid die de jeugdrechter biedt aan de jongere om zelf een voorstel voor straf te laten formuleren.

13 Perspectief! Evaluatie van het Globaal Plan Jeugdzorg, Visie op en de toekomstperspectieven voor welzijn van kinderen en jongeren, ingediend door mevrouw Veerle Heeren, Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin beleidsplan van de Vlaamse overheid voor de jeugdzorg, Stuk 2167 (2008-2009) - Nr. 1 6 maart 2009, o.a. p. 92. Zie: <http://jsp.vlaamsparlement.be>

14 Zie: <http://wvg.vlaanderen.be/juriwel/welzijnjustitie/rg/pdf/nrvbvr051007.pdf> : Toelichting bij het besluit van de Vlaamse Regering van 5 oktober 2007 tot toekenning van een subsidie aan Suggnomè vzw voor de organisatie van herstelbemiddeling in de fase van de strafuitvoering.

Ervaringen en aantallen

Deelname aan herstelbemiddeling wordt vaak positief ervaren. Het komt echter slechts in ongeveer 20% van de gevallen tot een echt gesprek. Dit heeft onder andere te maken met de vrijwillige deelname, waardoor partijen zich op ieder moment kunnen terugtrekken uit het proces (Van Eyken et al, 2007). Het blijkt soms lastig om slachtoffers te informeren en te interesseren. De toestroom van het aantal vragen voor bemiddeling vanuit de gevangenis is groeiende. In 2008 bereikten in België 224 aanvragen de diensten; 12 aanvragen waren buitenstrafrechtelijk en 23 voldeden niet aan de criteria (bijvoorbeeld omdat de dader ontkende of er geen geïdentificeerd slachtoffer was). Van deze 224 aanvragen bleven er zodoende 189 over, die verder werden verkend en waarbij slachtoffers en daders een schriftelijk aanbod kregen. 162 bemiddelingsdossiers werden effectief opgestart. Uiteindelijk vonden in 2008 130 indirecte bemiddelingen plaats in de fase strafuitvoering (waarbij er geen directe ontmoeting is, maar boodschappen gependeld worden tussen slachtoffers en daders) en 22 directe bemiddelingen (een ontmoeting), goed voor 30 gezamenlijke gesprekken. Een deel loopt nog door in 2009.¹⁵

2.4. Ontwikkelingen in Nederland

De meeste initiatieven met herstelrecht in een strafrechtelijk kader in Nederland begonnen eind jaren negentig in het veld. Veel van deze experimenten waren gericht op jeugdigen en jong volwassenen. Het betrof experimenten met herstelbemiddeling bij diverse organisaties (van politie tot Bureau Jeugdzorg), deels geïnspireerd op ervaringen uit het buitenland. Voor jeugdigen werd veel gewerkt met zogenoemde Echt Recht-conferenties, gebaseerd op het Amerikaanse model *Real Justice*.¹⁶

In 2004 is Slachtoffer in Beeld (SiB), een zusterorganisatie van Slachtofferhulp Nederland, gestart met een pilot en in 2006 met het project slachtoffer-dadergesprekken. Deze vorm is wat beperkter van opzet en kent een belangrijke ingang aan de kant van het slachtoffer, al krijgen ook minderjarige daders een aanbod van SiB. Besloten is dat een slachtoffer-dadergesprek los staat van het strafrecht: deelname van een dader aan een slachtoffer-dadergesprek is voor de rechter officieel gezien geen meewegende factor in het strafproces. Justitie wordt wel geïnformeerd over het verloop door middel van een verslag.¹⁷

15 Informatie van Suggnomè, maart 2009.

16 Zie www.eigen-kracht.nl

17 Zie www.slachtofferhulp.nl

Beleid

Eind 2006 nam de minister van Justitie een standpunt in over het al dan niet landelijk invoeren van herstelgerichte interventies.¹⁸ Na twee evaluatieonderzoeken, de procesevaluatie slachtoffer-dadergesprekken (door Regioplan: Hissel e.a., 2006) en een onderzoek naar herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland (door het Verwey-Jonker Instituut: Steketee e.a., 2006), heeft de minister van Justitie besloten slechts over te gaan tot invoering van slachtoffer-dadergesprekken.¹⁹ Dat is opvallend, want de evaluaties van alle herstelbemiddelingsprojecten waren overwegend positief (Wolthuis, 2006). Wel besloot de minister dat alle slachtoffers van een misdrijf een aanbod tot deelname aan een slachtoffer-daderbemiddeling zouden krijgen en dat ook een aanbod aan jonge daders zou worden gedaan. De uitvoering van de slachtoffer-daderbemiddelingen werd toevertrouwd aan Slachtoffer in Beeld (SiB). De minister stelt: 'Uit de onderzoeken blijkt dat slachtoffers tevreden zijn over een gesprek met de dader. Het draagt bij aan de verwerking van het delict, doordat slachtoffers een gezicht zien bij de dader en daarmee een punt kunnen zetten achter de zaak. De mogelijkheden om met jeugdige daders een hersteltraject uit te voeren eventueel leidend tot een gesprek is een wenselijke aanvulling op de bestaande mogelijkheden voor de aanpak van jeugdige daders.'²⁰ Voor wat betreft de jeugd passen slachtoffer-dadergesprekken bij de pedagogische opdracht van het jeugdstrafrecht, zo stelt de minister. De verwachting is dat de invoering tot ongeveer 1500 gesprekken per jaar zal leiden. In 2007 waren er ongeveer 400 doorverwijzingen naar SiB en in 2008 ongeveer 1000.

Experimenten

In justitiële jeugdinrichtingen wordt geëxperimenteerd met herstelgerichte werkwijzen. Een geestelijk raadvrouw constateerde in 2002 een zichtbare vervaging van de gevoelens van schuld en schaamte bij gedetineerde daders (Jansen-van Driel, 2003). Zij kon kort daarna een kleine pilot starten met *conferencing* (herstelbijeenkomsten Echt Recht) in de justitiële jeugdinrichting De Heuvelrug, locatie Eikenstein in Zeist. De effecten van de herstelacties, vooral het bespreekbaar maken van schuld en schaamte en de betrokkenheid van ouders, kregen positieve aandacht. Rond die tijd zochten de inrichtingen Teylingereind en Rentray naar een vernieuwende aanpak in de benadering van de jongeren (Dijkman & Genabeek, 2004; Van Lieshout, 2005).

18 Interne notitie van het ministerie van Justitie, Directie Justitieel Jeugdbeleid. Den Haag, november 2005.

19 Brief 18 augustus, ministerie van Justitie, 2006, p.1.

20 Brief 18 augustus, ministerie van Justitie, 2006, p.1.

Ervaringen in België lieten zien dat steungroepen belangrijk zijn en dat succesvolle invoering van herstellende praktijken structuurverandering veronderstelt, zoals het ontwikkelen van een herstelgerichte intake, de delictanalyse en het uitgangspunt van een integratieplan bij vertrek. Een studiedag in 2003 resulteerde in het idee om een 'platform herstelgerichte detentie' op te richten, met het doel om kennis te delen en de uitvoering van herstelgerichte activiteiten verder te brengen. Er bleek interesse te zijn vanuit verschillende hoeken, maar er was onvoldoende draagkracht om een krachtig platform te creëren.

In 2004 bleek er ruimte in de Penitentiaire Inrichting in Nieuwegein voor de ontwikkeling van een project Herstelgerichte detentie (Jansen-van Driel, 2005; Jansen, Hissel & Homburg, 2008).²¹ Een herstelconsulent werd aangesteld vanuit Humanistisch pastoraal werk binnen deze inrichting, alsmede een bemiddelaar.

Hiermee was de interesse van een aantal strafinrichtingen gewekt om aan de invloed van het delict en de verantwoordelijkheid van de jongere zelf tijdens de detentie aandacht te besteden. Dat kwam in verscheidene cursussen en methodieken tot uiting.

Herstelopvoeding

In De Heuvelrug koos men in samenwerking met de Afdeling Pedagogiek van de Universiteit Utrecht, SiB en het Arrondissementsparket Utrecht, in 2004 voor herstelopvoeding als methodiek. Inzicht in de noodzaak iets te doen met het begane feit, schuld, schaamte, verantwoordelijkheid en misschien een excuus richting het slachtoffer stonden centraal. Herstelopvoeding onderscheidt zich van andere vormen van herstelrecht door de pedagogische component en de ontwikkelingscomponent ('Stapsgewijs verantwoordelijkheid leren nemen', Winter, Meijnen & Goldschmidt, 2005; Meijnen & Wolthuis, 2006). Kenmerkend voor herstelopvoeding is dat deze methodiek speciaal toegesneden is op de populatie in de inrichting: jeugdigen die zich over het algemeen niet bewust zijn van de gevolgen van hun (delict)gedrag en zich hier dan ook niet verantwoordelijk voor voelen (Weijers, 2005). Bewustwording van de gevolgen van delicten en de confrontatie met de gevolgen van het eigen delict zouden moeten bijdragen aan het verkleinen van de kans op recidive. Het besef van de reikwijdte van de gevolgen van delictgedrag en dit met eigen ogen zien, kan leiden tot de wil niet nog meer slachtoffers te maken.

Het traject van de herstelopvoeding bestond uit twee onderdelen. Eerst namen de jongeren deel aan een training om hun inlevingsvermogen te vergroten. Na voldoende afronding van het eerste onderdeel, kregen zij de mogelijkheid door te gaan met een (vrijwillig) individueel hersteltraject, waarin de eigen strafzaak centraal stond. Doel van dit individuele

21 www.herstelgerichte-detentie.nl

hersteltraject was het bieden van genoegdoening aan slachtoffer(s) en/of de samenleving. Onder begeleiding van een zogenoemde herstelbemiddelaar werd een stappenplan opgesteld om de aangerichte (im)materiële schade zoveel mogelijk te beperken dan wel te herstellen.

Justitie vond de pilot passen binnen het justitieprogramma 'Jeugd terecht' en heeft na een eerste kleine evaluatie ingezet op experimenten in vier justitiële jeugdinstellingen, waaronder Teylingereind. Op basis van twee vervolgevaluaties (zie hieronder) heeft de staatssecretaris van Justitie Albayrak echter op 22 januari 2008 in een brief aan de Tweede Kamer geschreven dat zij herstelopvoeding in de huidige vorm niet voort wil zetten. Zij merkt daarbij evenwel het volgende op: 'De grondgedachte dat het van belang is om jeugdigen met (de gevolgen van) hun delicten te confronteren is echter zo vanzelfsprekend, dat het noodzakelijk is om de opzet en uitvoering van de interventie nog eens zeer grondig te (laten) doordenken'. Zij geeft tevens aan dat de relatie tussen herstelopvoeding en de basismethodiek in de justitiële jeugdinstelling uitdrukkelijk aandacht behoeft. Zij staat open voor het idee dat aandacht voor delict en slachtoffer als standaard bestanddeel van het dagprogramma in een justitiële jeugdinstelling kan worden opgenomen (TK 2007-2008, 24587, nr. 243).

Evaluaties herstelopvoeding

Het eerste evaluatierapport gaat over de effecten van herstelopvoeding op de morele ontwikkeling bij delinquent jongens in een justitiële jeugdinstelling (Brugman & Van den Bos, 2007). Onderzocht is wat de invloed van het programma is op de morele ontwikkeling van jeugdigen. Zesenzeventig jongeren die deelnamen aan het programma zijn vergeleken met 75 jeugdigen die alleen het reguliere dagprogramma van de opvanginstelling hebben gevolgd. Via gestandaardiseerde meetinstrumenten zijn verschillende aspecten van morele ontwikkeling gemeten: egocentrisme, empathie, ontwikkeling van moreel oordelen, dader-slachtoffer oriëntatie, en morele overtuigingen inzake delinquent gedrag. Belangrijke uitkomsten waren dat de groepstraining een licht positief effect had op de morele overtuigingen, met name in de instellingen die het Sociaal Competentiemodel in hun gewone aanpak hadden opgenomen. Zeventien jongeren (22%) sloten het tweede traject (het individuele hersteltraject) succesvol af: zij toonden een begin van verantwoordelijkheid voor de gevolgen van hun delictgedrag en werkten aan genoegdoening jegens het slachtoffer en/of de maatschappij. Toch vonden de onderzoekers de resultaten te mager. Geconcludeerd werd dat herstelopvoeding niet ongewijzigd kan worden voortgezet en opnieuw moet worden doordacht. Ook de Erkeningscommissie gedragsinterventies justitie, die de herstelopvoeding in de pilot de beoordeling 'niet erkend' heeft gegeven, acht een nadere uitwerking noodzakelijk.²²

22 Zie www.dji.nl

Het tweede evaluatierapport beschrijft de opvattingen in het maatschappelijk veld over het programma Herstelopvoeding (september 2006 - juni 2007) (Laarhoven-Aarts & De Winter, 2007). Het is een verkennend kwalitatief onderzoek waarbij een aantal juristen, psychiaters, geestelijke verzorgers, ouders en politici is gevraagd naar opvattingen en perspectieven ten aanzien van herstelopvoeding als nieuwe pedagogische methode binnen het jeugdstrafrecht. Het kleine onderzoek laat zien dat de gedachte achter het onderzoek vanuit verschillende perspectieven wordt ondersteund. Het gedeelde motief lijkt te luiden: 'Het zou goed zijn als we erin zouden slagen om een programma aan te bieden waarin aandacht is voor het delict, waarin een jongere geprikkeld wordt om daarin verantwoordelijkheid te nemen, en waarin samen met de jongere gewerkt wordt aan genoegdoening van het slachtoffer en/of de samenleving.' Kritiek en verbeterpunten hebben vooral betrekking op de randvoorwaarden, de selectiecriteria en de inbedding in het gehele strafrechtelijke traject.²³ Ook dit onderzoek mocht niet baten en doorgang is verhinderd.

2.5. Conclusies

Herstelrecht is een manier van reageren op crimineel gedrag, waarbij de focus ligt op herstel van schade en herstel van relaties. Internationaal worden herstelgerichte activiteiten ingezet in detentiesettings. In België is men met de invoering van een herstelconsulent in alle gevangenissen in 2001 steeds meer gaan werken aan een herstelgerichte detentiecultuur. Ervaringen in ons buurland hebben voor medewerkers van Teylinger-eind een eerste aanleiding gevormd te gaan werken met herstelgerichte activiteiten. In Nederland zijn sinds 2001 enige experimenten van de grond gekomen.

Herstelgerichte detentie biedt een mogelijkheid om bij te dragen aan een humaner en kindvriendelijker klimaat in de inrichtingen. Aandacht voor herstel en het nemen van verantwoordelijkheid sluit goed aan bij internationale verdragen, zoals het IVRK. Het inzicht van de dader in het gepleegde feit en de gevolgen ervan wordt erdoor bevorderd. En dat betekent het verleggen van grenzen in de aanloop naar re-integratie in de maatschappij. De verwachtingen en ervaringen zijn dat herstelgerichte activiteiten ook een verandering van gedrag teweeg kunnen brengen en daarmee een preventief effect kunnen hebben op vervolgedrag (zie Weijers, 2006).

In Nederland is de laatste jaren een zekere verharding merkbaar in het vervolgingsklimaat. De cijfers van jeugdigen in de justitiële jeugdinrichtingen zijn de afgelopen decennia drastisch gegroeid. Tegelijkertijd blijkt

²³ Draagvlakonderzoek, a.w., p. 3 en 22.

er ook ruimte te zijn voor alternatieven. In eerste instantie om jongeren buiten de inrichtingen te houden, maar vervolgens ook om de situatie in de justitiële jeugdinstellingen te verbeteren. Lange tijd werd in de justitiële jeugdinstellingen niet of nauwelijks aandacht besteed aan het gepleegde delict en een eventueel goedmaken van de gevolgen daarvan. Door de opgesloten jongeren daar wel aandacht aan te laten besteden en ze verantwoordelijkheid te leren nemen, is het mogelijk de verbinding tussen het gepleegde delict en de opgelegde straf weer helder te krijgen. Juist voor jongeren die enige tijd in een gesloten setting verblijven, is het werken aan herstel van schade en relaties een opening die bij kan dragen aan een succesvolle re-integratie.

Een project als de cursus herstelopvoeding heeft het echter na een paar pilots en eerste evaluaties niet gered. De staatssecretaris van Justitie Albayrak gaf bij die keuze wel aan veel belang te hechten aan de grondgedachte om jeugdigen met (de gevolgen van) hun delicten te confronteren, maar dat het noodzakelijk is om de opzet en uitvoering van de interventie nog eens zeer grondig te (laten) doordenken. Zij gaf ook aan dat het als standaard bestanddeel van het dagprogramma in een justitiële jeugdinstelling zou kunnen worden opgenomen (TK 2007-2008, 24587, nr. 243).

De justitiële jeugdinstellingen maken momenteel een transitie door. De strafrechtelijk geplaatste jongeren zullen vanaf 2010 niet meer samen met civielrechtelijk geplaatste jongeren in één instelling zitten. Dan zal er sprake zijn van instellingen voor gesloten jeugdzorg en van justitiële jeugdinstellingen. Instellingen zijn voorts bezig met nieuwe behandelmethoden. De invulling wordt voor een deel landelijk bepaald, maar voor een deel hebben de directies ruimte om te experimenteren. Het werken met een herstelgerichte aanpak in Forensisch Centrum Teylingereind is hier een voorbeeld van.

3. *Dwarsdoorsnede Herstelgericht werken Teylingereind*

3.1. *Inleiding*

In Forensisch centrum Teylingereind werd in 2003 voor het eerst iets over herstelrecht opgepakt en beschreven. In 2004 werd door een paar pedagogisch medewerkers een gevangenis in België bezocht waarin herstelgerichte activiteiten werden ontplooid. Men raakte geboeid door de mogelijkheden iets dergelijks in de eigen instelling op te zetten. Vervolgens is in juni 2005 een herstelconsulent aangesteld om herstelgericht werken in Teylingereind vorm te geven, onder meer geïnspireerd door het Belgische model Herstelgerichte Detentie.

In dit hoofdstuk worden de herstelgerichte activiteiten nader beschreven en geplaatst in de pedagogische context van Teylingereind.

3.2. *De inrichting en het pedagogisch klimaat*

Het Forensisch centrum Teylingereind is een particuliere jeugdinrichting. Binnen Teylingereind worden de jongeren begeleid, (her)opgevoed, geschoold en zo nodig behandeld. Teylingereind biedt in november 2008 plaats aan 96 jongens en 24 meisjes tussen de twaalf en achttien jaar oud. In totaal zijn de jongeren verdeeld over tien groepen. Een groep bestaat uit twaalf personen. Er zijn acht opvanggroepen en twee behandelgroepen, waarvan acht groepen voor jongens en twee groepen voor meisjes. De jongeren zijn nu nog geplaatst op basis van een strafrechtelijke of civielrechtelijke titel. Beide plaatsingen geschieden vanuit het oogpunt een positieve ontwikkeling in de toekomst teweeg te brengen. In 2010 is de definitieve scheiding tussen civiel- en strafrechtelijk geplaatste jongeren een feit. Met de splitsing zullen in de toekomst in Teylingereind alleen nog jongeren worden geplaatst op basis van een strafrechtelijke titel. In 2010 zal Teylingereind flink uitbreiden en plaats gaan bieden aan 244 jongeren; een verdubbeling van het huidige aanbod. Vanwege veranderingen in de instelling waren tijdens de periode van het onderzoek twee groepen gesloten. Dat had effect op het aantal jongeren en zaken die in aanmerking kwamen voor S.O.S. of bemiddeling.

Teylingereind is een opvang- en behandelinrichting waarbij alle voorzieningen binnen één gebouw zijn ondergebracht. Op de opvanggroepen verblijven momenteel jongeren die op basis van voorlopige hechtenis, jeugd detentie, Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen (PIJ) en ondertoezichtstelling (OTS) zijn geplaatst. Op de behandelgroepen kunnen jongeren ter behandeling worden geplaatst met een PIJ of op basis van een civiele titel, namelijk een machtiging gesloten plaatsing in kader van een OTS.

3.2.1. *Pedagogische visie en methodisch handelen*

In Teylingereind wordt in de gewone omgang met jongeren gestreefd naar een machtsvrije communicatie waarin principiële gelijkwaardigheid centraal staat (Habermas, 1988). De morele ontwikkeling wordt daardoor gestimuleerd (Kohlberg, 1985; Pedagogisch handboek Teylingereind, hoofdstuk 3).

'Allereerst zijn we opvoeders' is de stelregel van Teylingereind, zo blijkt uit het Pedagogisch handboek. Basiszorg vormt een essentieel uitgangspunt van de inrichting, zeker omdat het jongeren betreft die een gebrek aan zorg hebben gekend. Het belangrijkste hulpmiddel in de begeleiding is dan ook het gewone dagelijkse leven binnen de groep. In de visie staan respect, open communicatie en verantwoordelijkheid nemen voor eigen handelen centraal. De basiszorg moet door alle medewerkers van de inrichting worden gedragen (zie Pedagogisch handboek onder 4.2).

Teylingereind streeft vervolgens naar een moreel klimaat in de inrichting dat in zijn ultieme vorm als een *Just Community* (Kohlberg, 1985) functioneert: een rechtvaardige gemeenschap, waarbinnen de onderlinge communicatie zoveel mogelijk van macht is ontdaan, waar vooral argumenten tellen en niet vanuit vooringenomen posities wordt gehandeld.

Voor de invulling van het pedagogische beleid en de basiszorg wordt o.a. gewerkt met: Equip, Competentieverricht werken, Work-Wise en herstelbemiddeling. Een nieuwe methodiek YOUTURN is in ontwikkeling. De voor herstelgericht werken relevante onderdelen worden hieronder kort besproken (Pedagogisch handboek Teylingereind, hoofdstuk 4).

EQUIP

Sinds de start van Teylingereind in 1999 is de EQUIP methode op kleine schaal gebruikt en in de inrichting zelf nader ontwikkeld en uitgebreid. 'Verantwoordelijk denken en doen' is het uitgangspunt van Equip. Het betreft een trainingsprogramma voor agressieve en antisociale jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 23 jaar, die vanwege verschillende delicten met Justitie in aanraking zijn gekomen.

Het programma is oorspronkelijk ontwikkeld in Amerika door Gibbs, Potter en Goldstein (1995). Teylingereind heeft het Equip programma verder ontwikkeld en toepasbaar gemaakt voor de Nederlandse situatie.

Equip gaat uit van de gedachte dat agressieve en antisociale jongeren een achterstand hebben in hun morele ontwikkeling, een gebrek hebben aan sociale vaardigheden en cognitieve vertekeningen hebben. Doel van het programma is jongeren leren verantwoordelijk te denken en te doen door een wederzijdse hulpbenadering. Deze 'mutual help' benadering gaat ervan uit dat 'elkaar helpen' gedragsverandering mogelijk maakt. Helpen en geholpen worden geeft het gevoel waardevol te zijn. De onderwerpen komen aan bod in de zogenaamde wederzijdse hulpbijeenkomsten. Gebleken is dat zowel de jongeren zelf als diegenen die geholpen worden een positiever gevoel krijgen, waardoor de groepscultuur verandert. Jongeren gaan zich ook verantwoordelijker gedragen. Door het motiveren van de jongeren en het trainen van hulpvaardigheden verwacht men dat de recidive van deze jongeren zal afnemen.

EQUIP richt zich op de sociale vaardigheden, het omgaan met kwaadheid, het morele denken en de kracht van de beïnvloeding van de groep. In deze methodiek worden jongeren gemotiveerd elkaar te helpen door problemen te benoemen, er met elkaar over te praten en elkaar te corrigeren in het denken en doen. Denkfouten die leiden tot crimineel of antisociaal gedrag worden uiteengezet. Hierbij valt te denken aan egocentrisme, goedpraten, verkeerd benoemen, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste. Het EQUIP programma bestaat uit drie introductie bijeenkomsten en 33 inhoudelijke bijeenkomsten van elk een uur (zie o.a. Equip, Verantwoordelijk denken en doen, Handleiding voor trainers, Teylingereind, Sassenheim: 2006 en paragraaf 4.4 uit het Pedagogisch handboek).

Competentiegericht werken

In plaats van de nadruk te leggen op het afleren van ongewenst gedrag, wordt in de huidige bejegening van jongeren het accent gelegd op het aanleren van nieuw gedrag. Jongeren worden gestimuleerd om te leren en te trainen. Daarbij staat het begrip competentie centraal: de ontwikkelingsstaken en de vaardigheden die een individu nodig heeft om deze taken te kunnen doen, moeten in evenwicht zijn. Zo zijn er acht ontwikkelingsstaken geïdentificeerd voor het verwerven van een eigen identiteit door de adolescent. Ook zijn de vaardigheden omschreven die de jongere nodig heeft om deze taken te kunnen uitvoeren (zie Pedagogisch handboek Teylingereind, hoofdstuk 4.5). Belangrijk is dat resocialisatie centraal staat in de inrichting. Jongeren dienen zo goed mogelijk te worden voorbereid op re-integratie in de maatschappij. Daar zet het verblijfsplan op in.

Work-Wise

Work-Wise biedt jongeren in een inrichting de mogelijkheid om binnen de muren landelijk erkende certificaten voor beroepsopleidingen te halen. Er wordt gekeken of de jongere geschikt is om stage te lopen, waarbij

de jongere ook begeleid zal worden. Work-Wise is bedoeld voor jongeren vanaf 15 jaar die graag een opleiding willen volgen of op zoek zijn naar een baan. Begeleiding vindt plaats in drie deeltrajecten: arbeid en scholing, zelfstandig wonen en vrijetijdsbesteding en tot slot opbouw van een sociaal netwerk. De professionals die bij Work-Wise zijn betrokken, kunnen ook een rol spelen in doorverwijzing naar herstelgerichte activiteiten.

VASSST

Binnen de Equip methodiek valt binnenkort ook de VASSST module (Vertel Anderen over Schuld, Schaamte, Slachtoffers en je Toekomst). Onlangs is er met deze module op kleine schaal geëxperimenteerd in Teylingereind. VASSST bestaat uit zes bijeenkomsten van een uur en verschaft inzicht in gebeurtenissen, gedachten, gevoelens, gedrag en gevolgen van strafbaar gedrag voor daders en slachtoffers. Een ander doel van deze module is jongeren te motiveren tot nadenken over het nemen van hun verantwoordelijkheid en over verschillende vormen van herstel. Mocht een jongere in groepsverband meer willen nadenken over deze thematiek, dan kan hij worden aangemeld voor de S.O.S. cursus (Spreken Over Schuld). Voor jongeren die graag iets willen doen rond herstel in hun eigen zaak is directe aanmelding voor herstelbemiddeling via de herstelconsulent mogelijk. In de praktijk bleek dat van de groepen die in de experimenteerfase hebben meegedaan aan VASSST een flink aantal jongeren inderdaad nog verder wilde en zo bij S.O.S. of herstelbemiddeling terecht kwam.

MDFT

Vanuit de behoefte binnen justitiële jeugdinrichtingen aan behandelvormen voor gedetineerde jeugdigen, waarbij de behandeling begint tijdens detentie en ambulant doorgaat na ontslag uit detentie, is in Teylingereind de werkvorm MDFT geïntroduceerd. Multidimensionale Familie Therapie (MDFT) is een gezinsgerichte behandeling voor adolescenten met meervoudige problematiek, zoals de combinatie van gedragsproblemen en cannabisgebruik. Het is een (semi-geprotocolleerde) systeembehandeling met ruimte voor individuele toepassing. Het behandelprogramma is in enigszins vergelijkbare vorm getest in het Amerikaanse DTC project (Detention To Community) en daar in tussentijdse metingen effectief bevonden.

De behandelmodule die nu voor JJI's wordt ontworpen is uniek. Het project MDFT binnen JJI's bestaat in eerste instantie uit de ontwikkeling van twee modules: een in het kader van een kort verblijf en een in het kader van een lang verblijf, zoals langdurige jeugddetentie of een PIJ- maatregel. Deze twee modules worden ontwikkeld binnen justitiële jeugdinrichting het J.O.C. en binnen Teylingereind. Er zal mogelijk nog een derde inrichting worden toegevoegd. De modules worden in deze inrichtingen uitgevoerd en zullen op effectiviteit worden beoordeeld (evaluatieonder-

zoek). Tijdens het project wordt een stuurgroep opgericht.²⁴ Ook in relatie tot MDFT is herstelgericht werken mogelijk. Daar wil men nog verder over nadenken.

YOUTURN

Vanaf het najaar 2008 tot eind 2009 zal de basismethodiek YOUTURN worden geïmplementeerd in alle Justitiële Jeugdinstellingen in Nederland. YOUTURN heeft tot doel jongeren te helpen vaardiger te worden in zelfstandig leven, beter om te gaan met moeilijke beslismomenten en gemotiveerd te raken voor later in te zetten gedragsinterventies. Het is een samenvoeging van twee bestaande methodieken: het Sociaal Competentiemodel en de Peer Interventie EQUIP. Medewerkers van de groep en docenten van de school (de trainers) leren jongeren omgaan met kwaadheid, lastige morele keuzes en hoe ze zich sociaal vaardig kunnen gedragen. Vervolgens gaan de jongeren onder leiding van trainers elkaar helpen om moeilijke situaties op te lossen. Ondertussen krijgen ze op de groep en op school voortdurend feedback op hun gedrag. Ouders/wettelijk vertegenwoordigers worden intensief betrokken bij de begeleiding en behandeling van de jongeren. De insteek is dat YOUTURN bijdraagt als methodiek en als functioneel middel in de samenwerking met de ketenpartners aan een veiligere samenleving.²⁵

YOUTURN bestaat uit vijf fases. Afhankelijk van het oordeel van de rechter over de lengte van het verblijf doorlopen jongeren één of meer fases van de methodiek. De eerste drie fases vinden binnen de inrichting plaats, de laatste twee buiten de inrichting. Gestart wordt met een intakefase waarin alle beschikbare informatie over en van de jeugdige wordt verzameld. Vervolgens wordt een instroomprofiel ingevuld. Op basis hiervan gaat de jongere starten met de tweede fase. Gedurende de Equip-bijeenkomsten die groepsleiders en docenten (de trainers) leiden, wordt de jongeren geleerd hoe om te gaan met kwaadheid, hoe men zich sociaal vaardig gedraagt en hoe om te gaan met lastige morele keuzes. In de Tip-bijeenkomsten helpen jongeren vervolgens elkaar, ook weer onder leiding van twee trainers, om moeilijke situaties op te lossen. Binnen de groep en op school krijgen jongeren feedback op hun gedrag. Deze is gebaseerd op het vaardigheidsprofiel (genaamd 'basisprofielen') dat de jongere op dat moment wil behalen. Elk profiel wordt afgesloten met een certificaat. In de derde fase (na 12 weken) worden naast de Equip- en Tip-bijeenkomsten

24 Uit: Projectplan, MDFT toepassing tijdens detentie en resocialisatie, De ontwikkeling van een MDFT module voor toepassing tijdens het verblijf in een justitiële jeugdinstelling gevolgd door ambulante nazorg, 26 maart 2009, Justitiële Jeugdinstelling Het J.O.C. en Forensisch Centrum Teylingereind, Erasmus MC, Projectleiders: Kees Mos, Henk Rigter en G. Dakof.

25 (Zie www.wodc.nl en <http://www.dji.nl/Onderwerpen/Jongeren-in-detentie/Zorg-en-begeleiding/Basismethodiek-YOUTURN/>).

gerichte gedragsinterventies ingezet. Deze zijn afhankelijk van de problematiek van de jongere. De gedragsinterventies worden uitgevoerd door daartoe bevoegde functionarissen (bijvoorbeeld gedragswetenschappers). Fase 4 betreft de voorbereiding op een nieuwe start en fase 5 richt zich op nazorg.

Er wordt door medewerkers en directie van Teylingereind ruimte gezien voor het werken met herstel in deze vernieuwde basismethodiek.

Uit bovenstaand overzicht van de pedagogische methoden die worden ingezet in Teylingereind blijkt duidelijk het belang van het opvoedingsklimaat in deze JJI. In verschillende van deze methoden komen steeds elementen van herstelgericht werken terug, zoals het nemen van verantwoordelijkheid, morele ontwikkeling en omgaan met schuld en schaamte.

3.3. Herstelgericht werken in Teylingereind

Naar voorbeeld van het Belgische model 'Herstelgerichte Detentie' heeft Teylingereind ingezet op een op herstel georiënteerde bejegeningcultuur in de instelling. Teylingereind heeft hier concrete invulling aan gegeven door te werken met de eerder genoemde cursus herstelopvoeding, door de invoering van herstelbemiddeling en door het aanbieden van de cursus Spreken over Schuld (S.O.S.). Hieronder gaan wij dieper op de herstelbemiddeling en de S.O.S. cursus in, maar eerst bespreken wij doelstelling en achtergrond van herstelgericht werken in Teylingereind in het algemeen.

Herstelgerichte inrichtingscultuur

Een herstelgerichte inrichtingscultuur omvat volgens de directie en de betrokkenen bij herstel in Teylingereind een beleid dat de gevolgen van criminaliteit bewust en bespreekbaar maakt en inzicht biedt in het eigen aandeel daarin. Een beleid dat zich bezig houdt met het nemen van verantwoordelijkheid voor het delict en motiveert tot het werken aan herstel tegenover slachtoffers, de samenleving en het eigen relationele netwerk. Het beleid omvat de herstelgerichte principes bij het oplossen van allerhande conflicten, ook binnen de inrichting zelf.

Doelstelling

Veel jongeren kampen met schuld- en schaamtegevoelens, maar daar werd tot het aanstellen van de herstelconsulent in 2005 tijdens het verblijf weinig mee gedaan. Eén van de doelstellingen van herstelgericht werken is daarom het delict tijdens de detentie meer bespreekbaar te maken en tegelijkertijd om de jongeren te stimuleren uit hun doorgaans passieve rol te stappen (Van Rhijn & Genabeek, 2007). Herstelbemiddeling als een

proces van leedverwerking van slachtoffers en schuldverwerking bij daders door hen onder deskundige begeleiding met elkaar in contact te brengen, werd ook een belangrijk uitgangspunt bij de bemiddelingen in Teylingereind (Frijns & Mooren, 2004). Temeer omdat hier overwegend zaken met ingrijpende delicten werden aangemeld, zoals doodslag, dood door schuld, zware mishandeling en diefstal met geweld. De belangrijkste opdracht in alle bemiddelingen was het zoeken met de verdachte/dader naar mogelijkheden voor concrete genoegdoening jegens slachtoffer(s), familie en maatschappij. In de praktijk is gebleken dat vrij veel pupillen daartoe gemotiveerd zijn (Van Rhijn, 2007).

Herstelconsulent

In juni 2005 werd in Teylingereind een herstelconsulent aangesteld, naar Belgisch voorbeeld. De consulent heeft als belangrijkste opdracht een programma te ontwikkelen voor herstelgericht werken. Een andere taak is jongeren gevoelig te maken voor de problematiek van daders en slachtoffers en voor herstel. Ook het mogelijk maken van communicatiekanalen tussen de betrokken partijen behoort tot de taken van de herstelconsulent.

Volgens de interne taakbeschrijving heeft de herstelconsulent de opdracht 'om het veranderingsproces naar een herstelgerichte cultuur binnen Teylingereind te begeleiden en de uitbouw van een coherent beleid te bevorderen dat aansluit bij het model van herstelgerichte detentie'. Doel van de functie is het streven naar 'een herstelgerichte inrichtingscultuur waarin het delict en de gevolgen daarvan vanaf het begin van de detentie bespreekbaar worden gemaakt en waarin jongeren worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid en tevens gestimuleerd worden om uit hun passieve rol te stappen door hen mogelijkheden te bieden om daadwerkelijk te werken aan herstel van de schade ten aanzien van de slachtoffers, zichzelf, hun relationele netwerk en de samenleving.' Daar hoort een pakket van zogenaamde resultaatgebieden bij. De hoofdtaken zijn: het initiëren van herstelgerichte activiteiten bij jongeren, het bevorderen van de gewenste inrichtingscultuur binnen de organisatie en tot slot het bevorderen van de gewenste cultuur van een inrichting die past binnen de huidige samenleving. Zie bijlage 2 voor de volledige taakomschrijving.

De herstelconsulent wordt geacht een academisch werk- en denkniveau te hebben. Daarnaast dient degene die de functie vervult de nodige kennis van herstelrecht en herstelbemiddeling te hebben verkregen middels relevante werkervaring en het volgen van aanvullende cursussen en opleiding op het gebied van herstelbemiddeling, mediation en Echt Recht conferenties (zie bijlage 2 voor een uitgebreide beschrijving van de functie-eisen). De huidige herstelconsulent is jurist en mediator met ruime ervaring in de jeugdsector. In eerste instantie kwam de consulent voor zes uur per week in dienst. Dit is medio 2007, na afronding van de pilot met herstelopvoeding, uitgebreid naar 18 uur per week.

Aanbod en verwijzing

Alle pupillen in Teylingereind kunnen in beginsel deelnemen aan herstelgerichte activiteiten. Het aanbod richtte zich in eerste instantie op herstelbemiddeling met slachtoffers buiten de inrichting, maar bevatte al snel ook cursussen en themabijeenkomsten. Ook werd al snel gewerkt met herstelbemiddeling voor *interne* conflicten en bij problemen met de familie (familiebemiddelingen).

Sinds de zomer van 2007 werkt Teylingereind met de cursus Spreken Over Schuld (S.O.S), verzorgd door Gevangenezorg Nederland. Het concept is afkomstig uit Engeland en gebaseerd op principes van *Restorative Justice* waarbij de thema's schuld, schaamte, spijt en slachtoffers centraal staan. Jongens die iets willen doen aan herstel en genoemde thema's kunnen hieraan meedoen.

Pastoraal werkers, groepsleiders of andere medewerkers kunnen de pupillen wijzen op de mogelijkheid iets te doen in de richting van een slachtoffer. Indien een jongere geïnteresseerd is in deelname aan herstelbemiddeling of S.O.S, melden zij dit bij de gedragsdeskundige, die de jongere vervolgens verwijst naar de herstelconsulent.

Resultaten uit eigen gegevens van Teylingereind

Sinds de start in 2005 zijn er jaarlijks ongeveer 80 aanmeldingen geweest voor de verschillende vormen van herstelbemiddeling. In totaal zijn er sinds die tijd meer dan 250 aanvragen gedaan, waarvan ongeveer een derde interne bemiddelingen betrof. De herstelconsulent doet de interne conflictbemiddelingen voornamelijk zelf. Voor de bemiddelingen met slachtoffers buiten de inrichting wordt een externe herstelbemiddelaar via Slachtoffer in Beeld ingezet.

In een groot deel van de zaken wordt een excuusbrief geschreven aan het slachtoffer. Ook pendelbemiddeling wordt vaak ingezet, waarbij er informatie wordt uitgewisseld zonder dat er een echte ontmoeting tot stand komt. In ongeveer een kwart van de zaken komt het tot een slachtoffer-dadergesprek of een herstelbijeenkomst Echt Recht. Bij de interne bemiddelingen met personeel kwam het in bijna alle gevallen tot een herstelgesprek. Zowel autochtone als allochtone jongeren worden met de herstelgerichte activiteiten bereikt.

3.4. Herstelbemiddeling

Hieronder bespreken wij de twee meest voorkomende vormen van herstelbemiddeling in Teylingereind: herstelbemiddeling van externe conflicten, en herstelbemiddeling van interne conflicten. In de documenten en het pedagogisch handboek van Teylingereind is niet een eenduidige doelstel-

ling van herstelbemiddeling vastgelegd. Wel wordt uit de beschikbare documenten en interviews duidelijk dat de belangrijkste doelstelling van beide vormen van herstelbemiddeling het bewerkstelligen van een dialoog tussen daders en slachtoffers betreft om, in eerste instantie, de schade te herstellen en waarbij de nadruk ligt op de immateriële schade.

In Teylingereind is SiB de instantie die de bemiddelingen uitvoert. Om die reden gaan wij in het huidige onderzoek uit van de doelstelling die SiB hanteert. Het gaat bij slachtoffer-dadergesprekken²⁶ met een slachtoffer van buiten om een heroriëntatie op het misdrijf. Door samen met een bemiddelaar te kijken naar gevolgen, motieven en vragen rondom het misdrijf dat slachtoffer en dader met elkaar verbindt, kan deze dialoog de andere kant van het verhaal belichten en kunnen slachtoffer en dader zich anders tot elkaar gaan verhouden. Daarnaast kan een bemiddeling bijdragen aan de verwerking van het misdrijf.²⁷

In geval van herstelbemiddeling inzake een intern conflict staat vooral het oplossen van een ernstig conflict op de groep centraal en is de dialoog vooral gericht op het samen weer verder kunnen op de groep. Daarbij spelen organisatorische, pedagogische en victimologische motieven een rol.

Hieronder gaan we eerst in op herstelbemiddeling uitgevoerd door SiB met een slachtoffer van buiten en daarna op herstelbemiddeling voor interne conflicten.

A. Externe herstelbemiddeling

Sinds 2005 wordt binnen Teylingereind herstelbemiddeling aangeboden aan de pupillen naar aanleiding van hun delicten buiten de instelling. In eerste instantie werd de uitvoering gedaan door bemiddelaars van Herstelbemiddeling Haaglanden. Sinds 2007 vinden de externe herstelbemiddelingen plaats via bemiddelaars van Slachtoffer in Beeld (SiB).²⁸ De herstelconsulent meldt een zaak aan waarin een jongere contact wil. In de meeste gevallen wordt ingezet op een slachtoffer-dadergesprek. Soms wordt gekozen voor het Echt Recht model. Beide modellen worden hieronder kort besproken.

Aanmelding bij de herstelconsulent

Pupillen worden via verschillende wegen bij de herstelconsulent aangemeld. De Interne Traject Begeleiders (ITB-ers) van Work-Wise kunnen herstelbemiddeling onder de aandacht van de jongeren brengen tijdens hun intake en delen folders uit. Pastoraal werk kan de mogelijkheid tot

26 Een 'slachtoffer-dadergesprek' betekent hier ieder contact tussen een slachtoffer en een dader, dit kan ook zijn in de vorm van een brief of pendelbemiddeling.

27 Zie 'Handleiding slachtoffer-dadergesprekken voor bemiddelaars' (januari 2009) en www.slachtofferinbeeld.nl

28 Zie www.slachtofferinbeeld.nl

herstelbemiddeling met pupillen bespreken, net als de Gedragsdeskundige. De herstelconsulent wordt geïnformeerd over jongeren die belangstelling hebben of een verkennend gesprek willen. Het kan ook zijn dat de mentor of de groepsleiding de belangstelling signaleert of dat jongeren zich rechtstreeks aanmelden op de groep bij de herstelconsulent. Soms horen jongeren erover via een medepupil.

De aanmelding voor herstelbemiddeling wordt door één van bovengenoemde verwijzers bij de herstelconsulent gedaan. Deze overlegt met de betrokken gedragsdeskundige of een herstelgerichte activiteit op dat moment gewenst is. Vervolgens wordt door de herstelconsulent met de jongere een intakegesprek gevoerd, waarbij het delictgedrag centraal staat. Aan de orde komen onder andere het eigen aandeel bij het delict, eventuele mededaders, gevoelens ten tijde van het delict en erna, verantwoordelijkheid nemen, op welke wijze herstelbemiddeling plaats kan vinden, hoe het herstel eruit kan zien en wie hierbij betrokken zullen worden.

Aanmelding bij Slachtoffer in Beeld

Een jongere wordt aangemeld voor herstelbemiddeling bij de Stichting Slachtoffer in Beeld (SiB) als de jongere voldoende gemotiveerd is en wanneer aan de volgende voorwaarden voor herstelbemiddeling is voldaan: het moet een zaak betreffen die bekend is bij politie en Justitie met een duidelijk slachtoffer, en het moet gaan om een bekende verdachte/dader.

SiB is sinds 2007 de instantie die slachtoffer-dadergesprekken uitvoert.²⁹ Een slachtoffer-dadergesprek verloopt vanaf aanmelding tot uitvoering volgens een vaste procedure.³⁰ Een slachtoffer-dadergesprek vindt altijd plaats onder begeleiding van een ervaren bemiddelaar die werkt voor Slachtoffer in Beeld. Deze bemiddelaar kiest geen partij, maar overlegt met zowel slachtoffer als dader over de wensen en vormen waarin beiden het beste met elkaar in contact kunnen komen.

Wij merken op dat de herstelconsulent een zaak af en toe zelf bemiddelt, bijvoorbeeld als de pupil alleen een excuusbrief wil schrijven, als er sprake is van een familiebemiddeling, of als SiB de zaak niet doet omdat er bijvoorbeeld geen aangifte is gedaan of omdat er geen duidelijk slachtoffer is (Interne communicatie Teylingereind, april 2009).

Verschillende vormen van herstelbemiddeling

Er zijn verschillende vormen waarin een contact tussen slachtoffer en dader tot stand kan komen.

29 SiB voert alle vormen van herstelbemiddeling uit, ook een pendelbemiddeling of het versturen van een excuus brief/kaart. In Teylingereind en in het huidige rapport wordt gebruik gemaakt van de overkoepelende term herstelbemiddeling.

30 Slachtoffer in Beeld, Handleiding Slachtoffer-dadergesprekken voor bemiddelaars, Afdeling beleid Slachtoffer-dadergesprekken, versie januari 2009 en www.slachtofferhulp.nl

- Het daadwerkelijke slachtoffer-dadergesprek is een eenmalig één-op-één gesprek tussen het slachtoffer en de dader onder begeleiding van een bemiddelaar. Mensen uit het sociale netwerk van beide partijen kunnen daar als ondersteuners bij zijn.
- Ook kan nog steeds een Echt Recht conferentie worden ingezet. In geval van Echt Recht is het sociale netwerk (bijvoorbeeld familie, vrienden of hulpverlener) van zowel slachtoffer als dader actief bij het gesprek betrokken. De bijeenkomst verloopt dan volgens een vastgelegd script.³¹
- Daarnaast behoren ook een pendelbemiddeling - waarbij de bemiddelaar tussen slachtoffer en dader heen en weer pendelt om mondelinge boodschappen over te brengen - of een briefwisseling tot de mogelijkheden. De bemiddelaar van Slachtoffer in Beeld zal met de betrokkenen de gewenste contactvorm bespreken en kiezen.
- Een brief(wisseling) of het maken van een excuuskaart. Dit kan bij Make It, de knutselgroep van Gevangenzorg Nederland, en een enkele keer op de groep.

In geval van een aanmelding via Teylingereind heeft de bemiddelaar eerst via de herstelconsulent een kennismakingsgesprek met de pupil. Vervolgens wordt door de bemiddelaar contact opgenomen met de slachtofferkant. De meeste pupillen geven aan graag een face to face gesprek met hun slachtoffer(s) te willen en zo wordt bij voorkeur toegewerkt naar deze ontmoeting tussen dader en slachtoffer, bij voorkeur in het bijzijn van hun ouders/netwerk. Dat gesprek vindt dan binnen Teylingereind plaats onder begeleiding van de bemiddelaar. Een enkele keer is het voorgekomen dat een jongere met verlofstatus buiten kon deelnemen aan het herstelgesprek. Dit alles geschiedt op vrijwillige basis. Er wordt slechts summier gerapporteerd over het verloop van de herstelbemiddeling, deze informatie komt in het perspectiefplan van Teylingereind en wordt door de bemiddelaar toegestuurd aan het Openbaar Ministerie ³².

31 Zie www.eigenkracht.nl

32 Een slachtoffer-dadergesprek staat los van het strafrecht. Dat is door de minister van Justitie bij invoering besloten. Deelname van een dader aan een slachtoffer-dadergesprek is voor de rechter officieel gezien geen meewegende factor in het strafproces. Een slachtoffer-dadergesprek kan zowel voor als na het strafproces plaatsvinden. Als een slachtoffer-dadergesprek plaatsvindt voor het strafproces, dan wordt Justitie geïnformeerd over het verloop door middel van een kort, feitelijk verslag. Hierin staat alleen of de bemiddeling daadwerkelijk tot contact heeft geleid, en op welke manier het contact heeft plaatsgevonden (bijvoorbeeld een gesprek of een briefwisseling). Slachtoffer en dader hebben de mogelijkheid om, als zij dit willen, gezamenlijk het feitelijke verslag aan te vullen. Dit kan alleen als beide partijen alle aanvullingen goedkeuren. Als de rechter ziet dat er is deelgenomen aan een slachtoffer / dadergesprek, is het echter niet duidelijk of hij/zij daar helemaal geen aandacht aan besteed. Dit maakt deel uit van nader onderzoek.

B. Herstelbemiddeling voor interne conflicten

Al vrij spoedig na de invoering van herstelbemiddeling voor externe conflicten bleek er behoefte te bestaan om een 'dader' en een 'slachtoffer' van een zwaarder, (vaak aangiftewaardig) intern incident met elkaar in gesprek te laten gaan, onder begeleiding van een neutrale bemiddelaar. Als de situatie een gesprek niet toelaat, kan de jongere de mogelijkheid geboden worden om een andere vorm van herstel te bedenken (bijvoorbeeld een excuusbrief of een mooie kaart maken). De herstelconsulent, tevens mediator, heeft deze zaken opgepakt en ontwikkelde een interne bemiddelingsvariant. De wat lichtere incidenten dienen zoveel mogelijk op de groep of op school te worden opgelost, zoals men in Teylingereind gewend is.

*Het verloop van een herstelbemiddeling voor interne conflicten*³³

De bemiddelaar is bij interne bemiddelingen meestal de herstelconsulent. Hij/zij spreekt - bij voorkeur niet langer dan een aantal dagen na het incident - apart met beide partijen met als doel om hen voor te bereiden samen in gesprek te gaan over het gebeurde. Deze voorgesprekken zijn van essentieel belang voor een goed verloop van het erop volgende herstelgesprek. In deze gesprekken krijgt het slachtoffer (personeelslid of een medepupil) de ruimte om in vertrouwelijke sfeer te analyseren wat er precies gebeurd is en wat dit voor de dader (en diens omgeving) betekent. Hij/zij kan vervolgens aangeven hoe het opgelost kan worden en wat hij/zij nodig heeft van de jongere om het gebeurde goed af te sluiten. In het voorbereidende gesprek met de pupil staat de behoefte van hem of haar zelf centraal, maar worden ook de behoeften van het slachtoffer meegenomen. Een goede matching in deze is vereist en de bemiddelaar zal, in tegenstelling tot wat in de mediation gebruikelijk is, niet alles communiceren wat er in de voorbereidende gesprekken aan de orde komt. Ervaring leert dat als de voorbereidende gesprekken goed zijn verlopen en beide partijen de structuur van het gesprek kennen, het herstelgesprek kort en bondig kan zijn, wat de kracht ervan ten goede komt.

Waarom een onpartijdige bemiddelaar?

Een bemiddelaar hanteert een aantal principes en voorwaarden uit de mediation/bemiddelings-praktijk:

- Neutraliteit (of meervoudig partijdig, zoals ook bij de slachtoffer-dadergesprekken gehanteerd wordt);
- Voldoende deskundigheid en opleiding/training in conflictvaardigheden;
- Min of meer vrijwillige deelname van beide partijen;
- Vertrouwelijkheid, hetgeen impliceert dat de bemiddelaar weliswaar een kort verslagje maakt naar aanleiding van het verloop van de bemiddeling, maar niet rapporteert over de inhoud van het gesprek.

³³ Gebaseerd op intern document Teylingereind door Ariane van Rhijn, 2007.

Welke zaken komen in aanmerking?

In aanmerking komen wat complexere zaken, waarbij gedacht kan worden aan zaken waarbij meerdere slachtoffers of daders van verschillende groepen betrokken zijn. Daarnaast komen ook de aangiftewaardige zaken en/of de zaken waarbij iemand gewond is geraakt in aanmerking. Deze zwaardere incidenten kunnen plaatsvinden tussen pupillen onderling, of tussen een pupil en een personeelslid van Teylingereind en de Burcht (de school). In geval van een alarmsituatie naar aanleiding van een heftig incident, een eventueel hierop volgende aangifte en/of een personeelslid wat ziek naar huis vertrekt, dient de leidinggevende zich altijd af te vragen of in deze een herstelbemiddeling zou moeten worden opgestart. Het belang van het pedagogisch motief dient in deze in overleg met de betreffende gedragsdeskundige afgewogen te worden.

Nazorg en aangifte

Herstelbemiddeling en aanmelding bij het Nazorgteam zijn twee los van elkaar staande mogelijkheden om een incident af te doen. Nazorg betreft begeleiding van het personeelslid voor een (eventueel) langere periode, individueel gegeven door een collega uit het nazorgteam. Deze individuele begeleiding geeft geen herstelbemiddeling, maar is gericht op een bevredigende afdoening van het incident voor beide partijen. Er is veel onduidelijkheid over wie er aangifte doet na een ernstig incident en wanneer dat plaats moet vinden (zie ook blz. 44 Calamiteitenplan Teylingereind). Teylingereind kan altijd een melding doen. Afhankelijk van de situatie kan de aangifte aan de orde komen in het herstelgesprek.

Mogelijkheden herstel

Het uitgangspunt is dat na de voorbereidende gesprekken een herstelgesprek met beide partijen wordt georganiseerd, bij voorkeur op dezelfde dag. Mocht het personeelslid of het slachtoffer (pupil) niet aanwezig zijn of komt de dader (pupil) in aanmerking voor een correctieplaatsing, dan dient de aanmelding zo snel mogelijk bij herstelbemiddeling te geschieden. Voorts zal geprobeerd worden om toch nog (indirect) contact tussen hen beide te laten plaatsvinden. Dit kan bijvoorbeeld middels pendelbemiddeling en/of een brief/kaartje. Idealiter worden jongeren pas voor straf uitgeplaatst nadat zij iets constructiefs hebben gedaan; indien dit onmogelijk is dient in de vervolginrichting iets te worden gedaan met de aanleiding van het conflict. Mochten beide partijen om welke reden dan ook later een gesprek (als)nog op prijs stellen, dan zal dit zo mogelijk worden geregeld. Het is niet noodzakelijk dat de bemiddelaar (herstelconsulent) na een goede voorbereiding het herstelgesprek altijd bijwoont; soms komt het praktisch niet uit of willen de partijen het gesprek graag samen voeren.

Er zijn drie motieven die intern aangehaald worden voor de inzet van herstelgerichte activiteiten in geval van interne conflicten: een organisatorisch motief, een pedagogisch motief en een victimologisch motief. Ze worden door Van Rhijn als volgt omschreven:

Organisatorisch motief

Ieder conflict binnen Teylingereind is er één te veel, maar de setting brengt nu eenmaal met zich mee dat er met enige regelmaat zware conflicten plaatsvinden. Geweld tegen personeelsleden wil Teylingereind koste wat kost voorkomen. Als het toch zover komt, dan is het van belang dat het personeelslid zich gehoord en gesteund voelt. Herstelbemiddeling kan hierbij een goede aanvulling vormen op de huidige afdoening. Daarnaast is het voor de pupil een manier om het goed te maken en zich te rehabiliteren binnen de inrichting. In geval van betrokkenheid van personeel of pupillen van meerdere groepen, wordt de complexiteit van het incident vergroot. De praktijk leert dat er in een alarmsituatie nog wel eens personeelsleden vergeten worden in de afdoening met de pupil, omdat hij/zij niet in direct met hem/haar contact staat. Een jongere kan in een dergelijk geval veel spijt hebben, temeer daar deze persoon vaak niets met het echte conflict van doen had.

Pedagogisch motief

Juist gezien het feit dat het incident binnen de werk- en leefgemeenschap heeft plaatsgevonden en Teylingereind een pedagogische setting is, vraagt de afdoening in conflicten om een op herstel gerichte oplossing. Een louter repressieve oplossing, zoals een strafuitplaatsing, lijkt in die optiek een gemiste kans. Naast, of in plaats van sancties kan de gebeurtenis 'benut' worden om de pupil(len) te laten ervaren hoe een dergelijk conflict opgelost kan worden met elkaar. Het kan een indringend leermoment zijn voor de pupil. Tevens is het een signaal richting de pupil dat Teylingereind het incident ernstig opneemt. Uiteraard dient tegelijkertijd ook het personeel overtuigd te worden van dit nut. Voor veel pupillen blijkt het een nieuwe ervaring om op deze wijze een zwaar conflict met iemand uit hun omgeving op te lossen.

Victimologisch motief

Hierbij staat het slachtoffer centraal en wordt hem/haar de mogelijkheid geboden op enige genoegdoening. Binnen de setting van Teylingereind is niet zelden gebleken dat het slachtoffer-personeelslid aanvankelijk cynisch tegenover een dergelijk herstelgesprek stond ('het is toch sociaal wenselijk', 'hij zal wel moeten om op de groep te mogen komen'). Na afloop van het gesprek was er echter vaak sprake van opluchting, omdat het personeelslid gezien had dat de pupil daadwerkelijk spijt had van diens daad.

Van belang is dat de pupil in een herstelgesprek met het slachtoffer echt geconfronteerd wordt met de gevolgen van zijn gedrag. Als het slachtoffer bijvoorbeeld uiteenzet dat het niet alleen hem heeft geraakt maar ook zijn hele netwerk, kan dit het besef opleveren dat de gevolgen veel groter zijn dan de jongere had bedacht en dat ook de groepsleider een mens is met familie, die bij hem/haar betrokken is.

In geval van een incident tussen twee pupillen, ligt het slachtoffer-daderschap vaak wat gecompliceerder. In die gevallen kan een gesprek over de beleving van het incident, de aanleiding hiertoe en wat de pupillen nodig hebben om verder te kunnen, hen goed helpen het gebeurde achter zich te laten en om weer samen door één deur te kunnen. (Van Rhijn, 2007)

3.5. Spreken over Schuld

Sinds 2007 bestaat in Teylingereind de mogelijkheid van (vrijwillige) deelname aan de cursus Spreken over Schuld (S.O.S.). Deze cursus wordt gegeven door Gevangenzorg Nederland, een hulporganisatie voor gevangenen en hun familie³⁴. In zes bijeenkomsten gespreid over drie weken wordt dieper ingegaan op thema's zoals schuld, schaamte en slachtoffers. Het nemen van verantwoordelijkheid en herstel staan daarbij centraal. Dit gebeurt aan de hand van het vertonen van films, het werken met 'echte' slachtoffers, gesprekken in subgroepjes, debat, rollenspel, etc. In de op een na laatste bijeenkomst dienen de jongeren iets te maken voor iemand met wie ze iets willen herstellen. Dit wordt gepresenteerd tijdens de laatste bijeenkomst, waarbij ook hun netwerk en andere genodigden aanwezig mogen zijn. De cursus is zeer geschikt als voorbereiding op herstelbemiddeling met eigen slachtoffer(s) en familiebemiddeling.

De cursus is tot nu toe alleen uitgevoerd met jongens. Dit komt omdat Gevangenzorg Nederland zich in eerste instantie richt op gedetineerden met een strafrechtelijke achtergrond. De meeste meisjes in Teylingereind zijn echter geplaatst op civielrechtelijke titel (OTS). Door Gevangenzorg en de herstelconsulent worden momenteel de mogelijkheden onderzocht om een cursus te ontwikkelen waarbij een meer op meisjes toegespitste thematiek centraal staat. De toepassing zal in andere instellingen plaatsvinden, omdat vanaf 1 augustus 2009 geen meisjes meer geplaatst worden in Teylingereind op strafrechtelijke titel. Meisjes zullen in plaats daarvan naar drie andere aangewezen instellingen gaan (Rentray, de Hunnerberg en Eikenstein).

34 Zie www.gevangenzorg.nl

Doel

S.O.S. is gebaseerd op christelijke waarden als waarheid, integriteit, verantwoordelijkheid en bevestiging. Het is geen programma dat het christelijk geloof expliciet promoot. Het doel van het programma is de deelnemers in staat te stellen hun denken, houding en gedrag te veranderen. S.O.S. beoogt de cursusdeelnemers in staat te stellen om:

- Het effect van criminaliteit op slachtoffers en de maatschappij te begrijpen;
- Zich bewust te worden van de pijn en schade die veroorzaakt wordt bij slachtoffers en de noden van slachtoffers;
- Verantwoordelijkheid op zich te nemen voor hun daden;
- De waarde van vergeving en verzoening te begrijpen;
- De mogelijkheden te herkennen voor persoonlijke verandering en herstel;
- Zich bewust te worden van de noodzaak iets goed te maken;
- Deel te nemen aan een symbolische daad van herstel.

Opbouw programma

De S.O.S. cursus is een deeltijdprogramma en vindt plaats in zes groepssessies van elk 1 ¾ uur, verspreid over drie weken. Elke sessie is een mix van een presentatie van de groepsleider, gesprek in de grote groep en gesprek in een kleine groep. Elke sessie kent een element van zelfstudie, dat in totaal tenminste twee uur in beslag neemt.

Voorwaarden voor deelname

De voorwaarden voor deelname zijn:

- De jongere dient alle sessies te kunnen bezoeken;
- Hij dient bereid te zijn deel te nemen aan het complete programma;
- Hij dient aanmeldings- en evaluatieformulieren in te vullen;
- Hij dient de taal voldoende te beheersen om het programma te kunnen volgen;
- Er zijn werkbladen met invuloefeningen, die gebruikt dienen te worden;
- Er wordt een creatieve bijdrage gevraagd.

Criteria deelname jongeren Teylingereind:

- Motivatie om bezig te gaan met thema's als schuld, schaamte en slachtoffers;
 - Redelijke beheersing van de Nederlandse taal;
 - Er dient geen vermoeden te zijn van aanwezigheid van forse psychiatrische problematiek;
 - Niet groepsongeschikt zijn;
- Deze criteria worden primair getoetst door de gedragsdeskundige.

Samenstelling van de groep

- Maximaal drie jongeren uit één leef- of behandelgroep;
- Maximaal negen deelnemers;
- Onderling leeftijdsverschil niet veel groter dan vijf jaar;
- Niet meer dan één of twee uitgesproken drukke jongens (ADHD).

De herstelconsulent heeft de coördinatie in Teylingereind en is aanwezig tijdens de bijeenkomsten als achterwacht in geval van calamiteiten. Ook stelt de herstelconsulent de definitieve groep samen na de jongens kort gesproken te hebben, en neemt hij bij twijfel over een deelnemer contact op met de gedragsdeskundige van de groep.

Ondersteuning

Idealiter zou de ondersteuning het volgende moeten inhouden:

- De deelnemers ontvangen vooraf informatie over het programma;
- De deelnemers die een matige taalbeheersing hebben, krijgen hulp bij het invullen van de werkbladen;
- De cursusleider en de groepsleiders zijn elke week beschikbaar voor advies en studiebegeleiding;
- Individuele (na)zorg tijdens en na de cursus kan plaatsvinden door middel van ondersteuning vanuit andere afdelingen (bijvoorbeeld geestelijke verzorging) en/of door participatie in één van de projecten van Gevangenzorg Nederland.

(Document Gevangenzorg Nederland)

Deel 2 Resultaten

4. Spreken over schuld

'Dank voor alles want alles is voor mij afgesloten'

In dit hoofdstuk bespreken wij de resultaten van de cursus S.O.S. Wat werd er bij de jongeren teweeggebracht, hoe werd S.O.S. gewaardeerd en wat waren eventuele knelpunten die in de cursus naar voren kwamen?³⁵ Voor een methodiekbeschrijving van deze cursus verwijzen wij naar paragraaf 3.5.

4.1. De deelnemers

In het huidige onderzoek hebben wij twee vragenlijsten, een effectmeting en een evaluatie, uitgezet bij 25 jongens die in de periode tussen oktober 2008 en juni 2009 de cursus Spreken Over Schuld hebben gevolgd. De cursus vond plaats in november en december 2008 en in februari en mei 2009. De eerste cursus is gebruikt als pilot. Aan iedere cursus namen ongeveer 8 jongeren deel. Zij waren tussen de 14 en 20 jaar oud. De grootste groepen jongens die deelnamen aan de cursus hebben als land van herkomst³⁶ Nederland (5), Suriname (5) en de Nederlandse Antillen (4). De gemiddelde duur dat deze jongeren vastzaten is 236 dagen, met een minimum van 70 dagen en een maximum van 709 dagen.

35 We merken op dat de cursusleiding een band opbouwt met de jongeren tijdens de cursus. Omdat het invullen van de vragenlijsten direct aan het einde van de cursus plaatsvond, is het denkbaar dat de antwoorden gekleurd werden door het moment en daarmee sociaal wenselijk kunnen zijn. Bovendien bleek dat de jongeren de vragen soms niet begrepen; we hebben hier vaker te maken met jongeren waarbij sprake is van een zekere beperking. De jongeren werden daarom geholpen bij het invullen van de vragen. Ook dit kan tot sociaal wenselijke antwoorden geleid hebben. De hier gepresenteerde resultaten moeten daarom met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

36 Land van herkomst is hier gedefinieerd naar de volgende definitie van het CBS: 'als de persoon zelf in Nederland geboren is en de moeder buiten Nederland geboren is, geldt het geboorteland van de moeder als herkomstland'

4.2. Effectmeting

Bij 18 van de 25 jongeren is een voor- en een nameting afgenomen waarbij zes stellingen werden voorgelegd (zie Box 1) die handelden over: praten over het delict, de invloed van het delict op het eigen leven, verantwoordelijkheid nemen en begrip, excuses en herstel naar het slachtoffer toe. Al deze onderwerpen kwamen in de S.O.S. cursus aan bod. De jongeren werd zowel voorafgaand aan de cursus als direct na afloop gevraagd voor de zes stellingen aan te geven in hoeverre die op hen van toepassing waren. Zij konden een cijfer geven van 1 tot 10, waarbij hen werd gevraagd steeds hun antwoord uit te leggen (ongeveer de helft van alle jongens heeft het antwoord uitgelegd).

Met een *paired samples* t-toets is nagegaan of de jongens ($N = 18$) na de cursus een andere attitude hadden tegenover de zes stellingen dan voor de cursus. Uit de toets bleek dat de jongeren na de cursus positiever stonden tegenover alle stellingen ($p = .018$). Het gemiddelde cijfer dat de jongeren aan de zes stellingen gaven voorafgaand aan de cursus was een 6,5, terwijl de jongens de stellingen gemiddeld een 7,7 gaven nadat zij de cursus hadden gevolgd. Dit effect was het sterkste voor stelling 1 ($p = .010$), stelling 3 ($p = .016$) en stelling 4 ($p = .077$, zie Box 1). Dit betekent dat de jongens na deelname aan de cursus het minder erg vinden om over hun delict te praten, dat zij zich meer verantwoordelijk voelen voor hun strafbare feit en dat zij begrijpen dat wat zij hebben gedaan erg kan zijn voor hun slachtoffer.

Box 1. Effectmeting cursus Spreken Over Schuld

1. Ik vind het oké om te praten over wat ik heb gedaan.

Cijfer: _____ Omdat: _____

2. Ik begrijp dat wat ik gedaan heb invloed heeft op mijn leven en dat van anderen.

Cijfer: _____ Omdat: _____

3. Ik voel me verantwoordelijk voor het (strafbare) feit waarvoor ik zit.

Cijfer: _____ Omdat: _____

4. Ik begrijp dat wat ik heb gedaan heel erg kan zijn voor een slachtoffer.

Cijfer: _____ Omdat: _____

5. Ik vind het belangrijk sorry te zeggen tegen het slachtoffer/de slachtoffers.

Cijfer: _____ Omdat: _____

6. Ik zou meer willen doen voor mijn slachtoffer(s) en/of de schade die is ontstaan.

Cijfer: _____ Omdat: _____

Praten over het delict (stelling 1)

De uitleg die jongeren geven aan het einde van de cursus over het praten over hun delict is dat zij zich opgelucht of goed voelen door erover te praten. Ook geven zij aan dat ze zo hun gevoelens kunnen uiten en zich niet schamen. Er zijn ook enkele jongens die na afloop aangeven niet over het delict te willen praten omdat zij het privé willen houden of te persoonlijk vinden.

Invloed van het delict (stelling 2)

Na afloop van de cursus geven drie jongens aan dat zij inderdaad begrijpen wat de invloed is van hun delict op slachtoffers. Anderen zeggen dat deelname invloed heeft op hun familie of op hun werk later. Een jongen geeft als uitleg dat het 'een feit is' wat hij gedaan heeft en een andere jongen zegt dat hij zaken door andere ogen heeft bekeken.

Verantwoordelijk voelen (stelling 3)

De jongens zeggen dat zij zich verantwoordelijk voelen omdat het hun eigen schuld is, omdat het erg is wat zij hebben gedaan en omdat ze het zelf hebben gedaan. Ze zien in dat zij fout zitten. Ook is er een jongen die aangeeft dat hij zich verantwoordelijk voelt omdat hij niets heeft gedaan om het delict te stoppen.

Het slachtoffer (stelling 4)

De jongens zien na de cursus in dat het slachtoffer erg geschrokken kan zijn van hun handelen en ook begrijpen zij dat het slachtoffer het voorval altijd bij zich zal dragen. Dit komt volgens de jongeren onder meer omdat zij tijdens de cursus het verhaal van een slachtoffer hebben gehoord. Dit doet hen inzien dat een slachtoffer een trauma op kan lopen en ook gevoelens heeft.

Sorry zeggen (stelling 5)

Een aantal jongeren geeft aan dat het belangrijk is om sorry te zeggen omdat wat er gebeurd is hun schuld is. Een jongen geeft aan dat hij nu weet wat een dergelijk feit met mensen kan doen. Door sorry te zeggen kunnen ze laten zien dat ze spijt hebben, het gebeurde zoveel mogelijk van zich afzetten en weer een normaal leven oppakken.

Iets doen voor het slachtoffer (stelling 6)

De meeste deelnemers willen na de cursus iets voor hun slachtoffer doen. Zij leggen uit dat wat er is gebeurd hun verantwoordelijkheid is. Ze willen dat het slachtoffer gelukkig is en dat deelname aan de cursus goed is voor hen en het slachtoffer. Ook geven de meeste jongeren aan dat ze spijt hebben of excuses willen aanbieden.

4.3. *Nameting: waardering van de cursus*

Aan de 25 deelnemers van de S.O.S. cursus is een nameting ter evaluatie van de waardering voorgelegd. Dit was een uitgebreide vragenlijst die gebaseerd is op de standaard evaluatie van de S.O.S. cursus zoals gebruikt door Gevangenzorg Nederland. Onze evaluatie heeft hun standaard evaluatie vervangen.³⁷ De resultaten worden hier beschreven.

4.3.1. *Redenen om mee te doen*

De manier waarop de jongens over S.O.S. hadden gehoord was vooral via de herstelconsulent (twaalf jongens) en via de gedragsdeskundige (vier jongens). De reden die jongeren aangaven om mee te doen aan de cursus lopen zeer uiteen. De meeste jongeren waren nieuwsgierig en wilden iets nieuws leren (over het slachtoffer), ze wilden erover praten (ook met hun eigen slachtoffer) omdat het zou opluchten, ze schaamden zich of hadden spijt. Er waren ook enkele jongens die als reden opgaven dat zij het certificaat wilden krijgen. Eén jongen gaf aan dat hij het deed voor vergeving en om 'vrijere gevoelens' te krijgen. Ten slotte was er een jongen die graag anderen wilde helpen.

4.3.2. *Wat hebben de deelnemers geleerd*

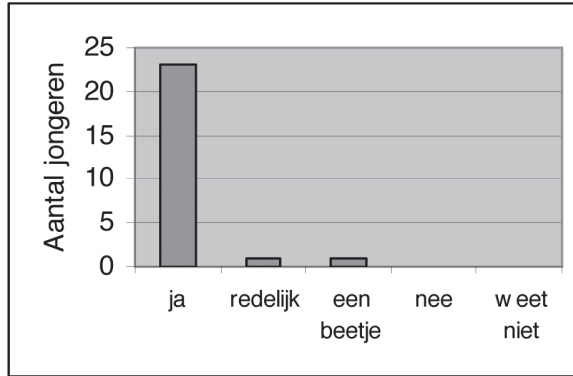
Aan de jongeren is een open vraag gesteld over wat zij geleerd hebben van de S.O.S. cursus. De jongens geven aan dat zij iets geleerd hebben over vergeving (zes jongens) en over (de gevoelens van) het slachtoffer (vijf jongens). Voorts zijn er enkelen die hebben geleerd om sorry te zeggen en daar ook naar te handelen. De cursus opent de ogen voor de mogelijkheid om 'dingen op een andere manier op te lossen'. Er was een jongen die aangaf dat hij geleerd had dat hij niet alleen zijn slachtoffer pijn had gedaan, maar ook zijn omgeving en familie.

Vervolgens werd de jongens gevraagd voor een aantal stellingen aan te geven in hoeverre die op hen van toepassing waren. De stellingen hadden betrekking op de doelen van de cursus. De antwoorden op de verschillende stellingen³⁸ zijn weergegeven in figuur 1 tot en met 4.

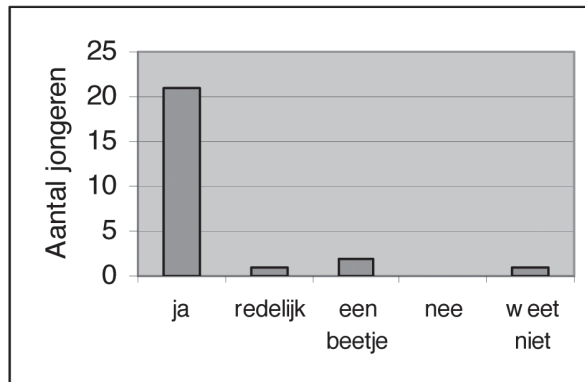
37 Om die reden zijn een aantal onderwerpen van de effectmeting voor een tweede keer aan bod gekomen. Deze zullen wij hier niet opnieuw bespreken.

38 Dit zijn andere stellingen dan voorgelegd aan de jongeren tijdens de voor- en nameting zoals beschreven in paragraaf 4.2.

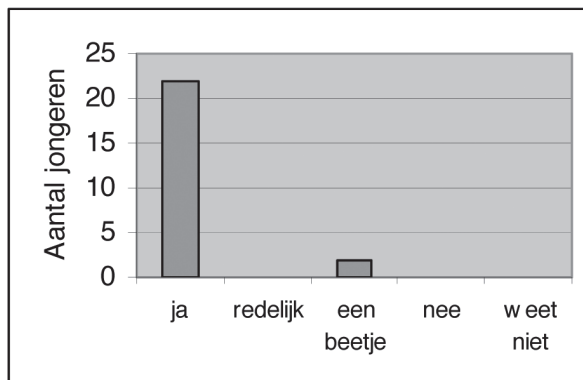
Figuur 1. Door S.O.S. begrijp ik dat ik zelf ook slachtoffer van mijn daden kan zijn

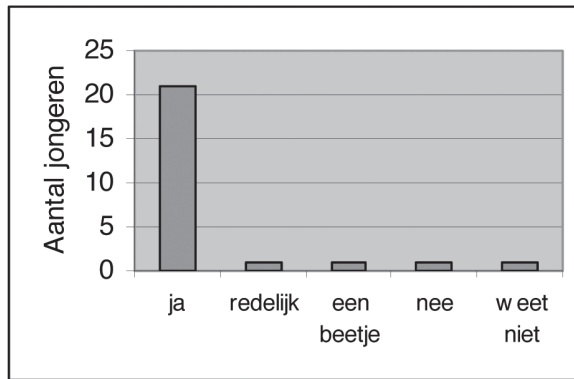
Figuur 2. Door S.O.S. begrijp ik dat vergeving kan leiden tot herstel

Figuur 3. Door S.O.S. begrijp ik dat beschadigde relaties hersteld kunnen worden.

Figuur 4. In de S.O.S. cursus leren we dat mijn familie ook de gevolgen van mijn daden voelt. Daar neem ik verantwoordelijkheid voor

Het blijkt dat bijna alle jongeren door de S.O.S. cursus meer begrip hebben gekregen voor het slachtoffer. Ook het besef dat zij zelf slachtoffer kunnen worden van hun daden is doorgedrongen. Zij hebben door de cursus het inzicht gekregen dat relaties - ook tussen slachtoffers en ouders - hersteld kunnen worden. Ten slotte geeft het merendeel van de deelnemers aan dat zij verantwoordelijkheid nemen voor de gevolgen die hun familie heeft ondervonden.

Vervolgens zijn een aantal stellingen voorgelegd aan de jongeren die handelden over de mening en houding van de jongeren tegenover hun slachtoffers en de eigen omgeving. Deze keer werd er ook om uitleg gevraagd over het gegeven antwoord. De resultaten van dit deel van de vragenlijst waren minder positief (zie figuur 5 tot en met figuur 8 hieronder) dan die van het vorige deel. De meeste jongeren gaven aan dat door de S.O.S. cursus hun houding tegenover hun slachtoffer en hun familie en vrienden een beetje veranderd is. Ook hun mening over hun slachtoffer en hun verkeerde gedrag is een beetje veranderd.³⁹

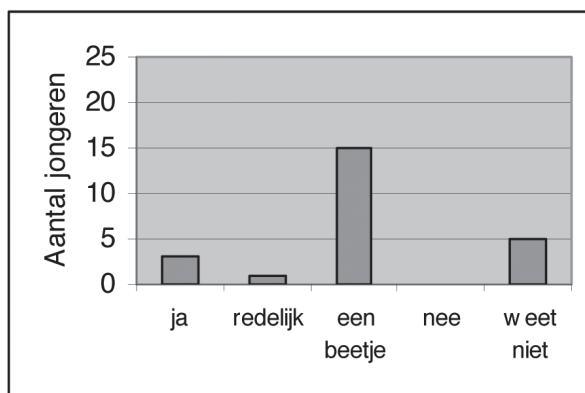
De jongeren verklaren het feit dat hun houding slechts een beetje is veranderd door te stellen dat het slachtoffer hun vijand blijft (één jongen), of dat hun houding juist al veranderd was voor de cursus. De Een aantal jongeren zeggen dat hun mening niet veranderd is door de S.O.S. cursus; ze hadden al een andere mening.

³⁹ Dat deze stellingen een dergelijk ander responspatroon laten zien, komt wellicht door de manier van vragen stellen. Er werd ook om uitleg over het antwoord ('ja', 'redelijk', 'een beetje', 'nee') gevraagd. Dit kan tot gevolg hebben dat de jongeren kritischer nadachten over hun antwoord. Het kan ook zo zijn dat de mening en houding van de jongeren aangaande hun omgeving minder veranderd is door S.O.S. dan het besef van slachtofferschap en herstel van relaties.

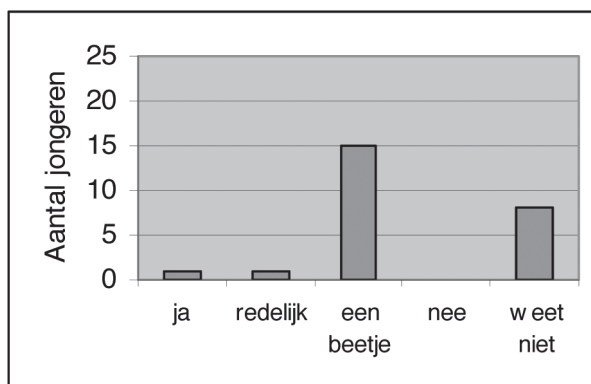
4.3.3. *Waardering van de inhoud en begeleiding van de cursus*

De jongeren is gevraagd wat zij van de inhoud van de cursus vonden en van de manier waarop de gehele cursus is begeleid. Volgens alle cursisten werd het materiaal en het doel van elke bijeenkomst goed uitgelegd. Tien jongeren waren relatief minder positief over de mate waarin zij zich aangesproken voelden tijdens de bijeenkomsten: vijf jongeren gaven aan dat zij zich redelijk aangesproken voelden, de overige vijf voelden zich een beetje of helemaal niet aangesproken. Alle 25 jongeren voelden zich wel zeer betrokken, de cursusleider stelde hen voldoende vragen. Ook deden zij naar eigen zeggen zelf actief mee met de cursus.

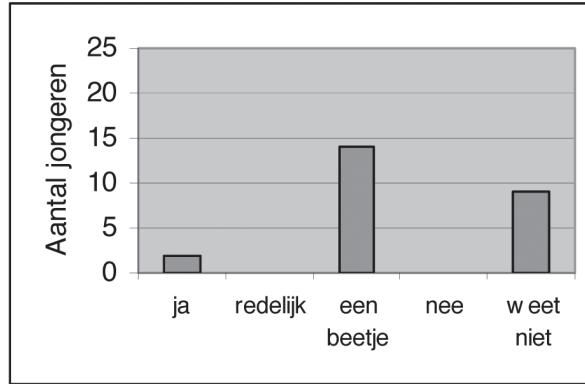
Figuur 5. Door S.O.S. is mijn houding tegenover mijn slachtoffer veranderd

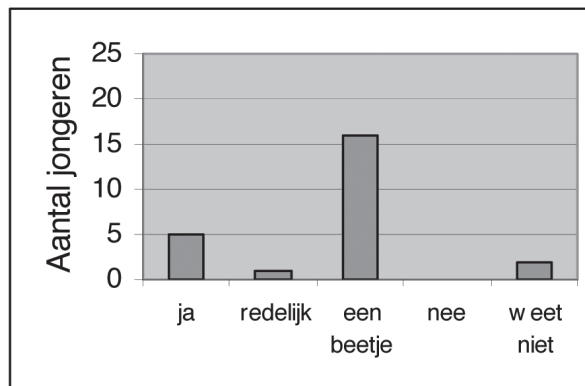
Figuur 6. Door S.O.S. is mijn mening over mijn slachtoffer veranderd

Figuur 7. Door S.O.S. is mijn houding tegenover mijn familie en vrienden veranderd

Figuur 8. Door S.O.S. is mijn mening over mijn verkeerde gedrag veranderd

Tijdens de cursus werden de jongeren in kleine groepjes opgedeeld (twee à drie personen) voor het maken van opdrachten. De jongeren vonden dat de kleine groepjes ook goed begeleid werden en dat de groepsleider hen hielp de vragen te begrijpen. Ze vonden de vragen die aan bod kwamen tijdens de opdrachten overwegend interessant. Ze kwamen naar eigen zeggen voldoende aan het woord en de groepsleider hielp hen om mee te doen.

De duur van de hele cursus werd overwegend goed bevonden, net zoals de duur van de losse bijeenkomsten. Wel waren er vier jongeren die de cursus te kort vonden, vijf jongeren die de losse bijeenkomsten te kort vonden en drie jongeren die ze te lang vonden. Bij de eindopmerkingen gaven sommige jongeren ook aan dat zij behoefte hadden aan meer bijeenkomsten: 'Meer bijeenkomsten. Ik vond het heel leerzaam'.

4.3.4. *Waardering van de sessies*

De favoriete onderdelen van de S.O.S. cursus waren het onderdeel waar het slachtoffer te gast was en het onderdeel waar jongeren de mogelijkheid hadden zelf iets voor hun slachtoffer of een dierbare te doen of te maken. Ook het uiten van hun gevoelens vonden vier jongens leuk; zowel tijdens het zelf iets maken of doen ('Je mocht met krijt op de grond schrijven, ik schreef iets wat rechtstreeks uit mijn hart kwam'), als tijdens het groeps gesprek.

De belangrijkste sessies (zie bijlage 1 voor een overzicht en inhoud van de sessies) waren volgens de cursisten 'Daders en Slachtoffers' en 'Verzoening en Vergeving'. De jongeren waren zeer positief over de cursus: 'Sorry dat ik op alles ja als antwoord geef, maar het is gewoon zo'. Het eindcijfer dat de jongeren aan de cursus gaven lag tussen de 7 en de 10, met een gemiddelde van 9,2.

4.3.5. *Na de cursus*

Wij hebben de deelnemers ook gevraagd of zij na de cursus nog door zouden willen praten met iemand over wat zij tijdens de cursus geleerd hebben. Dertien jongens reageerden positief, vijf jongens gaven aan dat zij dat niet willen en zeven jongens wisten het niet.

Tien jongeren die aan de cursus meededen, hadden ook al aan herstelbemiddeling meegedaan en acht jongens zaten op dat moment in een bemiddelingstraject. Zes jongens gaven aan dat zij erover nadachten om in de toekomst mee te gaan doen aan herstelbemiddeling. Hieruit kunnen we voorzichtig concluderen dat jongeren die aan één herstelgerichte activiteit meedoen (S.O.S. of herstelbemiddeling), ook gemakkelijk in aanraking komen met andere herstelgerichte activiteiten.

Twintig jongeren vonden dat de cursus een vast onderdeel van het aanbod zou moeten worden in Teylingereind, terwijl vijf jongeren aangaven van niet. Enkele jongeren gaven bij de eindopmerking van de vragenlijst nog een tip:

- *'Meer bijeenkomsten en misschien in buurthuizen, dan zien ze voordat ze iets gaan doen de gevolgen al.'*
- *'Kortere bijeenkomsten, meer slachtoffers van verschillende delicten: drugs / alcohol / mishandeling en misschien een dader van buiten om te vertellen. Ik vond het leuk/gezellig.'*
- *'Probeer de jongens goed te stimuleren.'*

5. *Herstelbemiddeling*

In dit hoofdstuk beschrijven wij de achtergrondkenmerken van 134 jongeren die tussen juli 2005 en april 2009 mee hebben gedaan aan herstelbemiddeling.⁴⁰ Bij 57 van deze jongeren is een face-to-face of telefonisch interview afgenomen om na te gaan in hoeverre herstelbemiddeling gewaardeerd wordt en wat de effecten van de bemiddelingen zijn op de jongeren.

5.1. *Over de verzamelde gegevens*

In de afgelopen vier jaar zijn de bemiddelingen met slachtoffers van buiten uitgevoerd door twee verschillende organisaties: Herstelrecht Haaglanden (HH) deed de bemiddelingen tussen januari 2005 en december 2006 en sinds januari 2007 werkt Slachtoffer in Beeld (SiB) met daders uit Teylingereind. De uitgangspunten en de werkwijze zijn voor de externe bemiddelingen grotendeels hetzelfde gebleven; ook ging een aantal bemiddelaars dat eerder in dienst was bij Herstelrecht Haaglanden over naar SiB. Om die reden zijn de resultaten van alle 134 bemiddelingen samengenomen.

5.2. *Algemene kenmerken van deelnemers en de bemiddelings-trajecten*

5.2.1. *Achtergrondkenmerken*

In totaal hebben wij van de periode juli 2005 tot en met maart 2009 gegevens van 134 jongeren onderzocht die mee hebben gedaan aan herstelbemiddeling.⁴¹ Dit waren 124 jongens en 10 meisjes. De jongeren waren tijdens de bemiddeling tussen de 13 en 23 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 17 jaar.⁴² De grootste groep van de 134 jongeren had als land van herkomst⁴³ Nederland (33%). Daarnaast was een groot deel van de jongeren van oorsprong afkomstig uit Marokko (17%), Suriname (16%), Turkije (7%),

40 Voor een uitgebreide beschrijving van herstelbemiddelingen verwijzen wij naar paragraaf 3.4.

41 De resultaten die hier beschreven worden zijn afkomstig van het registratiesysteem van de JJI (TULP) en de registratiegegevens van Slachtoffer in Beeld.

42 Deze leeftijd is berekend over een totaal van 100 jongeren bemiddeld door Slachtoffer in Beeld omdat in het TULP systeem de datum van de bemiddeling niet altijd terug te vinden was.

43 Hier gedefinieerd als het geboorteland van de moeder (naar de definitie van etniciteit volgens CBS).

de Nederlandse Antillen (6%) of Irak (4%). De meeste van deze 134 jongeren die aan herstelbemiddeling meededen, zaten vast voor diefstal (56%) en/of diefstal met geweld (50%). Er was ook een grote groep jongeren die voor meerdere delicten vastzat of die vastzat voor een 'poging tot' (23%).

5.2.2. Aanmelding, moment van herstelbemiddeling en duur van een traject

De verwijzer was vaak de ITB-er (40%) of iemand van pastoraal werk (19%). Daarnaast werd er ook verwezen door de gedragsdeskundige (9%) of de groepsleiding (8%). In sommige gevallen meldden jongeren zich rechtstreeks aan bij de herstelconsulent of ze kwamen vanuit de cursus S.O.S. Wanneer de herstelbemiddeling precies plaatsvond, was soms moeilijk te achterhalen omdat een groot deel van de jongeren de bemiddeling pas afronde nadat zij al in vrijheid waren gesteld. De gegevens werden dan niet altijd teruggestuurd naar Teylingereind (in totaal 15%). Een groot deel van de jongeren deed de bemiddeling tijdens de voorlopige hechtenis (31%), en een aantal tijdens de PIJ maatregel (8%) of tijdens de detentie (8%).

5.2.3. Type bemiddelingen

Het type bemiddelingen dat wordt uitgevoerd tussen jongeren uit Teylingereind en hun slachtoffers hebben wij onderzocht aan de hand van de 100 casussen die SiB sinds 2007 in behandeling heeft genomen. In maart 2009 waren 68 van de 100 trajecten inmiddels afgesloten; 25 zaken liepen op dat moment nog. In 4 gevallen is het traject tussentijds afgebroken en in 3 gevallen heeft de bemiddelaar het traject niet in gang gezet, bijvoorbeeld vanwege een contra-indicatie (de facto zijn dit ook afgesloten zaken, maar met een bijzondere oorzaak die wij hier apart noemen).

Van de 68 afgesloten zaken wilde in 32 gevallen (47%) het slachtoffer geen contact, in 3 gevallen (4%) wilde de dader geen contact.⁴⁴ In 22 gevallen (32%) is er een brief gestuurd, er hebben 3 pendelbemiddelingen (4%) en 8 slachtoffer-dadergesprekken (12%) plaatsgevonden.

De gemiddelde duur van de voorbereidende gesprekken (slachtoffer en dader samen genomen) was 60 minuten en het gemiddelde aantal voorbereidende gesprekken lag op 2. De gemiddelde duur van alle 100 zaken die geregistreerd staan bij SiB was 112 dagen, met een minimum van 4 dagen en een maximum van 386 dagen. Wanneer we alleen kijken naar afgeronde bemiddelingen (N = 68, ook als slachtoffer of dader uiteindelijk niet wilde), dan is de gemiddelde duur van een traject 117 dagen, met een minimum van 8 dagen en een maximum van 387 dagen.

⁴⁴ Ook slachtoffers kunnen zich aanmelden bij SiB voor een slachtoffer-dader gesprek. Het kan dan voorkomen dat de dader het contact weigert. N.B. Het is goed te beseffen dat bij de hier beschreven zaken of dader óf slachtoffer het initiatief heeft genomen.

In de meeste gevallen (87%) dat er herstelbemiddeling werd aangevraagd, was er één dader betrokken bij het delict. In 5% van de gevallen waren er 2 betrokken daders en in 7% van de gevallen waren er 3 betrokken daders. Het aantal slachtoffers was vaak 1 (38% van de aanmeldingen), maar het kwam ook voor dat er 2 slachtoffers waren (26%) of 3 of meer (36%). In de meeste gevallen (77%) waren slachtoffer en dader geen bekenden van elkaar. In een enkel geval waren zij school- of klasgenoten (5%). Sporadisch heeft SiB bemiddelingen gedaan voor conflicten met groepsleiding uit een andere JJI (3%).

5.3. Waardering en de effecten van herstelbemiddeling

5.3.1. Achtergrondkenmerken van de geïnterviewde jongeren

Van de 134 jongeren die via Herstelrecht Haaglanden of SiB mee hebben gedaan aan herstelbemiddeling, hebben wij 57 jongeren in Teylingereind geïnterviewd over hun deelname aan en ervaringen met herstelbemiddeling. Dit waren 52 jongens en 5 meisjes in de leeftijd van 12,5 tot 21,5 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 17 jaar. De jongeren die binnen zaten zijn face to face benaderd en jongeren die al buiten waren telefonisch. Zij hebben allen vrijwillig meegewerkt.

Omdat er, onder andere door het sluiten van twee groepen tijdens de onderzoeksperiode, weinig nieuwe bemiddelingen bij SiB zijn aangemeld, hebben wij ook jongeren geïnterviewd die al langer geleden mee hadden gedaan aan herstelbemiddeling. De maximale tijd tussen herstelbemiddeling en het interview was 3,8 jaar en de minimale tijd was 37 dagen; bij 50% van de geïnterviewde jongeren was de duur tussen de bemiddeling en het interview minder dan 490 dagen (1,3 jaar; mediaan = 490). Deze intervallen zijn vrij lang, waardoor de data die wij hier presenteren minder betrouwbaar zijn dan wanneer het interview kort na de bemiddeling was afgenomen.

Het slachtoffer waarvoor de jongeren bemiddeling aanvroegen was in de meeste gevallen een onbekende (51%) of een (vage) kennis (37%). Het ging minder vaak om een vriend (7%). Wij hebben de jongeren gevraagd waarvoor zij herstelbemiddeling aanvroegen en het bleek in de meeste gevallen te gaan om mishandeling of fysiek geweld (26%) of om een beroving (26%), gevolgd door overval (12%), diefstal (9%), vernieling (7%), inbraak (7%) of (poging) tot doodslag (7%).

Naar eigen zeggen had 22% van de jongeren één keer eerder contact gehad met de politie. Ook was er een groep die twee keer eerder in aanraking was gekomen met de politie, namelijk 25% van de geïnterviewde jongeren. Drie of vier politiecontacten kwam bij 9% van de jongeren voor

en rest van de jongeren (35%) had naar eigen zeggen 5 keer of vaker politiecontacten gehad.

5.3.2. Aanmelding

Vaak hadden de jongeren over herstelbemiddeling gehoord via een flyer (35%). Anderen waren geïnformeerd via een groepsleider (14%), Work-Wise (7%), andere jongeren (7%) of een gedragsdeskundige (5%). Ten slotte was er ook een grote groep die aangaf dat zij naast deze informatiebron ook via de herstelconsulent had gehoord over herstelbemiddeling (in totaal 40% van de 57 jongeren). De meeste jongeren vonden deze informatie voldoende (70%) om te besluiten mee te doen aan herstelbemiddeling.

Zestien jongeren hadden de S.O.S. cursus gevolgd voordat ze startten met herstelbemiddeling. Van die groep zeiden 10 jongeren dat door S.O.S. hun interesse in herstelbemiddeling vergroot was. De belangrijkste reden dat jongeren (N = 57) mee wilden doen met herstelbemiddeling is dat zij spijt hadden van wat zij hadden gedaan (89%). Daarnaast wilden zij uitleggen aan het slachtoffer wat er was gebeurd (58%) en voelden zij zich verantwoordelijk voor wat er was gebeurd (51%). Schaamte tegenover het slachtoffer (23%) of de familie (16%) was minder belangrijk. Ten slotte speelden strafvermindering (11%) of de reden dat hun ouders het wilden (5%) een kleine rol. Als overige redenen werd genoemd dat de jongeren wilden weten wat zij bij het slachtoffer hadden aangericht; dat zij wilden laten zien dat ze ervan geleerd hadden en dat ze het goed wilden maken. Een enkeling voelde zich angstig of wilde het een plekje geven en rust vinden. Een nieuwe start maken werd ook genoemd als reden om mee te doen met herstelbemiddeling.

De meeste jongeren hebben de voorbereidende gesprekken gevoerd met de bemiddelaar van SiB (46%) en de herstelconsulent (23%). Wij hebben de jongeren niet gevraagd of de gesprekken met deze personen tegelijk of apart plaatsvonden.

De verwachtingen van de jongeren over herstelbemiddeling liepen zeer uiteen. Sommigen wilden vergeving, maar anderen verwachtten niets. Sommigen verwachtten dat het slachtoffer hun excuses zou aanvaarden, of dat het slachtoffer zou zeggen 'iedereen maakt fouten'. Anderen dachten dat ze met het slachtoffer zouden kunnen praten en misschien een keer bellen. Enkele jongeren verwachtten ook dat het strafvermindering zou opleveren of dat de schadeclaim omlaag zou gaan. Een jongere gaf aan dat hij verwachtte weer normaal over straat te kunnen gaan. Dan was er nog een groep die geen verwachtingen had en gewoon het gesprek wilde voeren. De jongeren spraken ten slotte ook de hoop uit dat het slachtoffer rustig zou reageren en begrip zou hebben.

Wanneer we kijken naar alle jongeren die zijn geïnterviewd, blijkt dat bij 26 van de 57 jongeren (46%) de verwachting niet is uitgekomen. Deze groep is nagenoeg even groot als de groep jongeren waarbij de verwachting wel is uitgekomen, namelijk 25 jongeren (44%). Het merendeel van de jongeren dat aangaf dat hun verwachting niet is uitgekomen, had uiteindelijk geen contact met het slachtoffer (18 van de 57 geïnterviewde jongeren). Als we deze groep niet meenemen in de analyses, dan blijkt dat bij 23 van de 39 jongeren (dat is 60%) de verwachting wel is uitgekomen. Een groot deel van de groep jongeren dat nog steeds aangeeft dat de verwachtingen niet zijn uitgekomen, vertelt dat dit komt doordat zij geen reactie terug hebben gekregen van hun slachtoffer.

5.3.3. *Type bemiddelingen*

Het sturen van een brief/kaartje is de meest voorkomende vorm waarin herstelbemiddeling plaatsvindt (22%, zie Figuur 1). Ook pendelbemiddelingen vinden geregeld plaats (20%),⁴⁵ evenals een gesprek tussen slachtoffer en dader (19%). Slechts in twee gevallen nam ook de familie (zus/broer, ouders) van de dader en/of het slachtoffer deel aan het gesprek. Het kwam wel vaker voor (7 keer) dat de ouders van het slachtoffer of de jongere ook aanwezig waren, maar zij namen dan niet deel aan het gesprek. In twee gevallen is het niet duidelijk geworden welke vorm van bemiddeling heeft plaatsgevonden (de categorie 'anders' in Figuur 1). Bij 32% van de jongeren die wij hebben geïnterviewd (N = 57), heeft er na aanmelding bij SiB geen bemiddeling plaatsgevonden. De belangrijkste reden was dat het slachtoffer niet wilde, maar ook kwam het voor dat de jongere vrijkwam waardoor de bemiddeling niet werd afgemaakt.

De pendelbemiddeling (N = 11) en het schrijven van een brief of kaartje (N = 13)
Van de elf pendelbemiddelingen is er in zes gevallen een door de dader geschreven kaartje of brief door de bemiddelaar aan het slachtoffer gegeven. In de overige bemiddelingen verliep de communicatie mondeling of via een zelfgemaakte kaart. De jongeren kregen in de meeste gevallen (8 keer) een mondelinge reactie terug met een bemiddelingsperiode van een maand. De bemiddelaar ging meestal 1 of 2 keer heen en weer tussen de jongere en het slachtoffer (64%), in sommige gevallen 2 tot 5 keer (27%) en een enkele keer meer dan 5 keer (9%). Alle 11 jongeren gaven aan dat zij volledig hebben kunnen zeggen wat zij wilden zeggen.

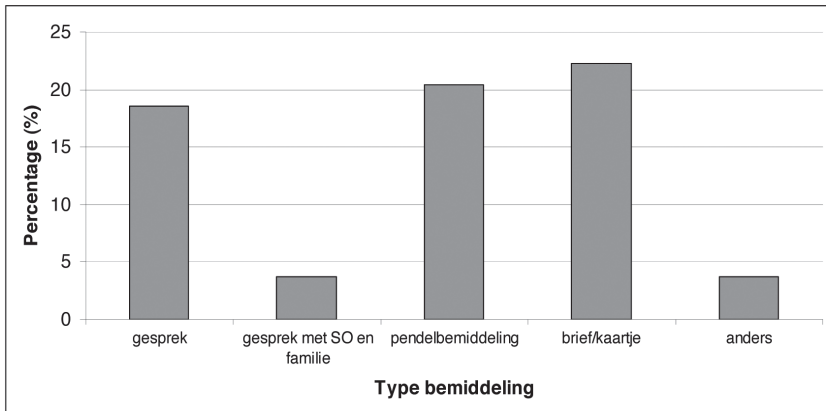
Wanneer het slachtoffer mondeling of per brief een reactie gaf, waren de jongeren over het algemeen blij en tevreden: *'ze heeft goed gereageerd,*

45 Dit percentage ligt hoger dan het percentage vermeldt in paragraaf 5.2.3. Dit verschil kan komen doordat de gegevens in deze paragraaf verkregen zijn door zelfrapportage van de jongeren: wellicht is hun definitie van een pendelbemiddeling anders dan de strikte definitie zoals SiB die hanteert.

ik ben nu best trots op mezelf'. Er waren echter ook enkele jongeren die geen reactie kregen of waarbij het slachtoffer de pendelbemiddeling niet wilde, waardoor de jongeren teleurgesteld waren geraakt: *'Wilde geen contact. Dat vond ik jammer. Het moest wel zo, maar ik ben er niet blij mee'*.

Wanneer jongeren een brief of kaartje schreven (zonder pendelbemiddeling, N = 13), boden ze in bijna alle gevallen hun excuses aan en werd de reden van het delict uitgelegd.

Figuur 1. Percentage jongeren per type bemiddeling (N = 57)

Het slachtoffer-dadergesprek (N = 12)

De twaalf jongeren die aan een slachtoffer-dadergesprek hebben deelgenomen, geven allen aan dat zij bij het gesprek volledig hebben kunnen zeggen wat zij wilden zeggen tegen hun slachtoffer (op één jongere na, die had dat slechts redelijk kunnen doen). Zij voelden zich met respect behandeld door alle aanwezigen, en de sfeer was open en eerlijk. De jongeren geven aan dat zij beleefd behandeld werden, dat zij voldoende aan het woord kwamen en dat er aandacht was voor hen. Verder geven zij aan dat de sfeer rustig was en iedereen normaal deed tegen elkaar.

De jongeren vonden het soms pijnlijk om te horen wat het slachtoffer te zeggen had, maar ze werden ook blij van het gesprek: *'Ik was heel blij van binnen. Eindelijk, nu weet ik dat ze niet meer hoeft te denken waarom heeft hij dit gedaan of straks gaat hij dat doen. Je weet toch, dat ze aan je denkt. Ik wil dat ze denkt dat ik een lieve jongen ben. Dat ze positief over me denkt. Ze vertelde dat ze eerst niet wist wat er was, maar het bloed kwam en ze voelde heel erg veel pijn, en toen liep ze naar de gang toe. Toen keek ze en zag ze veel bloed en zo. Ze vond het eng en schokkend. Maar ik was dom geweest. Ik hoorde het en ging er meteen*

op af. Ik heb er heel veel spijt van en dat gebeurt me niet nog een keer'. De jongeren waren ook vaak verrast over de ontspannen reactie van het slachtoffer. 'Raar, [ik] was verrast, heel erg. Mensen wilden na de straf nog contact. En bloemen en thee gedronken erna nog.'

5.3.4. Het effect op de jongeren

Bijna alle jongeren geven aan dat zij zelf voldoende invloed hebben gehad op de inhoud van de bemiddeling en de manier waarop deze heeft plaatsgevonden. Dit geldt ook voor de jongeren waarbij de bemiddeling niet tot stand is gekomen omdat het slachtoffer dat niet wilde. De jongeren waarbij de bemiddeling niet heeft plaatsgevonden, geven - logischerwijs - aan dat het bemiddelingstraject voor hen niks heeft opgeleverd. *'Ik hoop dat slachtoffer wel heeft gehoord dat ik spijt had, [ik] hoop het'*. Een enkeling is desondanks trots dat hij/zij een poging heeft gedaan of heeft toch het gevoel dat het is afgesloten.

De jongeren die daadwerkelijk in contact zijn gekomen met hun slachtoffer leggen uit dat er verschillende zaken hersteld zijn. Ze voelen vooral opluchting omdat ze hun verhaal kwijt zijn en dit hoofdstuk kunnen afsluiten. *'Het is klaar nu'*. Vergeving speelt bij een enkeling een rol, of de dader is blij dat hij sorry heeft kunnen zeggen: *'Mensen weten nu dat ik spijt heb'*. Ook noemt een jongen dat de bemiddeling nu in het rapport voor de rechter vermeld zal worden en een ander dat het strafvermindering op zal leveren.

Wat de meeste indruk op de jongeren heeft gemaakt is het feit dat het delict hen vergeven werd: *'Dat ze zei: voor alle dingen in de wereld, ik vergeef het je'*. Ook wat hun daad bij het slachtoffer heeft aangericht, vinden zij schokkend om te horen: *'Toen die moeder me schreef over haar zoon. Hoe hij leeft en hoe moeilijk hij het heeft'*. Ten slotte vonden de jongeren het ook bijzonder dat een dergelijke bemiddeling (voor hen) georganiseerd kon worden: *'Ja hoe alles geregeld werd en dat ik antwoord terug kreeg in ieder geval'*, of: *'De bemiddeling zelf. Had niet gedacht dat bemiddeling kon. Goed geregeld.'* Een enkeling noemde de gesprekken en hulp van de herstelconsulent als meest indrukwekkende onderdeel van de bemiddeling.

5.3.5. Herstel

De jongeren is gevraagd aan te geven of er door de bemiddeling iets hersteld is voor hen en ook wat er niet hersteld is. De jongeren waarbij de bemiddeling daadwerkelijk plaats heeft gevonden geven aan dat er inderdaad iets hersteld is. Een aantal geven aan dat alles is hersteld, dat zij rustiger zijn geworden en blij zijn dat het is afgerond; ze kunnen opnieuw beginnen. Enkelingen noemen ook meer specifieke dingen die hersteld zijn: *'Een beeld van mij in mijn stad'*, *'Het contact tussen mij en die vrouw'*, *'De*

leegte tussen die scholen en mij', 'De band met mijn ouders'. Er zijn ook jongeren minder positief over herstel. Sommigen geven aan dat er niets hersteld is en anderen geven aan dat zij het wel achter zich kunnen laten, maar weten niet of er daadwerkelijk ook iets hersteld is. 'Ja, ze weten nu dat ik spijt heb en dat ik wel wat meegemaakt heb. Maar niet zoveel als gehoopt.'

Op de vraag wat er niet hersteld is geven zes jongeren ook als antwoord dat de band met het slachtoffer niet (helemaal) hersteld is. Een jongen geeft aan dat er nog anderen waren waar hij de band mee had willen herstellen. Een ander geeft aan dat de herinneringen in zijn hoofd niet hersteld zijn.

5.3.6. Herstelbemiddeling: en dan?

Het cijfer dat de jongeren - waarbij de bemiddeling daadwerkelijk heeft plaats gevonden - geven voor herstelbemiddeling is een 8. Wanneer we ook de jongeren meenemen waarbij de bemiddeling is gestopt (bijvoorbeeld omdat het slachtoffer niet wilde), dan komt het gemiddelde cijfer uit op een 7,6.

Om na te gaan op welke manier herstelbemiddeling het beste uitgevoerd zou kunnen worden, hebben wij de jongeren (N = 37, alleen de jongeren waarbij de bemiddeling daadwerkelijk heeft plaats gevonden) gevraagd of het moment tijdens hun verblijf waarop de bemiddeling plaatsvond goed was voor hen. Dit was volgens 70% inderdaad het geval. 4 van de 37 jongeren hadden de bemiddeling eerder willen hebben, namelijk toen zij net binnen waren. Herstelbemiddeling heeft volgens tweederde van de jongeren een positieve invloed op hun verblijf gehad. Het merendeel van de jongeren voelde zich goed gesteund door de medewerkers van Teylingereind tijdens het bemiddelingstraject. Het blijkt dat de meeste jongeren (64%) niet verder doorpraten over de bemiddeling nadat die afgerond is, maar de overige 36% doet dat wel. Volgens 95% zou herstelbemiddeling overall, in alle justitiële jeugdinrichtingen, aangeboden zou moeten worden. Echter, bijna 80% geeft aan dat herstelbemiddeling geen verplicht onderdeel moet zijn.

6. *Herstelbemiddeling voor interne conflicten*

Wanneer er tijdens het verblijf van een jongere in Teylingereind een aanvaring plaatsvindt tussen hem/haar en een medepupil of een personeelslid, dan kan in ernstige gevallen een bemiddeling in gang gezet worden waarbij de herstelconsulent optreedt als neutrale bemiddelaar.

Drie aspecten van een 'aanvaring' maken de bemiddeling anders dan wanneer een delict gepleegd is buiten de JJI. Ten eerste is het belangrijk op te merken dat het bij een aanvaring intern (meestal) gaat om een conflict tussen twee personen, terwijl een delict buiten een meer eenzijdig karakter heeft (bijvoorbeeld in het geval van een beroving). Om die reden lijkt het beter om in het geval van een intern conflict te spreken van conflictbemiddeling in plaats van herstelbemiddeling.

Ten tweede kennen de personen die betrokken zijn bij een intern conflict elkaar meestal, terwijl in het geval van een delict buiten de JJI de dader het slachtoffer meestal niet kent (77%). Dit betekent dat het interne conflict een ander, wellicht meer persoonlijk, karakter krijgt.

Ten derde is de verhouding tussen slachtoffer en dader bij interne conflicten anders dan in het geval van een delict. Wanneer er een conflict is tussen twee pupillen is het, in tegenstelling tot delicten die buiten de JJI gepleegd worden, vaak onduidelijk wie de dader is en wie het slachtoffer. Ten slotte is er sprake van een scheve machtsverhouding wanneer een pupil een conflict heeft met een personeelslid.

Om deze redenen bespreken we de resultaten van herstelbemiddeling voor interne conflicten los van de externe herstelbemiddeling en maken we onderscheid in conflicten tussen pupillen en conflicten tussen een pupil en een medewerker van Teylingereind.

In totaal hebben er sinds 2005 ongeveer 70 jongeren meegedaan aan een bemiddeling voor een intern conflict. Wij hebben tien daders geïnterviewd die mee hebben gedaan aan een bemiddeling voor een intern conflict. Dit is een relatief klein aantal. Er is gekozen voor conflicten die ten tijde van het onderzoek liepen en niet voor oude conflicten. In vrijwel alle gevallen was een van beide partijen (slachtoffer of dader) al vertrokken. In sommige gevallen bleek het bovendien moeilijk om deze groep jongeren te onderzoeken: bij een conflict tussen jongeren onderling lopen de dader en slachtofferrol niet zelden door elkaar, waardoor het interview met 'de dader' in die gevallen niet mogelijk was.

6.1. *Aanmelding en type conflict*

De aanmelding voor interne herstelbemiddeling is bij de tien zaken die wij onderzocht hebben op verschillende manieren gegaan: door de jongere zelf, door het slachtoffer, door de groepsleider of via de school. Negen jongeren zeggen dat zij van te voren voldoende informatie hebben gekregen en één jongen zegt dat hij nauwelijks voldoende informatie heeft gekregen.

De helft van deze zaken betrof een conflict tussen pupillen en de andere helft een conflict tussen een pupil en een medewerker van Teylingereind. Een voorbeeld van een bemiddeling is te zien in het kader hieronder. In alle gevallen kenden beide partijen elkaar en ging het om fysiek geweld.

De redenen die de jongeren gaven voor deelname was een enkele keer omdat zij het goed wilden maken, maar vaker omdat het moest of omdat ze wilden dat de situatie niet zou escaleren. Twee jongens gaven aan dat zij nog steeds kwaad waren en buiten de ander alsnog te grazen wilden nemen. De jongeren verwachtten dat ze een gesprek zouden voeren en dat het daarna weer beter zou lopen op de groep of op school. Bij negen van de tien jongeren is deze verwachting inderdaad uitgekomen.

6.2. *Het effect van de bemiddeling op de dader*

Vier jongeren waren blij en verrast over de reactie van hun slachtoffer. In deze vier gevallen was het slachtoffer een medewerker uit Teylingereind. Twee jongeren, van wie het slachtoffer een medepupil was, geloofden niet wat de ander zei. Ten slotte waren er nog vier die de reactie van hun slachtoffer normaal of begripvol vonden (alle slachtoffers waren medewerkers van Teylingereind). Wel vonden alle jongeren dat zij met respect behandeld waren: *'Hoe hij tegen me praatte en hoe hij lachte en zo. Dan kan je gelijk zien dat de spanning ook weg is.'* Een ander zei: *'Ja er was eerbetoon, je liet elkaar uitpraten, je gaf elkaar de hand.'*

Het heeft de jongeren naar eigen zeggen in de meeste gevallen wat opgeleverd en de band tussen hen en het slachtoffer werd hersteld (met uitzondering van 1 geval waarbij een tweede slachtoffer niet in gesprek wilde gaan). Het conflict was opgelost en ze zijn blij dat ze weer met elkaar door een deur kunnen. Ook voelden zij het effect op hun verblijf: *'Ja toch een beetje aanzicht, als wat ik daarvoor had. Ze vertrouwen me gewoon weer, het vertrouwen was wel geschaad. De groepsleiding en de gedragswetenschapper zagen ook echt dat ik het meende.'*

Het gesprek maakte echter in de meeste gevallen geen indruk op de jongens (dader of slachtoffer). Er was maar één jongen die zij dat hij blij verrast was en onder de indruk van de ander, een medepupil, die zijn fout kon toegeven.

De vraag of bemiddeling voor interne conflicten invloed heeft op de sfeer in de instelling vinden de jongeren moeilijk te beantwoorden. De meesten geven aan van wel, maar betrekken de vraag toch op zichzelf: *'omdat hij me nu met rust laat en me ontloopt'*. Op één na alle jongeren vinden dat zij wel goed gesteund zijn door de medewerkers van Teylingereind tijdens het bemiddelingstraject: *'Jazeker. Ze vonden dat ik het goed had gedaan door een gesprek met M te hebben en dat ik zo door moest blijven gaan.'* En een andere jongen vertelde: *'Ja, want ik vond het wel fijn dat ze van te voren mijn kant van het verhaal wilde horen. Dat ze eerst met mij in gesprek ging daarover.'*

De jongeren geven gemiddeld een 8,7 voor de herstelbemiddeling voor interne conflicten.

6.3. *De toekomst: verplicht of niet?*

Op de vraag of dergelijke interne bemiddelingen verplicht gesteld moeten worden, komt geen eenduidig antwoord. Twee jongeren weten het niet goed. Zo legt een van de twee uit: *'Ja, maar niet echt verplicht zeg maar. Maar voor de jongeren hun behandeling zou het goed zijn. Want je moet er toch over praten en je denkfouten benoemen. Dan zou het mooi zijn als je erover kan praten. Het is beter dan 24 uur op kamer.'* Vier jongeren zeggen dat herstelbemiddeling voor interne conflicten niet verplicht moet zijn en twee zeggen van wel. Een jongen legt het als volgt uit: *'Kijk bij mij... ik kreeg mijn straf en toen pas vroeg ik herstelbemiddeling aan. Jongens gaan misbruik maken als het verplicht is. Dan ga je vanzelf strafvermindering krijgen. Dan gaan ze het voor de straf doen. Dus ik vind dat je gewoon je straf moet krijgen. Je kunt het wel aanbieden. Wil hij dat, dan wil hij dat.'*

6.4. *Het perspectief van het slachtoffer bij een conflict tussen pupil en medewerker*

Wij hebben de enquête van acht slachtoffers van een intern conflict tussen een pupil en een medewerker van Teylingereind gebruikt om het perspectief van het slachtoffer te beschrijven. Vanwege de lage respons zijn de resultaten van deze paragraaf niet representatief voor de doelgroep, maar schetsen wel een beeld van de manier waarop interne conflictbemiddelingen ervaren worden door de medewerkers.

De verwachtingen van de medewerkers over een bemiddeling lopen uiteen: een respondent gaf aan dat hij 'sociaal wenselijk gedrag' verwachtte van de jongere. Een ander had geen behoefte aan de bemiddeling, maar deed mee omdat het een onderdeel van de straf voor de jongere was. Drie

respondenten verwachtten een goed gesprek en goede begeleiding door de herstelconsulent. Het verwachte resultaat was *'meer ruimte voor de eigen beleving'* en de mogelijkheid weer te kunnen samenwerken met de jongere. Deze verwachtingen zijn volgens de respondenten in alle gevallen ook uitgekomen.

Bijna alle respondenten hebben tijdens het gesprek kunnen zeggen wat zij wilden zeggen en zijn met respect behandeld door de dader. Het verhaal van de jongeren deed een aantal medewerkers wel goed (*'Goed te horen dat hij zich niet realiseerde wat hij had gezegd'*) en voor een enkeling schokkend (*'Heel confronterend omdat hij het normaal vond om de zwakste jongen in elkaar te trappen. Hij vond het voor mij heel erg, omdat ik huilde en schreeuwde dat hij moest stoppen.'*). De respondent die bang was voor een sociaal wenselijk antwoord geeft aan dat dit inderdaad het geval was en vertelt dat het voor hem/haar verder ook niets heeft opgeleverd of hersteld.

Volgens twee respondenten heeft de jongere nauwelijks inzicht getoond in wat zijn gedrag voor effect heeft gehad op het slachtoffer. De rest van de slachtoffers gaf aan dat de jongere redelijk tot veel inzicht heeft getoond. Of er sprake was van spijt of berouw verschilde volgens de respondenten. Drie gaven aan dat er nauwelijks spijt getoond werd, terwijl enkelen zeiden dat er in zekere mate sprake was van spijt.

Wat indruk maakte op de respondenten is het feit dat de jongere naar hen luisterde en met hen wilde praten. Echter, er waren ook twee respondenten die aangaven dat de houding van de jongere geen indruk had gemaakt. Een respondent gaf aan dat de negatieve houding van de jongere hem verbaasde: *'Beperkt inzicht en de gewetenloosheid van de pupil'*.

De afsluiting van het gesprek heeft uiteindelijk wel op alle respondenten een positieve invloed gehad. De relatie met de jongere is in de meeste gevallen hersteld en de meeste respondenten waren tevreden over de herstelbemiddeling. Over eventueel effect van deelname op de jongere werd ondermeer gezegd: *'Tot op zekere hoogte. Het zou voor beide partijen een groot leermoment kunnen zijn.'* En: *'Het is een serieus signaal naar de jongere toe dat dit soort zaken hoog wordt opgenomen.'*

De werkwijze wordt door de meeste slachtoffers gewaardeerd, maar volgens een respondent mag er in de toekomst wel meer lading worden gegeven aan de bemiddelingen: *'Je moet meer lading geven aan dit soort gesprekken en dat kan alleen door iemand die bekend is bij de jongens.'* Ten slotte gaven bijna alle slachtoffers aan dat herstelbemiddeling voor zware conflicten wel verplicht gesteld moet worden met een suggestie over de voorwaarde: *'Wanneer het incident in het kader van het behandelplan een plek kan krijgen en het voor de jongere duidelijk wordt dat dit als geheel*

in zijn ontwikkeling een rol speelt moet je het zeker doen! - Niet wanneer dit een volgende negatieve ervaring is en alleen als straf wordt gezien.'

Men ziet herstelbemiddeling voor interne conflicten overwegend als een goed initiatief, zowel voor daders als voor slachtoffers. Daders leren verantwoordelijkheid nemen en voor slachtoffers is het prettig om de ervaring op deze manier te verwerken. Ook het feit dat een onafhankelijke persoon het gesprek begeleidt, wordt door een van de respondenten benoemd als prettig.

Voorbeeld van een interne conflictbemiddeling

Twee pupillen van twee verschillende groepen hebben al een tijd problemen met elkaar. Op een gegeven moment escaleert het op school. De twee verhalen lopen ver uiteen. Op de beide groepen, waar de jongens zitten, wordt een gesprek voorbereid en uiteindelijk hebben ze ieder met de groepsleider van hun eigen groep een gesprek. In deze gesprekken blijven de tegenstellingen bestaan. Het rommelt verder tussen de jongens en enkele weken later ontstaat er een echte vechtpartij.

Dan wordt door de Gedragsdeskundige de zaak aangemeld voor herstelbemiddeling. Navraag leert onmiddellijk dat de groepen allebei achter hun eigen jongen staan: de ander zit fout. Er is blijkbaar partij gekozen voor hun eigen jongere.

In de voorbereidende gesprekken die de bemiddelaar apart met de jongens heeft, erkennen de jongens ieder hun aandeel. Hoe het toch zo kon escaleren, is hen dan nog niet duidelijk. Wel dat het gezamenlijke gesprek op de groepen geen enkele oplossing heeft geboden, maar de zaak alleen maar heeft verslechterd.

In het herstelgesprek, waar verder niemand anders bij aanwezig was, deden beide jongens aan elkaar hun zegje. Ze lieten elkaar goed uitpraten en mochten pas later reageren op elkaars verhaal. Al snel bleek dat zij elkaar niet goed hadden begrepen en dat hun groepsgenoten het verkeerde beeld van elkaar hadden versterkt. Binnen 5 minuten vlogen de eerste excuses over tafel, waarop ook de ander over de brug kwam. Ze erkenden beide schuld aan het incident. Tien minuten later stonden ze samen buiten: er werden handen geklapt en zo gingen ze ieder terug naar hun eigen groep. Volgens de herstelconsulent miste in eerste instantie een neutrale persoon of bemiddelaar, die een appel deed op beider verantwoordelijkheidsgevoel en die verhalen en aannames kon ontzenuwen.

7. *Ervaringen van professionals*

In het huidige onderzoek hebben we 17 professionals geïnterviewd die betrokken zijn bij herstelbemiddelingen in Teylingereind, waaronder medewerkers en directieleden van Teylingereind en bemiddelaars van Slachtoffer in Beeld. Het betrof 2 gedragswetenschappers, 3 groepsleiders, een teamleider, de algemeen directeur, de directeur behandeling, een sectormanager, de herstelconsulent, de dominee en 4 bemiddelaars en 2 projectmedewerkers van SiB. De namen van de professionals kregen we via de herstelconsulent en de directeur behandeling. Deze respondenten gaven ons extra inzichten in de wijze waarop herstelgericht werken is ingebed in de inrichting, hoe het in de praktijk functioneert en over hun waardering van herstelbemiddeling en S.O.S. Ze gaven aan wat goed gaat en waar verbeterpunten liggen, en kwamen met ideeën voor de toekomst van het werken met herstel in de inrichting. Er is een onderverdeling gemaakt naar vier aspecten: de praktijk, de organisatorische inbedding, de effecten en de toekomst.

De medewerkers van Teylingereind zijn bevroegd over al deze onderwerpen, terwijl de medewerkers van SiB en de bemiddelaars alleen zijn geïnterviewd over de effecten van herstelbemiddeling op daders en slachtoffers, en de waardering van en knelpunten in de uitvoering van bemiddelingen.

7.1. *De praktijk*

7.1.1. *Informatie over herstelbemiddeling*

Volgens de respondenten komen veel zaken bij de herstelconsulent terecht doordat de jongeren er via elkaar over horen of via de herstelconsulent die op de groepen komt. Ook via folders die worden uitgedeeld komen jongeren in aanraking met herstelbemiddeling. Een paar respondenten wijzen op een poster die op de groepen hangt met de tekst 'Heb je ergens spijt van?'. Op de poster staan de contactgegevens van de herstelconsulent. Deze poster kan een *trigger* zijn voor jongeren om iets in de richting van hun slachtoffer te doen. Ook als er een incident is geweest op de groep denken jongeren en groepsleiders hierdoor wellicht sneller aan de mogelijkheid de herstelconsulent in te schakelen.

7.1.2. Aanmelding voor de S.O.S. cursus

Om medewerkers op de hoogte te stellen van de start van een S.O.S. cursus deelt de herstelconsulent flyers uit en stuurt zij een e-mail rond. De gedragswetenschapper houdt vervolgens in de gaten of er jongeren zijn die in aanmerking komen voor de cursus en vraagt aan mentoren of er geïnteresseerden zijn.

7.1.3. Selectie en aanmelding voor herstelbemiddeling

De herstelconsulent komt standaard bij de laatste bijeenkomst van de S.O.S. cursus om te vertellen over de mogelijkheden tot herstelbemiddeling (met behulp van folders), waardoor de jongeren automatisch informatie krijgen. Daarbij loopt zij zelf alle S.O.S. jongeren na om te bepalen of zij in aanmerking komen voor herstelbemiddeling.

De respondenten gaven aan dat degenen die signaleren of een jongere in aanmerking komt voor herstelbemiddeling voornamelijk de volgende personen zijn: het pastoraal werk, de ITB-er van Work-Wise, groepsleiding, gedragsdeskundigen of de mentor. Deze personen signaleren, maar herstelbemiddeling vindt in principe alleen plaats na een positief advies van de gedragswetenschapper. Uit de interviews bleek echter dat sommige groepsleiders ook zelf aanmelden. Er wordt uitgelegd dat signalering en eventueel aanmelding erg afhangt van hoe actief de groepsleider is, en of hij/zij zelf iets heeft met het herstelgericht werken.

Ten slotte hebben wij een teamleider gesproken die alleen betrokken is bij doorverwijzing van interne incidenten, maar over externe bemiddelingen slechts gehoord heeft. Naar eigen zeggen heeft zij daar verder geen rol in. Andersom hebben wij ook een teamleider gesproken die niet wist dat herstelbemiddeling ook ingezet kan worden voor interne conflicten.

7.1.4. Inclusie en exclusie criteria voor de S.O.S. cursus

Op dit moment kunnen alleen jongens meedoen aan de S.O.S. cursus (zie paragraaf 3.5). De gedragswetenschapper bepaalt of een jongere geschikt is voor de cursus. Hiervoor is het belangrijk dat een jongere in een groep kan werken: is het veilig? Is hij gemotiveerd? Heeft hij gedragsproblemen waardoor hij de groep zou verstoren? Wanneer een jongere niet in aanmerking komt voor de S.O.S. cursus, maar hij/zij wil wel iets met herstel, dan komt het volgens een respondent voor dat de jongere door wordt gestuurd naar herstelbemiddeling.

7.1.5. Inclusie en exclusie criteria voor herstelbemiddeling

Wij hebben de medewerkers van Teylingereind gevraagd naar de inclusie- en exclusiecriteria van herstelbemiddeling. Exclusie criteria zijn een laag IQ of kwetsbaarheid (in verband met pesten), maar jongeren krijgen vaak het voordeel van de twijfel. Daarbij is het volgens een groepsleider belang-

rijk om te kijken naar de verschillen tussen jongeren, bijvoorbeeld tussen de jongeren van een opvanggroep of een behandelgroep.

Jongeren komen in aanmerking voor herstelbemiddeling *'als jongeren open staan voor hun geschiedenis; dan kun je er wat mee'*. Dan is er een opening om te werken aan verantwoordelijkheid nemen en te praten over het delict, schuld en schaamte. Als de groepsleider dat ziet, grijpt ze de kans om met hen over herstelbemiddeling te praten.

Een sectormanager vertelde over een incident waarbij een jongere een groepsleider had geslagen, zodanig dat deze zelfs naar het ziekenhuis moest. Dat is een typisch geval waar herstelbemiddeling een rol kan spelen. Hij vertelde er tegelijkertijd bij dat veel van dit soort incidenten ook wel door medewerkers zelf worden opgelost, zonder door te verwijzen.

7.1.6. De rol van Slachtoffer in Beeld bij de aanmelding

Wij hebben de medewerkers van SiB en enkele bemiddelaars gevraagd naar het proces van aanmelding voor herstelbemiddeling. De meeste aanmeldingen die SiB krijgt voor het in gang zetten van een slachtoffer-dadergesprek vanuit JJIs komen uit Teylingereind, zo horen we van de medewerkers van SiB. Als een dader aangeeft dat hij wil deelnemen en de aanmeldingsgegevens zijn binnen dan worden door medewerkers van SiB de slachtoffergegevens opgezocht. De bemiddelaar zet dan een traject in gang. De bemiddeling vindt meestal in Teylingereind plaats indien de dader zich daar nog bevindt.

SiB heeft een landelijk dekkend netwerk van bemiddelaars die allen werken volgens een standaardprocedure. Degene die geografisch gezien dichtbij wonen doen de bemiddelingen; dat zijn er drie in het geval van Teylingereind. De bemiddelaars moeten de nodige ervaring hebben, liefst met bemiddelen. Soms zijn zij mediators via het Nederlands Mediation Instituut (NMI, al dan niet gecertificeerd). De bemiddelaars krijgen een Echt Recht training en een aanvullende training van SiB.

7.2. Organisatorische inbedding van herstelgericht werken

'Je hebt iets nodig als personeel waar je in gelooft: herstelgericht werken doen wij hier'.

Sinds 2005 is er in Teylingereind veel gebeurd op het gebied van herstelgericht werken, vertelt de herstelconsulent: *'S.O.S. loopt nu structureel en de werkwijze van de externe herstelbemiddeling staat op papier en is helder'*. Interne herstelbemiddelingen liepen volgens de herstelconsulent twee jaar heel goed, toen was er een terugslag en nu is het weer enigszins

op gang gekomen. Dat blijkt nauw samen te hangen met het geven van informatie, de bekendheid van de herstelgerichte activiteiten intern, en de motivatie van personeelsleden daar iets mee te doen.

7.2.1. Het herstelgericht klimaat

Volgens een respondent is het voor een echt herstelgericht klimaat nodig de huidige sfeer te doorbreken: er is intern een klimaat waarin ook mensen rondlopen die het allemaal *'te leuk of te soft'* vinden. Een aantal respondenten signaleert een tweedeling binnen het personeel in een pedagogische kant en een repressiekant. In die zin is het personeel een afspiegeling van de samenleving.

De algemene inzet in JJI's is volgens respondenten erg gericht op veiligheid. Er moet meer gebeuren om nieuwe medewerkers aan te zetten tot het denken in termen van herstel. Bij bijeenkomsten moet voorlichting worden gegeven over herstelgericht werken. *'Men moet het meemaken'*.

Een ander knelpunt waar door meerdere respondenten op gewezen wordt, is dat er nu onder de medewerkers (de herstelconsulent, maar ook mentoren en gedragsdeskundigen) geen tijd is voor nazorg na afloop van deelname aan herstelbemiddeling of S.O.S. De herstelconsulent verricht waar mogelijk nazorgtaken, maar de nazorg is op dit moment niet goed geregeld. Het zou goed zijn om achteraf met jongeren die meegedaan hebben aan herstelbemiddeling en behoefte hebben aan een gesprek, na te praten over wat zij hebben ervaren en meegemaakt. De gedragsdeskundige zou dit vaker en consequenter op kunnen pakken. Wanneer bijvoorbeeld een slachtoffer de bemiddeling heeft geweigerd, of een jongere heeft na het sturen van een kaartje geen reactie gekregen, kan een afrondend gesprek ook prettig zijn.

7.2.2. Bekendheid en draagvlak

In hoeverre herstelgericht werken intern bekend is en gedragen wordt is wisselend, zo blijkt uit de interviews onder de respondenten van Teylingereind. Er zijn veel nieuwelingen; sommigen kennen het niet, anderen doen er automatisch aan mee. De herstelconsulent signaleert daarnaast als probleem dat er soms verkeerde informatie wordt verspreid over de herstelbemiddelingen: bijvoorbeeld dat er wachtlijsten zijn en dat de herstelconsulent geen interne herstelbemiddelingen zou doen. Pas wanneer zij weer voorlichting heeft gegeven gaat het weer lopen. Om die reden acht de herstelconsulent het noodzakelijk dat er protocollen komen voor interne bemiddelingen; op die manier kan herstelbemiddeling bij interne incidenten stelselmatig ingevoerd worden. Er bestaan wel protocollen voor nazorg bij calamiteiten, en de bemiddelingen door de herstelconsulent zouden daarbij opgenomen moeten worden. Er zijn nu te weinig uren om hier werk van te maken.

De doelstellingen van de herstelgerichte activiteiten weten de meeste stafleden niet te benoemen. Wij merken op dat de doelstellingen van herstelbemiddeling bijvoorbeeld niet duidelijk terug te vinden zijn in de instellingsdocumenten en het pedagogische handboek. De meesten weten wel dat het gaat om het bevorderen van herstel tussen de verschillende partijen.

Alle respondenten geven aan dat er meer bekendheid gegeven zou moeten worden aan het bestaan van herstelbemiddeling en S.O.S.: *'Er wordt wel over gesproken, maar nog niet duidelijk genoeg onder de jongeren.'* *'Het zou meer een cultureel goed van de instelling moeten worden.'* Herstelbemiddeling kan bijvoorbeeld nog meer ingebed worden in het systeem van de gedragswetenschappers. Eigenlijk zouden zij *altijd* moeten indiceren. Een andere suggestie is het vaker uitdelen van folders, net zoals die over Work-Wise, en de mogelijkheden om herstelbemiddeling en S.O.S. in meerdere gesprekken tussen jongere en medewerker terug laten komen.

Er is een respondent die zegt dat alle teamleiders wel weten wie de herstelconsulent is. Er wordt ook opgemerkt dat het goed zou zijn de functie van herstelconsulent meer te integreren, en eventueel in te passen in andere functies. Men kan daarbij denken aan de gedragswetenschappers of Equiptrainers, waarvan een aantal zou kunnen worden opgeleid tot herstelconsulent.

7.2.3. Positieve waardering van de uitvoering

We hebben de respondenten gevraagd in hoeverre zij de manier waarop herstelbemiddeling en S.O.S. in Teylingereind uitgevoerd wordt waarderen. Praktisch gezien verlopen de bemiddelingen naar wens. Er is goed overleg waarin de bemiddelaars hun wensen kunnen aangeven.

Herstelbemiddeling wordt door de meeste respondenten gezien als een goed middel van confronteren en bewustmaken. Het is een beginfase van herstel, vooral door het face to face contact. Daarbij is het belangrijk om 'de maatschappij binnen te brengen' in de inrichting. Jongeren moeten contact houden met de maatschappij om een goede terugkeer te bevorderen. Door het slachtoffer in de S.O.S. cursus uit te nodigen wordt het contact met de maatschappij gelegd en worden jongeren zich meer bewust van wat zich buiten afspeelt. Wij merken hierbij op dat ook door samen met vrijwilligers deze cursus te geven én in de laatste sessie gasten uit te nodigen die bij het sociale netwerk van de jongere horen de samenleving binnen wordt gehaald. Hetzelfde geldt voor de herstelbemiddelingen, waar ook een stukje van de maatschappij in de vorm van een slachtoffer de JJI binnen wordt gebracht.

Een teamleider van een van de groepen stelt dat herstelbemiddeling goed loopt op haar groep. Men weet er volgens deze respondent genoeg van,

maar het is wel van belang het personeel meer te betrekken. Zij en ook enkele andere respondenten geven aan dat de nieuwe VASSST module gegeven zou moeten worden in de structuur van Equip en aan de groep zelf. Dat geeft inzichten in jongeren die spijt hebben en mogelijk interesse hebben in deelname aan herstelbemiddeling en/of S.O.S.

7.2.4. *Knelpunten in de uitvoering*

Verscheidene respondenten uit Teylingereind koppelden terug dat de herstelconsulent er te weinig is/te weinig uren heeft en dat de herstelactiviteiten meer gepromoot moeten worden. Er werd ook gezegd dat de organisatie te weinig draagvlak lijkt te hebben. *'Herstelbemiddeling moet meer gepromoot worden, bijvoorbeeld op de groep. Als groepsleiders het in cursussen aangereikt zouden krijgen, zouden zij ook meer S.O.S. en herstelbemiddeling indiceren'*.

Ook de bemiddelaars van SiB zien als buitenstaanders dat *'het een heel kwetsbaar geheel is'*, vooral omdat de herstelbemiddeling nu teveel afhangt van de inzet van de herstelconsulent. De kracht van de huidige persoon in die functie is haar kennis en enthousiasme. Er wordt op gewezen dat dit ook de zwakte is. *'Het ligt allemaal bij haar, er is weinig verbreed naar anderen. Als de herstelconsulent ziek is, zijn er ook bijna geen verwijzingen. Vanuit management of beleid zou het een belangrijk uitgangspunt moeten zijn.'* Een goede invoering kan niet door één persoon gedragen worden, zegt een ander. Het vraagt om samenwerking en kennisoverdracht.

Een ander knelpunt dat door de bemiddelaars genoemd werd, is dat jongeren soms plotsklaps overgeplaatst worden. Dat is lastig als men midden in een traject zit.

Aangegeven werd ook dat het jammer is dat niet alle JJI's een herstelbeleid kennen. De aanwezigheid van een herstelconsulent in iedere JJI zou nuttig zijn alleen al om de voortgang te kunnen garanderen.

7.3. *Effecten op de jongeren, slachtoffers en de sfeer in de instelling*

Alle respondenten zien een positief effect van de herstelgerichte activiteiten op de jongeren. Het is volgens de dominee belangrijk voor deze jongeren om aan iets positiefs voor de korte termijn te werken. De jongeren krijgen weer perspectief door iets te gaan doen en dit haalt sommigen uit hun depressiviteit.

7.3.1. *Het effect van S.O.S. op de jongeren*

De coördinator van Gevangenzorg Nederland geeft de S.O.S. cursus aan ongeveer acht deelnemers en introduceert alle onderdelen. Samen met getrainde vrijwilligers van Gevangenzorg Nederland worden de deelnemers onderverdeeld in kleine groepjes van twee à drie jongeren. De jongeren worden gedurende de zes sessies begeleid. Op die manier hebben de begeleiders en vrijwilligers van de cursus persoonlijk contact met de jongeren en kennen zij hun situatie. De jongeren krijgen het gevoel dat zij gewaardeerd worden omdat mensen van buiten zich in hun vrije tijd met hen bezig houden. Dit is een positief neveneffect van de cursus.

Een groepsleider ziet het meest duidelijke effect op de jongeren na S.O.S. De jongeren praten over de cursus na (vooral over de laatste dag met het slachtoffer) en scheppen er soms zelfs over op. Als de jongeren S.O.S. hebben gedaan, dan doen ze ook Equip vaak veel beter. Ze durven dieper in te gaan op gevoelens zoals agressie, en kunnen zich vaak beter inleven (in de ouders van het slachtoffer en het slachtoffer zelf). Ze trekken de verantwoordelijkheid meer naar zichzelf toe en zijn trots dat ze ergens aan hebben gewerkt.

Door de respondenten wordt erop gewezen dat S.O.S. en VASSST sámen echt bijdragen aan bewustwording en het denken over de vraag hoe je dingen kunt oplossen: *'Een slachtoffer zien en spreken doet heel veel met een jongere.'* Het participatieniveau bij de pilot met VASSST was heel hoog. Het heeft volgens een respondent heel veel met de kinderen gedaan: *'zij worden geraakt en ontwikkelen inlevingsvermogen'.*

We horen van meerdere respondenten dat het uitnodigen van een slachtoffer op Teylingereind om te vertellen over zijn/haar ervaringen (zoals ingebed in S.O.S. en in VASSST) veel impact heeft. Een vrouw die vertelde over hoe zij haar tasjesroof had ervaren, maakte bijvoorbeeld veel indruk op de kinderen. *'Het was mooi om te zien hoe de jongens hiervan onder de indruk waren.'*

7.3.2. *Het effect van herstelbemiddeling op de jongeren*

Een gedragswetenschapper wijst erop dat herstelbemiddeling, in tegenstelling tot de S.O.S. cursus, maar een eenmalig contact betreft, los van de behandeling. Dat heeft minder effect dan wanneer je het terug laat komen in de behandeling. Een langer traject als S.O.S. ziet hij als een goede eerste stap. Er wordt ook gewezen op het feit dat het effect op het verdere verblijf in Teylingereind afhangt van hoe diep je op de herstelgerichte aspecten in gaat. Bij goede intensieve begeleiding neemt de oprechtheid voor herstelbemiddeling toe. Als het echter vaag en onduidelijk blijft, dan is het zeer onwaarschijnlijk dat herstelbemiddeling impact heeft (dan wordt er bijvoorbeeld niet meege gedacht over de gevolgen voor de ander). Een gedragswetenschapper verwoordt het als volgt: *'Ze worden*

zich bewust van wat ze een ander hebben aangedaan. S.O.S. is hierbij het voorwerk. Als een jongere al herstelbemiddeling heeft gedaan, dan weet hij het al. Als hij spijt heeft, dan helpt S.O.S. bij het verdiepen. S.O.S. kan ook een opstap zijn naar herstelbemiddeling.'

Een respondent geeft vervolgens aan dat (mogelijk) voordeel bij de rechtszitting een belangrijke drijfveer voor de jongeren is. Ook dan draagt de herstelbemiddeling zeker bij tot denken. De jongeren worden zich bewust van wat ze een ander hebben aangedaan, en kunnen op die manier rust vinden. Ze gaan volgens de respondenten minder piekeren dan wanneer ze het tussen vier muren moeten oplossen.

Een van de bemiddelaars ziet vooral korte termijn effecten: *'De jongere krijgt echt meer besef van de gevolgen van het delict (...) op korte termijn is het heel goed, het maakt iets af. Of het op lange termijn blijft, is de vraag.'* Het besef bouwt langzaam op. Ze krijgen meer kijk op de eigen rol in het delict (in plaats van 'het gebeurde toevallig'); dit komt ook in de S.O.S.- cursus aan de orde.

De neiging om hun daad te bagatelliseren neemt ook af, volgens een van de respondenten. Dit kan zijn omdat de jongeren inzien dat hun eigen moeder het slachtoffer had kunnen zijn, wat ook in de S.O.S. cursus aan de orde komt. Een bemiddelaar wijst ook op de moed die nodig is van de jongere om mee te doen. De meeste jongeren zijn heel nerveus als ze het gesprek in gaan en opgelucht als het goed gaat.

7.3.3. Het effect van herstelbemiddeling op slachtoffers

Over de effecten op het slachtoffer zeggen de meeste respondenten weinig te weten. Wel kunnen de meesten zich er wat bij voorstellen, bijvoorbeeld dat deelname bij kan dragen aan leedverwerking. De respondenten zeggen dat het voor slachtoffers van interne herstelbemiddeling prettig is te zien dat de jongeren meer respect krijgen voor wat er is gebeurd, en een beter inzicht krijgen in hun gedrag en de consequenties ervan. Het kan prettig zijn wanneer slachtoffers tijdens een bemiddeling te horen krijgen dat 'het niet persoonlijk bedoeld was' of informatie krijgen over de aanleiding van het gedrag. Dat kan vervolgens bijdragen aan vergroting van zijn/of haar inlevingsvermogen.

Een van de bemiddelaars wijst erop dat het geen kleine delicten zijn waarover gesproken wordt. Het zijn over het algemeen ervaringen die serieuze impact hebben op slachtoffers. Soms is het feit nog niet zo lang geleden, zodat het gebeurde nog vers in geheugen ligt. Een gesprek kan een goed middel zijn voor het slachtoffer om te ontladen. Slachtoffers krijgen meestal ook een ander zicht op de dader. Dat het jongeren zijn die nog wel een leven voor zich hebben. Ze willen vaak ook dat zij er iets van leren en mee doen.

7.3.4. *Het effect op het verblijf en de sfeer in de instelling*

Voorts hebben wij de respondenten gevraagd of herstelgericht werken invloed heeft op de sfeer in de instelling. In hoeverre voelden de werknemers er iets van en had het ook effect op andere jongeren die niet aan herstelbemiddeling of de cursus Spreken over Schuld hadden meegedaan?

Deze vraag wordt grotendeels positief beantwoord. Er is volgens de medewerkers meer openheid over delicten: over de gevoelens van de jongeren en de jongere achter het delict. Daarbij moeten ze voor S.O.S. huiswerk maken met de mentor, wat ertoe bijdraagt dat het denken over herstel besproken wordt met anderen dan alleen de cursisten en de cursusleider. In het stafoverleg wordt er over S.O.S., herstelbemiddeling en VASSST gesproken. Ook is het zo dat wanneer een S.O.S. jongere terug komt op de groep, hij er vaak over vertelt. Dit motiveert andere jongeren om mee te doen of erover na te denken.

De respondenten leggen uit dat een conflict oplossen ook een positieve invloed op de sfeer onder medewerkers heeft. Zo wordt als voorbeeld gegeven dat als er een conflict is tussen jongeren onderling, er onder de medewerkers van Teylingereind wel eens frustratie bestaat. Door interne herstelbemiddeling en S.O.S. kunnen frustraties onder stafleden worden opgebroken en gekeerd.

7.3.5. *Welke vorm van herstelbemiddeling heeft de voorkeur?*

Op de vraag welke vorm van herstelbemiddeling de voorkeur heeft, doelend op een excuusbrief of -kaart, een pendelbemiddeling of een slachtoffer-dadergesprek/conferentie, wordt een echt gesprek door bijna alle respondenten als het meest herstellend ervaren: *'Daar gebeurt zo veel. Het is al heel prachtig als een slachtoffer een hand uitsteekt naar de dader, dan is het gesprek al half op weg. In een gesprek heb je meer tijd: onder welke omstandigheden het delict heeft plaats gevonden, en meer begrip voor de dader. Excuses komen in een gesprek goed over, bijvoorbeeld als 10x sorry gezegd wordt.'*

Er is een bemiddelaar die aangeeft in welke gevallen bij voorkeur geen gesprek gehouden moet worden. Als de dader in een bepaalde fase van een strafrechtelijke procedure zit, kan dit de keuze van de variant beïnvloeden. Gaat het bijvoorbeeld om een heftige strafzaak met meerdere slachtoffers en familie en de dader moet nog voorkomen, dan is een confrontatie tussen slachtoffers en dader soms heel onverstandig. Zo kan het voorkomen dat in een slachtoffer-dadergesprek dingen goed gemaakt worden, maar dat er daarna nog een vervelende financiële afronding komt. Men moet in dergelijke situaties goed van te voren doorspreken dat de partijen elkaar in een onprettige situatie zullen zien.

Volgens diezelfde bemiddelaar hebben slachtoffers bovendien goede redenen om te kiezen voor het al dan niet treffen van de dader. Naar de wens van het slachtoffer wordt volgens een bemiddelaar soms te weinig gekeken.

7.4. De toekomst

Het enthousiasme voor zowel de S.O.S. cursus als voor de diverse vormen van herstelbemiddeling is groot onder de geïnterviewde stafleden. Zo wordt vooral gewezen op de positieve effecten op zowel de jongere als de groep, zoals hierboven beschreven. De combinatie van S.O.S. en Equip en van S.O.S. en VASSST lijkt goed te werken.

Bijna alle respondenten wijzen op de potentie van herstelgericht werken, maar vinden dat het nog meer moet gaan leven in Teylingereind. De bekendheid intern moet vergroot worden. Dat kan door meer informatie te verschaffen (bijvoorbeeld in de vorm van cursussen) en door structurele inbedding op het niveau van docenten en groepsleiders. Het denken in termen van herstel moet meer warm gehouden worden bij de medewerkers en ook bij de jongeren. Een (groot) deel van de jongeren weet niet dat er zoiets als herstelbemiddeling bestaat.

Zo wijst een medewerker erop dat het in elk geval belangrijk is dat er voldoende bekendheid is onder groepsleiders. Zij krijgen het meest te horen als gevoelens van spijt spelen onder de jongeren, maar in de groep is de grootste doorstroom waardoor tijdige signalering moeilijk is. Om dat probleem te ondervangen moet herstelgericht werken beter worden ingebed in het systeem van de gehele staf, gedragswetenschappers en teamleiders.

Uitleg van de herstelconsulent op teamoverleggen wordt positief ervaren. Dat zou ook op meer structurele basis kunnen plaatsvinden, bijvoorbeeld in de sanctie-uitvoering. Respondenten gaven aan dat het ook goed zou zijn als de herstelconsulent bij bijeenkomsten voor nieuwe medewerkers structureel uitleg zou geven. Daarvoor is nodig dat herstel in de organisatie wordt opgenomen en breed gedragen wordt. Voor een overzicht van de suggesties die de respondenten gaven om herstelgericht werken meer te laten leven onder de medewerkers van Teylingereind, zie het kader hieronder.

Herstelgericht werken zou een boost kunnen krijgen door de volgende initiatieven*:

Aandacht voor herstelgerichte activiteiten

- Meer aandacht geven aan herstelgericht werken in het opleidingsprogramma, onder andere door in de opleiding van nieuwe medewerkers een onderdeel herstelgericht werken in te richten. Ook de module VASSST kan een standaard onderdeel van de opleiding voor medewerkers worden;
- Herstelactiviteiten bespreken bij stafmeetings;
- Herstelactiviteiten bespreken bij teamvergaderingen;
- Themabijeenkomsten organiseren over herstelgericht werken, hierbij kan het tonen van films over herstelbemiddelingen of conferenties ingezet worden;
- Meer aandacht voor herstelactiviteiten op TIN (intranet van de JJI): er staat wel eens een berichtje op intranet, maar meer is nodig om het onder de aandacht te brengen. Zo wordt de suggestie gedaan elke maand een verhaal over herstelbemiddeling te plaatsen;
- Meer aandacht voor herstelactiviteiten in externe bladen, zoals In Balans van Justitie of op de website van DJI.

Betrokkenheid bij herstelactiviteiten door medewerkers

- Stafmedewerkers meer betrokken maken, bijvoorbeeld door iedereen een duidelijker rol te geven in het bemiddelingsproces;
- Het maken van een protocol voor interne bemiddelingen;
- Meer uren voor de herstelconsulent of een extra medewerker;
- De directie moet herstel meer prioriteit geven.

* Dit betreft een compilatie van suggesties die we kregen in de diverse interviews

7.4.1. Uitbreiding

De professionals zien mogelijkheden in de uitbreiding van de herstelactiviteiten. Dit kan door herstelactiviteiten (de cursus S.O.S. en herstelbemiddeling) te integreren in nieuwe ontwikkelingen als YOUTURN en de VASSST module. De combinatie van YOUTURN en het uitlichten van het gedrag maken dat de jongeren kunnen praten over het slachtoffer. Er zit ook al een deel van herstelgericht denken in Equip, namelijk het denken aan een ander. Daarbij gaat het om het leggen van een link tussen de jongere en de maatschappij. Bij VASSST en ook bij S.O.S. wordt er een slachtoffer uitgenodigd: 'op die manier haal je de maatschappij binnen.' Dit alles zou een stap verder gaan wanneer een goede combinatie wordt gemaakt met herstelbemiddeling en de cursus S.O.S. Hierbij merken wij op dat in VASSST een aantal elementen overeenkomen met de S.O.S. cursus, waardoor in de cursus soms jongeren aangeven al bekend te zijn met bepaalde onderdelen

van de S.O.S. cursus en bijvoorbeeld de sessie met het slachtoffer minder impact heeft. Het is daarom belangrijk bij de combinatie van YOUTURN, VASSST, S.O.S. en herstelbemiddeling dat er goed overleg is over de insteek en de werkvormen.

7.4.2. *Verplichting*

De meeste respondenten zouden herstelgericht werken niet verplicht willen stellen. Het kan wel meer gestimuleerd worden. Dat geldt ook voor S.O.S. De medewerker van Gevangenzorg Nederland meldt dat de S.O.S. cursus nu in één gevangenis (voor volwassenen) verplicht is. Dit geeft een andere dynamiek, maar die is volgens haar ook goed. Het is in elk geval belangrijk van te voren te weten hoe de deelnemers in de cursus zitten, omdat zij de cursus ook kunnen verstoren. Volgens de meeste respondenten hebben de jongeren de S.O.S. cursus allemaal nodig en idealiter zouden alle JJI's deze cursus aanbieden.

7.4.3. *Landelijke invoering*

De vraag of herstelgericht werken een standaard onderdeel in de JJI zou moeten zijn beantwoorden alle respondenten positief. *'Absoluut, het biedt zo veel meer aan de betrokkenen als mens, daar gaat het om. Ook wezenlijk voor hun toekomst. Niet verplichten, want dan is er geen slachtoffer meer dat meewerkt. Het moet flink gestimuleerd worden.'*

Ook wordt opgemerkt dat iedere JJI een herstelconsulent zou moeten hebben, met voldoende uren en middelen. VASSST zou een standaard onderdeel moeten zijn van YOUTURN en/of Equip. S.O.S. wordt gezien als een intensievere vorm van VASSST en kan een vervolgstap zijn voor jongeren die aan VASSST hebben deelgenomen en nog dieper in willen gaan op herstel. Voor jongeren die iets willen met hun eigen zaak kan herstelbemiddeling worden ingezet.

Ten slotte wijst een respondent erop dat deelname aan herstelbemiddeling ook veel meer meegewogen zou moeten worden door de rechter als deze de jongere voor zich heeft. Het zou niet van toeval afhankelijk moeten zijn bij welke rechter de zaak terecht komt. Een pilot in de rechtbank Den Haag, waarbij expliciet gelet wordt op wat de rechter doet met de informatie over deelname aan een herstelgerichte activiteit, is dan ook een concrete suggestie die gedaan wordt.

8. *Recidivemeting*

Om na te gaan of herstelbemiddeling van invloed is op de recidivekans van jongeren na verblijf in detentie, hebben wij aan de hand van een survival analyse⁴⁶ onderzocht of het percentage jongeren dat recidiveert na een bepaalde periode in vrijheid, verschilt bij jongeren die wel en jongeren die niet hebben meegedaan aan een herstelbemiddelingstraject.

8.1. *Samenstelling van de groepen*

Wij hebben een experimentele (N = 41) en een controlegroep (N = 23) samengesteld met jongeren uit Teylingereind die voor 1 juli 2007 vastzaten in de instelling.⁴⁷ Deze datum is gekozen zodat de periode waarin recidive plaats kon vinden ongeveer 2 jaar⁴⁸ was (de gegevens zijn van DJI verkregen in juni 2009). Daarmee vallen jongeren die mee hebben gedaan aan de cursus S.O.S. (die startte in 2007) helaas buiten de analyses van dit hoofdstuk.

Wij merken op dat de herstelbemiddelingszaken die wij hier presenteren zaken zijn die voornamelijk uitgevoerd werden door Herstelrecht Haaglanden (voor 2007), terwijl de bemiddelingszaken die wij bespraken in hoofdstuk 5 grotendeels uitgevoerd zijn door Slachtoffer in Beeld (vanaf 2007).

De jongeren in de experimentele groep hebben allemaal meegedaan aan herstelbemiddeling in de periode januari 2005 tot en met juni 2007. De bemiddelingen uitgevoerd door Slachtoffer in Beeld betroffen 6 zaken van na 1 januari 2007; zij hebben geen andere herstelgerichte activiteiten gevolgd. De overige 35 bemiddelingen zijn uitgevoerd door Herstelrecht Haaglanden. Drie van deze jongeren hadden naast herstelbemiddeling ook de cursus herstelopvoeding gevolgd en twee jongeren hadden ook meege-

46 Bij een survival analyse is niet de recidive op zich, maar de duur tot aan de recidive de afhankelijke variabele. Op die manier onderzoekt men niet alleen het vóórkomen van recidive, maar ook de snelheid waarmee personen terugvallen in criminaliteit. Waar survival analyses rekening mee houden is dat de recidive nog niet heeft plaats gevonden ten tijde van het einde van de studie, in ons geval 1 juni 2009.

47 Deze aantallen zijn voldoende om aanwezige effecten aan te tonen, maar alleen als de verschillen tussen de groepen substantieel zijn. Kleine verschillen in de recidivekans zijn met deze groepsgroottes moeilijker te bewijzen.

48 Een periode van 2 jaar is voldoende voor het vaststellen van recidive aan de hand van strafbladen (zie Wartna, 2009). In theorie is het mogelijk dat verschillen tussen de groepen pas later zichtbaar worden.

daan aan een bemiddeling voor een intern conflict. De jongeren hadden een gemiddelde verblijfsduur van 150 dagen en zij waren gemiddeld 16,9 jaar oud. De meeste jongeren zaten er voor het plegen van een strafrechtelijk feit en verbleven op een opvangafdeling. Een jongen verbleef op een behandelingafdeling en een van de deelnemers aan herstelbemiddeling verbleef op civielrechtelijke titel in Teylingereind.

De jongeren in de controle groep hebben geen van allen meegedaan aan een herstelgerichte activiteit. Jongeren die meededen aan eerdere projecten zoals herstelopvoeding of bemiddelingen voor interne conflicten zijn uitgesloten uit de controlegroep. De jongeren in de controlegroep hadden een gemiddelde verblijfsduur van 110 dagen (dit verschilt niet van de gemiddelde verblijfsduur van de controle groep, $p = .259$) en zij waren gemiddeld 15,9 jaar oud (dat is lager dan de gemiddelde leeftijd van de experimentele groep, $p = .008$). Twee jongeren van de controle groep waren onder behandeling in Teylingereind en twee jongeren verbleven op civielrechtelijke titel in Teylingereind. Deze achtergrondvariabelen geven een beeld van de samenstelling van beide groepen.

Belangrijke voorspellers van recidive zijn de criminele voorgeschiedenis, type delict en de leeftijd waarop het eerste delict plaatsvond (zie Wartna, 2009). Door de beperkte tijd hebben wij geen inzicht kunnen krijgen in deze gegevens.

8.2. *Operationele definitie van recidive*

Uit het Justitieel Documentatiesysteem (JDS) van DJI zijn de strafbladen opgevraagd van de jongeren uit beide groepen. Hier hebben wij de recidive gegevens van de jongeren uit kunnen halen. Wij hanteren hier als definitie van recidive: delicten waarbij een jongere veroordeeld is voor een strafbaar feit.⁴⁹ Voor het bepalen van de snelheid van de recidive zijn wij uitgegaan van de pleegdatum van het eerste berechte feit na vrijlating (zie Wartna, 2009).

8.3. *Survival analyse*

Experimentele groep (N = 41)

41 jongeren hebben deelgenomen aan herstelbemiddeling (de experimentele groep). De gemiddelde tijd tussen het ontslag uit Teylingereind van de jongeren uit de experimentele groep en 1 juni 2009 bedraagt 965 dagen

49 Het was in het huidige onderzoek vanwege tijdsbeperking niet mogelijk rekening te houden met de overige dimensies voor het bepalen van criminele carrières: type delict, ernst of frequentie van de recidive.

(2,64 jaar). Het minimum aantal dagen tussen ontslag en 1 juni 2009 binnen deze groep is 670 dagen (1,84 jaar) en het maximum aantal dagen is 1363 dagen (3,73 jaar) geleden. Van 40 jongeren kwam 47,5% (19 jongeren) opnieuw met justitie in aanraking (van een jongere waren niet alle gegevens beschikbaar). Zij pleegden gemiddeld na 666 dagen opnieuw een strafbaar feit (minimaal na 39 dagen en maximaal na 1339 dagen).

Controle groep (N = 23)

Om na te gaan of de recidive cijfers van de experimentele groep afwijken van de normale recidivekans, hebben wij een controlegroep samengesteld die tijdens detentie geen behandeling heeft ontvangen. Deze groep bestaat uit 23 jongeren. De gemiddelde tijd tussen het verlaten van de jeugdgevangenis en 1 juni 2009 is voor deze groep iets langer: 1019 dagen (2,79 jaar; minimum 702 dagen en maximum 1521 dagen). Van 20 jongeren konden we nagaan of ze al dan niet weer met justitie in aanraking zijn gekomen (3 missings). Voor 11 jongeren van hen (55%) gold dat zij opnieuw de fout in gingen. Deze elf jongeren pleegden gemiddeld na 678 dagen weer een strafbaar feit (minimum 17 dagen; maximum 1521 dagen).

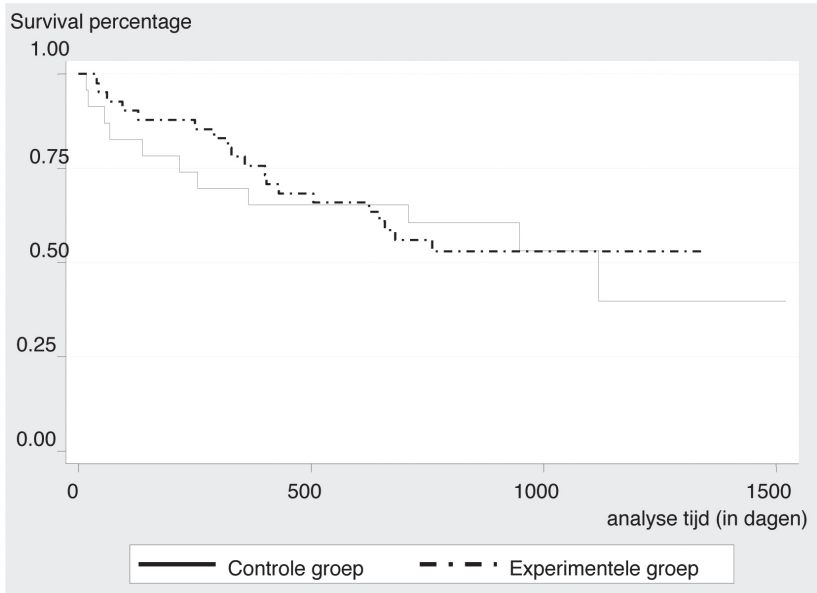
Vergelijking experimentele en controle groep

Vervolgens hebben we de twee groepen met elkaar vergeleken. De mediaan survival tijd van de controle groep is 1119 dagen, dat wil zeggen dat 50% van deze jongeren binnen 1119 dagen opnieuw veroordeeld werd. De experimentele groep heeft geen mediaan survival tijd omdat minder dan 50% - namelijk 47,5% - van deze groep recidiveerde. 25% van de controle groep bleef na detentie 217 dagen zonder opnieuw berecht feit; 25% van de experimentele groep bleef na detentie 401 dagen zonder opnieuw berecht feit. Dit verschil in survival tijd is substantieel, in het voordeel van de experimentele groep: de jongeren die aan herstelbemiddeling meededen recidiveerden na langere tijd. We zullen hieronder zien of dit verschil ook significant is.

We hebben de zogenaamde survival patronen van de controle en de experimentele groep grafisch afgebeeld met de Kaplan-Meier survival curves.⁵⁰ In de grafiek staat de tijd na vrijlating in dagen op de x-as en het survival percentage op de y-as. Het survival percentage geeft aan welk deel van de groep 'overleefde', anders gezegd: welk deel van de groep niet terugviel in crimineel gedrag. Logischerwijs is op dag 1 het survival percentage hetzelfde voor beide groepen: geen van de jongeren is nog opnieuw veroordeeld. Vervolgens laten beide groepen eenzelfde patroon van afname in het survi-

50 Dit is een (non-parametrische) methode om overlevingstabellen te maken. Deze methode houdt rekening met het feit dat niet iedereen tot het gewenste eindpunt kan worden opgevolgd (http://www.minerva-ebm.be/articles/nl/2003/teksten_1_2003/woordenlijst.pdf)

val percentage zien, waarbij het survival percentage van de experimentele groep in eerste instantie hoger ligt dan dat van de controlegroep. De verschillen tussen de groepen zijn echter niet constant. Na 600 dagen kruisen de lijnen elkaar en na ongeveer 1200 dagen eindigt het survival percentage van de experimentele groep boven de controle groep. Dat betekent dat na 1200 dagen een iets groter - maar niet significant - aantal jongeren uit de experimentele groep niet terugvielen in crimineel gedrag.

Figuur 1. Survival percentages (zie de tekst voor uitleg van dit begrip) voor de controle groep en de experimentele groep.

Om de effecten van de behandeling te onderzoeken op recidive maken we gebruik van de Cox-regressie.⁵¹ Hieruit blijkt dat de kans dat de experimentele groep op elk moment van de onderzoekstijd opnieuw recidiveert, niet significant afwijkt van de controle groep (hazard ratio = .97⁵²; $p = .944$).

51 Dit is een statistisch model (Cox, 1972) om een overlevingscurve te berekenen waarbij elke persoon noodzakelijk even lang aan het onderzoek heeft deelgenomen. In dit model gaat men ervan uit dat de verhouding (ratio) van het risico op overlijden (hier: recidiveren) in de verschillende onderzochte groepen constant is in de tijd (http://www.minerva-ebm.be/articles/nl/woordenlijst/cox_regressie.htm).

52 De hazard ratio is de verhouding tussen het recidiverisico in de experimentele groep en het recidiverisico in de controlegroep. Hoe meer de hazard ratio van 1 afwijkt, hoe sterker de behandeling (hier: herstelbemiddeling) van invloed is op de kans dat de daders op enig moment opnieuw de fout in gaan. Is de hazard ratio groter dan 1, dan is het recidiverisico hoger in de experimentele dan in de controle groep. Is de hazard ratio lager dan 1, dan is er ten opzichte van de controlegroep sprake van verlaagd risico (zie Wartna, 2009).

Hierboven zagen wij dat er wel degelijk verschillen zijn in de survival tijden en dat ook het totale percentage jongeren dat recidiveert verschilt. Het is mogelijk dat deze verschillen niet aantoonbaar zijn met de hier gebruikte kleine steekproeven, maar ook zijn de verschillen tussen de groepen niet constant op iedere moment in de tijd.

Bij herstelbemiddeling speelt ook in sterke mate dat een selectieve groep jongeren meedoet, namelijk jongeren die interesse hebben in herstel en wellicht minder geneigd zijn tot recidive (zie Van der Laan, 2008). Echter, dit zou de onderzoeksresultaten in het voordeel van de experimentele groep moeten beïnvloeden. Op het eind van de curve is dat in absolute aantallen wel het geval, maar de verschillen zijn niet statistisch significant.

8.4 Resultaten van meta-studies

Verscheidene internationale meta-analyses tonen aan dat deelname aan herstelgerichte activiteiten effect heeft op de recidivekans, vooral bij geweldsplegers. Zo laat onderzoek van Shapland uit 2008 naar zeven herstelbemiddelingsprojecten in Engeland zien dat de recidivekans met gemiddeld 27% afneemt (gemeten over een periode van 2 jaar).⁵³ Sherman en Strang presenteren in het onderzoeksrapport *Restorative Justice: the evidence* van het Smith Institute (2007)⁵⁴ de resultaten van 36 Engelstalige empirische studies naar de effecten van vormen van herstelrecht. Zij hebben zich daarbij beperkt tot studies die een hoge interne validiteit en een hoge betrouwbaarheid hebben. De auteurs hebben zich uitsluitend gericht op *randomized controlled trials* en quasi-experimenten. De conclusies die zij trekken betreffende recidive zijn:

- In veel experimenten recidiveren daders die in een herstelrechtelijke afdoening terecht zijn gekomen minder dan daders die daar niet in terecht zijn gekomen;
- In geen enkel onderzoek met een grote populatie is verhoogde recidive aangetroffen, in vergelijking met de normale strafrechtelijke afdoening, na het doorlopen van een herstelrechtelijke interventie;
- Herstelrecht reduceert recidive consistentier bij geweldsdelicten dan bij minder zware delicten;
- Herstelrechtelijke afdoeningen hebben een even goed, of zelfs beter effect, op recidive dan een korte gevangenisstraf.⁵⁵

53 Shapland, J. et al. (2008), Does restorative Justice affect reconviction? Zie: www.justice.gov.uk/publications/research.htm

54 Sherman, L. & Strang, H. (2007), *Restorative justice: the evidence*, London: The Smith Institute.

55 Sherman & Strang, 2007, p. 88.

Meta-analyses van Bergseth & Boufaard (2007) en Nugent, Williams & Umbreit (2008) naar effecten bij jonge daders met relatief lichte vergrijpen leiden tot de constatering dat herstelrechtelijke reacties meestal beter werken dan klassieke strafrechtelijke reacties.⁵⁶

56 Bergseth, K. & Bouffard, J. (2007), The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders, *Journal of Criminal Justice*, 35, p. 433-451 en: Nugent, W., Williams, M. & Umbreit, M. (2008), Participation in victim-offender-mediation and the prevalence of subsequent delinquent behaviour: a meta-analysis, *Research on Social Work Practice*, 14(6), p. 408-416.

Deel 3 Toekomstverkenning

9. Conclusies

Teylingereind startte in 2005 herstelbemiddelingsactiviteiten vanuit de visie dat een herstelgerichte inrichtingscultuur, gericht op het creëren van bewustzijn over de gevolgen van criminaliteit en verantwoordelijkheid nemen voor het delict, bij kan dragen aan de pedagogische uitgangspunten van de instelling en een goede re-integratie van de jongeren.

De centrale probleemstelling van dit onderzoek luidde: *Wat zijn de doelstellingen van de herstelgerichte activiteiten in Forensisch Centrum Teylingereind en in hoeverre worden die doelstellingen bereikt?* De nadruk lag hierbij op de externe- en de interne herstelbemiddeling en de cursus Spreken over Schuld (S.O.S.).

Door middel van literatuuronderzoek is de theorie van herstelgericht werken in detentie onderzocht. Interviews en vragenlijsten gaven inzicht in het organisatorisch kader van herstelgericht werken in Teylingereind, in de manier waarop de herstelgerichte activiteiten in Teylingereind in de praktijk worden uitgevoerd, en hoe betrokkenen de bemiddeling ervaren en beoordelen. Ook zijn we nagegaan of er enig effect is van deelname aan herstelbemiddeling op recidive cijfers. Dit hebben wij gedaan door het vergelijken van een controlegroep en een experimentele groep aan de hand van een survival analyse. Hieronder volgt een samenvatting van de resultaten, onderverdeeld in drie relevante aspecten: de theorie, het beleid en de praktijk.

9.1 De theorie

Herstelrecht is een groeiende benadering in de reactie op crimineel gedrag, ook ten aanzien van jeugdigen. De inzet van herstelgerichte activiteiten tijdens detentie blijkt ook in Europa in opkomst. Vooral in België heeft men de afgelopen jaren geïnvesteerd in een herstelgerichte detentiecultuur, door het werken aan herstel een integraal onderdeel te maken van het werken binnen de gevangenissen.

Positieve aspecten daarvan zijn dat gevangenissen humaner en meer gericht op herintegratie in de maatschappij kunnen worden. In België

acht men ruimte voor dergelijke morele praktijken op zichzelf van belang, zonder dat het direct effect zou moeten hebben op recidive. Ervaringen in Engeland laten verder zien dat herstelgerichte detentie kan bijdragen aan het vergroten van de veiligheid in gevangenissen. Herstelgerichte detentie creëert een meer harmonieus klimaat voor gedetineerden, hun familie en het personeel. De inzet van herstelrecht heeft ook een positief effect op de groep waarin de gedetineerden verblijven. Jongeren werken door middel van herstelgerichte activiteiten aan moreel besef en aan het nemen van verantwoordelijkheid.

Internationale verdragen en richtlijnen verplichten Nederland meer te doen met mediation in strafzaken. Het internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) en aanvullende regelingen bevorderen bovendien het gebruik van diversie (zoveel mogelijk buitengerechtelijke afdoening) en opsluiting als laatste middel. Daarbij moet opsluiting in een zo pedagogisch mogelijke setting plaatsvinden, gericht op re-integratie.

Herstelrecht in detentie past in een justitiële jeugdinrichting als Teylingereind, zo komt uit de literatuur naar voren. Het werken aan herstel kan beschouwd worden als onderdeel van een pedagogische aanpak waartoe de rechten van het kind verplichten.

9.2. *Het beleid*

Eind 2006 nam de minister van Justitie een standpunt in over landelijke invoering van herstelgerichte interventies. Daarmee is de invoering van slachtoffer-dadergesprekken via SiB in 2007 een feit geworden. Slachtoffer-dadergesprekken via SiB worden ingezet bij de externe herstelbemiddelingen. Sinds die tijd vindt externe herstelbemiddeling voor jongeren uit Teylingereind plaats volgens de werkwijze van, en met bemiddelaars van, SiB.

De inzet van herstel in justitiële jeugdinrichtingen heeft in 2004 vorm gekregen door middel van pilots met herstelopvoeding. Teylingereind deed enthousiast mee aan de pilot. De staatssecretaris van Justitie Albayrak heeft echter na de evaluaties van het project in 2008 besloten geen doorgang te geven aan herstelopvoeding. Zij hecht belang aan de grondgedachte om jeugdigen met (de gevolgen van) hun delicten te confronteren, maar wil de opzet en uitvoering van de interventie nog eens zeer grondig (laten) doordenken. Het werken aan herstel als standaard bestanddeel van het dagprogramma in een justitiële jeugdinrichting zou een mogelijkheid kunnen zijn (TK 2007-2008, 24587, nr. 243). Sindsdien is er nog geen nieuwe beleidsnota verschenen waarin dit aan de orde wordt gesteld.

De in Teylingereind opgedane ervaringen met zowel herstelopvoeding als herstelbemiddeling en opmerking van de staatssecretaris over toekomstmogelijkheden met herstel als vast onderdeel van het dagprogramma, vormden mede de aanleiding voor de directie van Teylingereind om door te gaan met herstelgerichte activiteiten en de resultaten ervan in kaart te brengen.

9.3. *De praktijk*

Teylingereind werkt sinds 2005 met een herstelconsulent die een coördinerende rol vervult in de organisatie van herstelbemiddeling en S.O.S. Voor de externe herstelbemiddelingen wordt sinds 2007 gewerkt met bemiddelaars van het SiB. Vóór de invoering van de slachtoffer-dadergesprekken bij SiB gebeurde dat via het project Haaglanden. De bemiddelaars kunnen gebruik maken van de inzet van een slachtoffer-dadergesprek, maar ook van de Echt Recht methodiek. De cursus S.O.S. wordt uitgevoerd door Gevangenzorg Nederland en georganiseerd in samenwerking met de herstelconsulent.

Teylingereind heeft de doelstellingen van herstelgericht werken in algemene zin geformuleerd voor de instelling als geheel. Daarnaast hebben herstelbemiddeling en de S.O.S. cursus eigen doelstellingen, die passen binnen de algemene doelstelling van herstelgericht werken.

- *Doelstelling van een herstelgerichte inrichtingscultuur:* Een herstelgerichte inrichtingscultuur omvat volgens de directie en de betrokkenen bij herstel in Teylingereind:
 - Bewustzijn creëren omtrent de gevolgen van criminaliteit;
 - Bespreekbaar maken van delict en gevolgen;
 - Inzicht verschaffen in eigen aandeel;
 - Verantwoordelijkheid nemen voor delict;
 - Motiveren tot werken aan herstel jegens slachtoffers, samenleving en eigen relationele netwerk;
- Herstelgerichte principes hanteren bij het oplossen van conflicten, ook binnen de inrichting, door inzet van herstelbemiddeling.
- *Doelstelling van herstelbemiddeling:* Het doel van een slachtoffer-dadergesprek is volgens SiB het tot stand brengen van een dialoog tussen slachtoffer en dader. Het gaat hierbij om een heroriëntatie op het misdrijf. Door samen naar gevolgen, motieven en vragen rondom het misdrijf dat hen verbindt te kijken, kan deze dialoog bijdragen aan inzicht in de ervaring van de ander. Slachtoffer en dader kunnen zich daardoor anders tot elkaar gaan verhouden. Daarnaast kan een bemiddeling bijdragen aan de verwerking van het misdrijf.⁵⁷

57 Dit is de door SiB gehanteerde definitie (uit de 'Handleiding slachtoffer-dadergesprekken voor bemiddelaars' (januari 2009))

- *Doelstelling van herstelbemiddeling voor interne conflicten:* In de documenten van Teylingereind staan de doelstellingen van herstelbemiddeling voor interne conflicten niet expliciet genoemd. Uiteraard zijn de doelstellingen van herstelbemiddelingen voor delicten met slachtoffers van buiten hier ook toepasbaar, met de aantekening dat het hier niet gaat om een misdrijf buiten, maar in de meeste gevallen om een aangiftewaardig conflict tussen twee (of meer) personen in de instelling. Daarbij haalt Teylingereind drie motieven aan voor de inzet van herstelgerichte activiteiten en interne herstelbemiddeling: een organisatorisch motief, een pedagogisch motief en een victimologisch motief (zie hoofdstuk 3.4).
- *Doelstelling van de S.O.S. cursus:* Bij de S.O.S. cursus is het doel om deelnemers in staat te stellen hun denken, houding en gedrag te veranderen op basis van verkregen inzichten in het effect van criminaliteit op slachtoffers en de maatschappij. Daarbij staat het nemen van verantwoordelijkheid centraal. Beoogd wordt de deelnemers in staat te stellen om:
 - Het effect van criminaliteit op slachtoffers en de maatschappij te begrijpen;
 - Zich bewust te worden van de pijn en schade die veroorzaakt wordt bij slachtoffers en de noden van slachtoffers;
 - Verantwoordelijkheid op zich te nemen voor hun daden;
 - De waarde van vergeving en verzoening te begrijpen;
 - De mogelijkheden te herkennen voor persoonlijke verandering en herstel;
 - Zich bewust te worden van de noodzaak iets goed te maken;
 - Deel te nemen aan een symbolische daad van herstel.

Worden deze doelstellingen ook daadwerkelijk bereikt? Het antwoord op deze vraag komt in de volgende paragrafen aan de orde. We beginnen met de S.O.S. cursus, herstelbemiddeling en interne conflictbemiddeling, en eindigen met de herstelgerichte inrichtingscultuur.

9.3.1. De S.O.S. cursus

Uit de resultaten van de voor- en nameting bleek dat een deel van de doelstellingen van de cursus wordt bereikt: na deelname aan de cursus vinden de jongeren het minder erg om over hun delict te praten, zij voelen zich meer verantwoordelijk voor het gepleegde delict en zij begrijpen de impact van het delict op het slachtoffer. Het volgen van de cursus heeft minder invloed op de houding en mening van de daders tegenover hun slachtoffer. Uit onze studie kunnen we niet concluderen of de cursus daadwerkelijk invloed heeft gehad op het gedrag van de jongeren.

De geïnterviewde professionals bevestigen het positieve effect van de cursus op de jongens. Na het volgen van de cursus praten zij erover in de groep, ze zijn vaak trots dat ze mee hebben gedaan aan de cursus. Ook zien de medewerkers van Teylingereind dat jongeren meer verantwoordelijkheid nemen.

De cursus wordt door alle deelnemers zeer positief gewaardeerd. Favoriete onderdelen zijn die onderdelen waarbij er contact wordt gelegd met de maatschappij: de sessie waarbij een 'echt' slachtoffer is uitgenodigd en de sessie waarbij de jongeren zelf iets kunnen maken voor hun eigen slachtoffer of een dierbare. De waardering voor de cursus zit volgens een aantal professionals ook in het feit dat er 'iemand van buiten' (namelijk medewerkers van Gevangenzorg Nederland) de cursus aan jongeren in detentie komt geven. De jongeren vinden dit bijzonder en krijgen hierdoor ook het gevoel zelf gewaardeerd te worden.

Medewerkers van Teylingereind geven aan dat vooral de combinatie van S.O.S. met andere pedagogische onderdelen van de JJI, zoals de cursus VASSST in het programma YOUTURN, bijdragen aan bewustwording en het probleemoplossend vermogen van de jongeren. Deze cursussen beslaan enkele weken, waardoor de effecten beter kunnen beklijven.

Om na te kunnen gaan of de positieve effecten van de cursus inderdaad langere tijd aanhouden is verder onderzoek nodig. Vervolgonderzoek is ook van belang om vast te stellen of er daadwerkelijk gedragsveranderingen optreden.

9.3.2.Externe herstelbemiddeling

In het onderzoek hebben we onderzocht hoe de daders de herstelbemiddeling hebben ervaren. Heeft hij er iets van geleerd, heeft hij een inzicht verworven en spijt getoond? Welke effecten van herstelbemiddeling signaleerden de deelnemers, maar ook de betrokken medewerkers en de bemiddelaars? We benadrukken hierbij dat wij alleen daders hebben gesproken om de ervaringen met herstelbemiddeling te evalueren. Het bleek niet mogelijk om via schriftelijke vragenlijsten gegevens van de slachtoffers te verkrijgen.

De jongeren zijn tevreden over de manier waarop de bemiddelingen worden uitgevoerd, zo komt uit het onderzoek naar voren. Ze hebben zelf voldoende invloed op de inhoud van de bemiddeling en werden naar eigen zeggen met respect behandeld. Er zijn voor de jongeren ook daadwerkelijk zaken afgerond. Ze zijn blij dat ze hun verhaal kwijt kunnen en dat ze 'het hoofdstuk kunnen afsluiten'. Het maakt indruk op de jongeren dat hun slachtoffer hen kan vergeven.

Er is daarnaast een relatief groot aantal bemiddelingen waarbij het slachtoffer uiteindelijk niet wil meewerken (ongeveer 30%). Soms geeft het

slachtoffer geen reactie op een brief of kaartje. Dit vormt toch een teleurstelling voor de jongeren, ook al zijn zij hierop voorbereid. Om die reden zijn de verwachtingen van de jongeren ten aanzien van herstelbemiddeling niet altijd uitgekomen.

Een deel van de jongeren geeft aan - alhoewel dit geen concrete doelstelling van SiB is - dat er wat hersteld is: zij zijn rustiger geworden, ze voelen dat het negatieve beeld dat anderen van hen hadden hersteld is, maar ook dat het contact met hun slachtoffer of ouders hersteld is. In een klein aantal van de gevallen was er naar eigen zeggen geen sprake van herstel met het slachtoffer.

We kunnen concluderen dat de belangrijkste doelstellingen van herstelbemiddeling wel gerealiseerd zijn, namelijk dat jongeren inzicht krijgen in de ervaringen van de ander en dat slachtoffer en dader zich anders tot elkaar gaan verhouden. Men kan dit in principe ook opvatten als een vorm van 'herstel'. Meer dan de helft van de respondenten is positief, ook wat betreft de spijt en schaamtegevoelens van de jongeren. Ten slotte geeft een groot deel van de jongeren aan dat er door de bemiddeling voor hen een hoofdstuk is afgesloten. Dit betreft indicaties dat herstelbemiddeling bijdraagt aan de verwerking van het misdrijf.

Uit de interviews met de medewerkers blijkt ten slotte de nazorg niet bijzonder goed te zijn georganiseerd. Intern komt de herstelconsulent, gedragsdeskundige of mentor langs voor een gesprekje na afloop, al blijken groepsleiders en andere betrokkenen op de groep daar soms weinig van te weten of aandacht aan te besteden. Als jongeren buiten komen is er niets georganiseerd, terwijl ze daar wel behoefte aan hebben. Ook voor de jongeren die zijn afgewezen of geen reactie hebben gekregen, zou het goed zijn als nazorg meer structureel zou plaatsvinden in de vorm van gesprekken met bijvoorbeeld een mentor of de gedragswetenschapper.

9.3.3. Herstelbemiddeling voor interne conflicten

Wat betreft de interne conflictbemiddeling constateren wij dat herstel een bijzondere positie inneemt. Het is alleen al anders en bijzonder vanwege het feit dat het om interne conflicten gaat. Soms tussen jongeren onderling, waarbij het onduidelijk kan zijn wie dader en wie slachtoffer is, maar ook tussen personeel en jongeren. In het laatste geval is vaak sprake van een machtsverschil. Cruciaal is dat iedereen weer door moet kunnen op de groep. Niet alle medewerkers zijn op de hoogte van de mogelijkheid tot herstelbemiddeling door een onafhankelijk bemiddelaar bij interne conflicten. Nu bereiken zware conflicten de herstelconsulent soms niet, omdat medewerkers er simpelweg niet aan denken.

Wij hebben acht slachtoffers (allen medewerkers) en tien daders kunnen interviewen over herstelbemiddeling voor interne conflicten. De resultaten geven een indicatie van de waardering. Over het algemeen is men in de instelling enthousiast over de mogelijkheid tot het oplossen van interne incidenten via herstelbemiddeling. Groepsleiders die door een jongere zijn aangevallen kunnen daar flink last van hebben. En ook de jongere kan zeer ontdaan zijn door een incident met een groepsleider of medepupil op de groep. Degenen die hebben meegedaan aan een gesprek, kunnen daarna vaak weer beter door één deur met degene met wie ze een conflict hadden. En ook op de groep kan daarna een betere sfeer ontstaan. Wat indruk maakte op de meeste slachtoffers is het feit dat de jongere naar hen luisterde en met hen wilde praten. De meeste daders zeggen dat de relatie met de ander hersteld is.

De respondenten zijn in enkele gevallen kritisch. Een paar slachtoffers gaf aan dat zij het gevoel hadden dat de jongeren sociaal wenselijke antwoorden gaven, dat de jongeren in sommige gevallen nauwelijks inzicht toonden in de impact van hun gedrag op het slachtoffer en dat ze niet altijd spijt of berouw voelden. Een paar jonge daders waren minder onder de indruk van de bemiddeling. Het verplichte karakter van deze bemiddelingen zou hieraan ten grondslag kunnen liggen.

9.3.4. Herstelgerichte inrichtingscultuur

Een belangrijke bevinding in het huidige onderzoek is dat een relatief groot deel van de jongeren die de S.O.S. cursus hebben gevolgd, ook aan herstelbemiddeling hadden gedaan (10 van de 25 jongens) of daaraan meededen ten tijde van de cursus (8 van de 25 jongens). Andersom kwam het ook voor dat de jongeren die herstelbemiddeling hebben gedaan, vervolgens met de S.O.S. cursus in aanraking zijn gekomen: 16 van de 57 jongeren hadden de S.O.S. cursus gevolgd en daarvan zeiden 10 jongeren dat door het volgen van de cursus hun interesse in herstelbemiddeling was vergroot.⁵⁸

Er lijkt dus wel degelijk een relatie te zijn tussen het volgen van de verschillende herstelgerichte activiteiten.

De geïnterviewde professionals zijn over het algemeen enthousiast over de mogelijkheden van herstelgericht werken. Zeker als groepsleiders, teamleiders of gedragsdeskundigen bemiddelingen of de cursus S.O.S. van dichtbij hebben meegemaakt, zien ze de impact die het op jongeren kan hebben. Een deel van de doelstellingen van herstelgericht werken wordt

⁵⁸ Het aandeel van de groep lijkt niet groot, maar een deel van deze jongeren deed voor 2007 mee aan herstelbemiddeling, toen de S.O.S. cursus nog niet werd gegeven op Teylingereind.

dan ook bereikt.⁵⁹ Het delict en de gevolgen zijn bespreekbaar, jongeren krijgen inzicht in het eigen aandeel, zij nemen hun verantwoordelijkheid en ze zijn meer gemotiveerd om te werken aan herstel jegens hun slachtoffer en dierbaren. Bij bemiddelingen voor interne conflicten kunnen slachtoffers en daders weer door een deur, wat uiteraard een positieve invloed heeft op de sfeer in de instelling.

Het bespreekbaar maken van het delict geldt ook voor het personeel onderling, dat in geval van interne conflicten minder gevoelens van irritatie ervaart. Herstelgerichte principes worden ook bij het oplossen van interne conflicten toegepast.

Uit het huidige onderzoek komt minder duidelijk naar voren of de jongeren die hebben meegedaan aan herstelbemiddeling zich ook meer bewust zijn van de gevolgen van criminaliteit voor de samenleving en of zij meer inzicht hebben verkregen in hun aandeel daarin. Dergelijke leerelementen zitten duidelijk verweven in de S.O.S.-cursus.

De herstelconsulent blijkt momenteel een cruciale rol te spelen in de informatievoorziening over de herstelgerichte activiteiten. Verschillende respondenten wezen erop dat informatie breder bekend zou moeten worden in de instelling en niet van één persoon afhankelijk zou moeten zijn.

Een echte herstelgerichte inrichtingscultuur omvat meer dan de nog niet instellingsbreed ingevoerde herstelbemiddelingen en S.O.S. cursussen. Als voorbeeld kan gekeken worden naar de gevangenis in België. Herstel zou dan veel meer een aspect van het dagelijks leven van de jongeren en het personeel in de inrichting moeten worden.

9.4. *Recidive*

Het voorkomen van recidive is geen direct doel van herstelbemiddeling of de cursus S.O.S., maar indirect kan herstelbemiddeling invloed hebben op de jongere en zijn of haar gedrag, waardoor de criminaliteit zou kunnen afnemen. In het onderzoek zijn wij voor een periode van ongeveer twee jaar nagegaan of de groep daders die een herstelbemiddelingstraject heeft gevolgd minder vaak voorkomt in de justitiële documentatie, dan een groep die niet aan herstelbemiddeling heeft meegedaan. Ook al lijkt de eerste periode waarin de jongeren uit de experimentele groep niet recidiveren langer dan bij de controlegroep, de verschillen zijn niet significant. Wij moeten hierbij opmerken dat wij gebruik hebben gemaakt van relatief

⁵⁹ Voor de duidelijkheid: dit geldt alleen voor de jongeren die mee hebben gedaan aan een herstelgerichte activiteit en de medewerkers die hier direct mee te maken hebben, zoals zij die jongeren verwijzen en groepsleiders die de jongeren helpen met bijvoorbeeld huiswerk voor de S.O.S. cursus. Het effect van de herstelgerichte inrichtingscultuur op de jongeren die aan geen enkele activiteit hebben meegedaan, hebben wij niet nader onderzocht.

kleine steekproeven waarmee subtiele verschillen moeilijk aantoonbaar zijn. Bovendien hebben wij niet kunnen corrigeren voor relevante factoren zoals de criminele voorgeschiedenis, type delict en leeftijd waarop het eerste criminele delict is gepleegd.

Internationaal onderzoek in de vorm van meta-analyses laat positieve effecten zien van deelname aan herstelgerichte activiteiten op recidive, vooral bij geweldsdelicten. Anderzijds is recidivevermindering geen primair doel van de slachtoffer-dadergesprekken zoals uitgevoerd door Slachtoffer in Beeld en zijn gedragseffecten moeilijk te realiseren bij enkele contactmomenten tussen dader en slachtoffer. Het blijft daarom de vraag of herstelbemiddeling als primair doel kan hebben om recidive tegen te gaan.

9.5. *De Toekomst van herstel in Teylingereind*

Jongeren blijken enthousiast en de professionals zien mogelijkheden om herstelactiviteiten in Teylingereind uit te breiden. Dit kan door de cursus S.O.S. en herstelbemiddeling te integreren in nieuwe ontwikkelingen als YOUTURN en de VASSST module.⁶⁰ De combinatie van YOUTURN en het bespreekbaar maken van het eigen gedrag, maken dat de jongeren kunnen praten over het delict en inzicht krijgen in de situatie van slachtoffers. Ook in Equip komt herstelgericht denken aan bod, namelijk denken aan een ander. De andere herstelgerichte activiteiten, zoals voorlichtingsbijeenkomsten en themadagen die nu slechts incidenteel plaatsvinden, kunnen een meer structurele plaats krijgen. Continuïteit en herhaling van het programma is wenselijk vanwege de steeds grote in- en doorstroom van jongeren.

Het gaat om het leggen van een link tussen de jongere en de maatschappij. Door herstelactiviteiten waar nu positieve ervaring mee is opgedaan te integreren in de basismethodiek, kan een begin gemaakt worden met het werken aan een herstelgerichte inrichtingsstructuur.

9.6. *Conclusie*

Teylingereind maakt deel uit van de eerste lichte herstelbemiddelingsprojecten zoals deze in Nederland sinds ongeveer 2001 bestaan, en vervult daarmee een pionierspositie. Een positie die past bij de eigenheid en de progressiviteit die de instelling uitstraalt. Zo werkt Teylingereind al sinds de start van de inrichting met Equip; een methode uit Amerika, gericht op

60 Wij bedoelen hier dat de verschillende onderdelen inhoudelijk op elkaar worden afgestemd en er eventueel uitwisseling is tussen deelnemers aan de verschillende cursussen. De cursussen blijven op zichzelf staande methodieken.

zelfredzaamheid en samenwerking. Teylingereind heeft Equip vervolgens uitgebouwd naar de wensen en behoeften van de jongeren in de eigen instelling. Andere inrichtingen volgden en werken nu ook met deze methodiek. De directie kijkt graag over de eigen grenzen heen naar mogelijkheden voor samenwerking met andere JJI's en naar positieve ervaringen met vernieuwende pedagogische werkwijzen in het buitenland. Steeds staat de pedagogische taak centraal. Jongeren moeten kunnen leren van hun fouten en ze moeten op een zo goed mogelijke manier worden voorbereid op een goede terugkeer naar huis. Werken aan wat je gedaan hebt, aan herstel van relaties met de eigen omgeving en zo mogelijk met een slachtoffer, zijn daarbij cruciaal. De cursussen S.O.S en de externe herstelbemiddeling bieden daar mooie en ruime mogelijkheden voor.

Herstelgericht werken lijkt op basis van de onderzoeksresultaten en de waardering van de betrokkenen goed aan te sluiten bij de werkwijzen en pedagogische aanpak van Teylingereind.

Het past bij het inzetten op eigen verantwoordelijkheid, op wederzijdse hulp en op een positieve groepscultuur. Het past eveneens binnen internationale en landelijke ontwikkelingen en sluit aan op internationale regels als het IVRK en richtlijnen en aanbevelingen betreffende mediation in strafzaken.

Continuering van het werken met herstelgerichte activiteiten lijkt om genoemde redenen evident. Belangrijke aspecten daarbij zijn een heldere inbedding in de basismethodiek, voldoende uren en menskracht om de taken uit te voeren en een duidelijk plan omtrent informatievoorziening en continuering daarvan. Teylingereind kan vervolgens als voorbeeld dienen voor andere justitiële jeugdinrichtingen.

10. Aanbevelingen

Op basis van de uitkomsten van het onderzoek doen wij een vijftal aanbevelingen. De aanbevelingen zijn deels organisatorisch en deels inhoudelijk van aard. Organisatorisch gezien strekt het tot aanbeveling om te komen tot een meer structurele inbedding van en grotere bekendheid met de herstelgerichte activiteiten in Teylingereind. Inhoudelijk gezien zou het doel van herstelbemiddeling moeten liggen bij herstel en niet bij het terugdringen van recidive. Daarbij is het van belang de ervaringen van de jongeren achteraf te bespreken.

1. Werk aan structurele inbedding

Een van de kernvragen aan het begin van dit onderzoek was of structurele inbedding van herstelgerichte activiteiten in Teylingereind gewenst is en zo ja, in welke vorm. De conclusies laten zien dat structurele inbedding goed aansluit bij de missie en visie van de inrichting. Tevens past het goed binnen de ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten: moderne reacties op jeugdcriminaliteit, waarbij de nadruk ligt op het nemen van eigen verantwoordelijkheid. Ook is er op deze manier aandacht voor de rechten van het kind.

Ruimte voor die inbedding ligt vooral in de al bestaande Equip methode en nieuwe methodieken als YOUTURN en VASSST. Herstel kan daar een vast onderdeel in zijn. De VASSST module kan dienen als opstapje of introductie voor deelname aan S.O.S. en/of herstelbemiddeling. Het is aan te bevelen de opgedane ervaringen te benutten. Continuïteit en herhaling van het aanbod zijn nodig om alle jongeren te bereiken, zeker gelet op de steeds doorlopende nieuwe instroom en de doorstroom.

Bovendien bekijken gedragsveranderingen beter wanneer een 'behandeling' - in deze context werken met schuld, schaamte en herstel - herhaaldelijk en langdurig terugkomt (zie Boendermaker & Ince, 2008). Juist door middel van meerdere cursussen en een breder aanbod kan men langer en dieper op de stof ingaan en op die manier meer impact hebben op de jongere en gedragsveranderingen teweeg brengen. Een keuze van de directie voor herstel en een budget vanuit Justitie zijn daarbij belangrijke voorwaarden.

Personeelsleden hebben in interviews concrete suggesties gegeven om in de instelling herstelgericht werken te bevorderen:

Aandacht voor herstelgerichte activiteiten

- Meer aandacht geven aan herstelgericht werken in het opleidingsprogramma, o.a. door in de opleiding van nieuwe medewerkers een onderdeel herstelgericht werken op te nemen. Ook de module VASSST kan een standaard onderdeel van de opleiding voor medewerkers worden;
- Herstelactiviteiten bespreken bij stafmeetings;
- Herstelactiviteiten bespreken bij teamvergaderingen;
- Themabijeenkomsten organiseren over herstelgericht werken, hierbij kunnen films over herstelbemiddelingen of conferenties ingezet worden;
- Meer aandacht voor herstelactiviteiten op TIN (intranet van de JJI): er staat af en toe een bericht op intranet, maar meer is nodig om het onder de aandacht te brengen. Zo wordt de suggestie gedaan elke maand een verhaal over herstelbemiddeling te plaatsen;
- Meer aandacht voor herstelactiviteiten in externe bladen, zoals In Balans van Justitie of op de website van DJI.

Betrokkenheid bij herstelactiviteiten door medewerkers

- Stafmedewerkers meer betrokken maken, bijvoorbeeld door iedereen een duidelijker rol te geven in het bemiddelingsproces;
- Het maken van een protocol voor interne bemiddelingen;
- Meer uren voor de herstelconsulent of een extra medewerker;
- De directie moet herstel meer prioriteit geven.

2. Vergroot de bekendheid van herstelgericht werken in Teylingereind

a. Waar intern meer op ingezet moet en kan worden is het verhogen van de bekendheid van het personeel en van de jongeren met de herstelgerichte activiteiten. Als medewerkers en jongeren er herhaaldelijk over geïnformeerd worden en ervaringen horen van anderen, blijkt de toestroom toe te nemen. Een aantal mogelijkheden om de bekendheid te verhogen zijn hierboven genoemd.

b. Zorg dat het takenpakket van de herstelconsulent en daarmee de plaats van deze persoon in de organisatie een geheel vormt met de rest van herstel gerelateerde activiteiten, zoals Equip en YOUTURN. Het onderzoek heeft aangetoond dat de kennis over herstel nu bij een klein groepje mensen ligt. De positie van de herstelconsulent blijkt in de huidige opzet cruciaal voor de bekendheid en de doorgang van de verschillende vormen van herstelgerichte activiteiten. Een helder en haalbaar takenpakket, een goede inbedding in de organisatie in nauwe samenwerking met directie en staf zijn aan te bevelen.

3. Neem herstel en niet recidivevermindering als doel op zich

Net als in België is het aan te raden herstel als een doel op zich te beschouwen; eventuele recidivevermindering kan worden opgevat als een gunstig bijeffect, maar lijkt op zichzelf geen haalbaar resultaat. Ruimte voor herstelgerichte activiteiten als zijnde morele praktijken, onafhankelijk van de meetbare output, is zeker van belang voor jongeren die moeten leren van hun fouten. Ervaringen en studies in het buitenland hebben laten zien dat herstelgerichte detentie bij kan dragen aan het vergroten van de veiligheid in gevangenissen en gesloten jeugdinstituten. Een open houding en ruimte voor praten over het delict en eigen verantwoordelijkheid creëert een meer harmonieus klimaat voor gedetineerden, hun familie en personeel.

4. Bespreek na: als herstel niet plaatsvindt, geef dan aandacht aan het proces

Nabespreking na deelname aan een herstelgerichte activiteit is voor de jongeren van cruciaal belang. Dit geldt voor de verwerking van indrukken die zijn opgedaan in een gesprek, of na het ontvangen van een brief of kaartje. Door meerdere respondenten is erop gewezen dat er nu onder de medewerkers (de herstelconsulent, maar ook mentoren en gedragsdeskundigen) niet of nauwelijks tijd is voor een nabespreking na afloop van deelname aan herstelbemiddeling of S.O.S. De nabespreking kan minimaal bestaan uit een vraag van betrokken personeelsleden naar de ervaringen en de uitslag van de activiteit en zo mogelijk uit een uitgebreider gesprek met de teamleider, de gedragsdeskundige of een andere betrokkene zoals de dominee of de imam.

Ook wanneer een slachtoffer de bemiddeling heeft geweigerd, of een jongere heeft na het sturen van een kaartje geen reactie gekregen en dit leidt tot teleurstellingen, is een afrondend gesprek wenselijk. Wanneer de teleurstelling voortkomt uit te hoge verwachtingen over de externe herstelbemiddelingen via SiB, is het bijvoorbeeld mogelijk om jeugdige daders met onrealistisch hoge verwachtingen vooraf een extra voorbereiding te geven op mogelijke uitkomsten aangaande een contact met het slachtoffer via SiB. Een dergelijke, uitgebreidere toelichting zou ingebed kunnen worden in de cursussen die nu al worden gegeven bij Teylingereind (SOS, Equip, etcetera). Zo organiseert SiB sinds 2009 voortrajecten voor jeugdige daders, waarin zij in drie contactmomenten met een trainer worden voorbereid op een contact met het slachtoffer. In dit voortraject wordt uitgebreid ingegaan op het proces tot contact, de verwachtingen en motivatie van de dader om hieraan deel te nemen, etc. Op deze manier worden jeugdige daders voor wie dat wenselijk is extra voorbereid op een contact met het slachtoffer.⁶¹

61 Met dank aan Sven Zebel en Uilke Duinstra van Slachtoffer in Beeld voor deze suggestie.

5. Zet in op registratie en evaluatie

Tot slot verdient het aanbeveling om gegevens over deelnemers aan herstelbemiddeling en de cursussen te blijven registreren, en onderzoek en evaluatie naar de effecten van herstelgerichte activiteiten in de instelling voort te zetten. Op die manier kan men herstelgericht werken levend houden. Waar men voor moet waken is dat door een structurele inbedding, herstelgericht werken ook onzichtbaar kan worden (de mogelijkheid is er, maar wordt niet of nauwelijks benut). Door rapportage en evaluatie kan Teylingereind meer draagvlak en bekendheid creëren voor de mogelijkheden van herstel, zowel intern als extern.

11. Referenties

Bazemore, G., & Walgrave, L. (Eds.). (1999). *Restorative juvenile justice: repairing the harm of youth crime*. Monsey, New York: Criminal Justice Press.

Bergseth, K. & Bouffard, J. (2007), The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders, *Journal of Criminal Justice*, 35, pp 433-451.

Biermans, N. (2002). 'De trein is vertrokken: het eindstation ongekend: herstelconsulenten in de gevangenis - het eerste werkingsjaar'. In J. Vanacker (Ed), *Herstel en detentie: hommage aan Prof. dr. Tony Peters* (pp 83-94). Brussel: Politeai.

Biermans, N. (2003). Herstelgerichte detentie: stap voor stap naar het doel. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 3, 45-48.

Blad, J., & Pauwelsen, J. (2003). *Rentray: de justitiële jeugdinstelling als rehabilitatiecentrum: een onderzoek naar de mogelijkheden van herstelgerichte detentie*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Blad, J. (2004). Inleiding tot een herstelgericht detentieregime. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 4(2), 7-23.

Boendermaker, L., Ince, D. (2008). *Effectieve interventie tegen jeugdcriminaliteit*. JeugdCo, Kennis 04, p. 26-38.

Boutellier, H. (2005). *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangens rond misdaad en straf*, Den Haag: Boom Juridische uitgever.

Braam, H., Mak, J., & Tan, S. (2007). *Moeders in detentie en de omgang met hun kinderen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Brugman, D. en Bos, J.K. van den (2007), *De effecten van herstelopvoeding op morele ontwikkeling bij delinquentie jongens in een justitiële jeugdinstelling*, Utrecht: Vakgroep psychologie van de UU.

Brugman, D., Bink, M.D., Nas, C.N., Bos, J.K. van den (2008). Equip: kunnen delinquente jongeren elkaar helpen in hun sociale ontwikkeling? In I. Weijers (Ed.), *Justitiële interventies: voor jeugdige daders en risicojongeren* (pp. 223-237). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Camp, T. van, Win, T. van, Aertsen, I., Daeninck, D., Hodiaumont, F., & Malempré, H. (2004). *Vademecum Herstelrecht en Gevangenis*. Leuven: Acedemiapress.

Claes, E., Declerck, J., Marchal, A., & Put, J. (Eds.) (2007). *Herstel en jeugd: nu in het (r)echt*. Brugge: die Keure.

Denkers, F. (2000). 'Morele praktijken binnen, buiten en rondom het strafrecht'. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 1(1), 19-28.

Dijkman, L., & Genabeek, M. van (2004). Ruimte voor herstelgerichte detentie. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 4(2), 42-51.

Edgar, K., & Newell, T. (2006). *Restorative justice in prisons: a guide to making it happen*. Winchester: Waterside Press.

Eyken, A. van, & Loock, T. van, & Dufraing, D. (2007). 7 jaar herstelgerichte detentie: een voorlopige balans geïllustreerd aan de hand van herstelbemiddelingSU Noorderkempen. *Nieuwsbrief Suggnomè*, 8(2), 15-18.

Eyckmans, D.(2003). Het fonds als instrument in herstel. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 3, 26-28.

Frijns, J. & Mooren, J. (2004). *Herstelbemiddeling: een brug tussen slachtoffer en dader: een methode van werken*. Utrecht: Uitgeverij de Graaff.

Gibbs, J.C., Potter, G.H., & Goldstein, A.P. (1995). *The Equip program: teaching youth to think and act responsibly through a peer helping approach*. Champaign, IL: Research Press.

Habermas, J. (1988), *Recht en Moraal*. Nederlandse vertaling ingeleid door Wibren van der Burg en Willem van Reijen. Kampen: Kok Agora.

Hagemann, O. (2003). Restorative Justice in Prison? In L. Walgrave (Ed.), *Repositioning Restorative Justice* (pp 221-236). Devon: Willan Publishing.

Hissel, S.C.E.M., M. Jansen, J.E. Soethout, E. Tromp, *Procesevaluatie slachtoffer-dadergesprekken, eindrapport*, Regioplan, april 2006.

Hokwerda, Y. (2004). *Herstelrecht in jeugdzaken, een evaluatieonderzoek van zeven experimenten in Nederland*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Jansen, J. (2003). De Echt-recht conferentie binnen gevangensmuren. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 3, 36-45.

Jansen, J. (2007). Herstelgerichte ontwikkelingen in Nieuwegein, *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2, 54-62.

Jansen, M., Hissel, S., & Homburg, G. (2008). *Plan- en procesevaluatie herstelgerichte detentie Nieuwegein: eindrapport*. Amsterdam: Regioplan.

Jansen-van Driel, J. (2005). Herstelgerichte detentie als uitdrukking van normatieve professionaliteit. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 6(22), 57-67.

Kohlberg, L. (1985). The just community approach to moral education in theory and practice. In: Berkowitz, M, Oser, F. *Moral education*, 27-87, Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Laan, A. van der (2008). Herstelgericht groepsoverleg: een antwoord op ernstige jeugd-delinquentie? *Tijdschrift voor criminologie*, (2), p. 192.

Laarhoven-Aarts, C.M.A. van, & Winter, M. de (2007). *Onderzoek naar opvattingen in het maatschappelijk veld over het programma Herstelopvoeding (september 2006 - juni 2007)*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Afdeling Pedagogiek & Onderwijskunde.

Liefaard, T. (2005). Toegang tot de Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen, Amsterdam: SWP.

Lieshout, van, J. (2005). Herstelgerichte detentie wint belangstelling. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 5(2), 30-40.

McCold, P. (2003). 'A survey of assessment research on mediation and conferencing'. In Walgrave L. (Ed.), *Repositioning Restorative Justice* (pp. 67-121). Devon: Willan Publishing.

Meijnen, M., & Wolthuis, A., (2006). 'Oh heb ik dat aangericht?' herstel-opvoeding in een justitiële jeugdinrichting. *Tijdschrift voor Familie en Jeugdrecht*, 4, 105-110.

Ness, D. van (2007). Prisons and Restorative Justice. In Johnstone G., & Ness, D. van (Eds.), *Handbook of Restorative Justice* (pp. 312-324). Devon: Willan Publishing.

Newell, T. (2002). *Building Restorative Prisons*. Geraadpleegd via www.restorativepractices.org/Pages/newell.html.

Nugent, W., Williams & Umbreit, M. (2008), Participation in victim-offender-mediation and the prevalence of subsequent delinquent behavior: a meta-analysis, *Research on Social Work Practice*, 14(6), pp 408-416.

Pagee, R., & Kunst J. (2000). Verantwoordelijkheid dragen: over de invoering van Echt-Recht conferenties. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 1, 35.

Rhijn, A. van (2007). Een kei met datum, Herstelbemiddeling in de P.I. Nieuwegein, 2004-2007. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 4, 53-61.

Rhijn, A. van & Genabeek, M. (2007). Forensisch centrum Teylingereind, op weg naar een restoratieve inrichting? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2, 63-71.

Robert, L. (2004). Herstelgerichte detentie in België: tralies in de weg? *Tijdschrift voor Herstelrecht*. 4(2), 24-41.

Schot, S.(2009). Herstelbemiddeling in het Forensisch Centrum Teylingereind, Een exploratief onderzoek naar de effecten op de daders en de aansluiting bij de strafdoelen in het algemeen, scriptie Master of Criminology aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden.

Shapland, J. (2008). Hoe herstelrecht evalueren? *Tijdschrift voor herstelrecht*, 8, 26-36.

Shapland, J. (2008) et al., *Does restorative Justice affect reconviction?* www.justice.gov.uk/publications/research.htm

Steketee, M., Woerds, S. ter, Moll, M. & Boutellier, J.C.J. (2006). *Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland*. Assen: Van Gorcum / Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Strang, H. (2001). *Victim participation in a Restorative Justice Process*.

Sherman, L. & Strang, H. (2007). *Restorative justice: the evidence*, London: The Smith Institute.
www.smith-institute.org.uk

- Sykes, G. (1958). *The society of Captives*. Princeton: Princeton University Press.
- Swanborn, P. (2007). *Evalueren*. Den Haag: Uitgeverij Boom.
- Tweede Kamer 24587 nr. 243 (2007-2008). *Justitiële inrichtingen*.
- Vanfraechem, I. (2007). Herstel en de Belgische jeugdwet, *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 3, 8.
- Vleesenbeek, V. (2005). Herstelgerichte detentie: 'veel daders willen niets liever dan het slachtoffer in de ogen kijken.' *Balans*, 11-12.
- Walgrave, L. (2000). *Met het oog op herstel, Bakens voor een constructief jeugdsanctierecht*. Leuven: Universitaire Pers.
- Wartna, B.S.J., Harbuchi, S. el, & Laan, A.M. van der (2005). *Jong Vast, Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen*. Den Haag: WODC.
- Wartna, B.S.J. (2009). *In de oude fout, Over het meten van recidive en het vaststellen van het succes van strafrechtelijke interventies*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Weijers, I. (2005). *De pedagogische uitdaging van het jeugdstrafrecht*. Amsterdam: Uitgeverij SWP, oratie Universiteit Utrecht.
- Weijers, I. (2006). De aanpak van jeugdige recidivisten. *FJR*, nr. 74, 188-193.
- Weitekamp, E.G.M., & Kerner, H.J., (Eds.) (2002). *Restorative Justice, theoretical foundations*, Devon UK: Willan Publishing.
- Winter, M. de, Meijnen, M. & Goldschmidt, H.I.M. (2005). *Eindrapportage Herstelopvoeding: een onderzoeksverslag van de pilot herstelopvoeding in JJI De Heuvelrug, locatie Eikenstein: september 2004 - mei 2005*. Utrecht: Universiteit Utrecht; Opleiding Pedagogiek.
- Wolthuis, A. (2002) Europa dwingt zich tot bemiddeling in strafzaken: internationale instrumenten betreffende bemiddeling in een strafrechtelijke context. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2, 6-16.

Wolthuis, A. (2005), Van fouten kun je leren. IVRK geeft pedagogische invulling jeugdstrafrecht; lessen voor Nederland, *NJCM-Bulletin*, p. 717-734.

Wolthuis, A. (2006). Investeren in Halt en herstelbemiddeling, een creatieve aanpak van jeugdcriminaliteit, *Tijdschrift voor de Rechten van het Kind*, 3, p. 4-8.

Wolthuis, A. (2008). Herstel in de Belgische jeugdwet, *Proces*, 5, 168-176.

Wolthuis, A. (2009). Van grenzen overschrijden naar grenzen verleggen, Herstelrecht in de Nederlandse justitiële jeugdinrichtingen, in: *Een Kwestie van Grensoverschrijding; Liber Amicorum voor Paul Janssen*; Open Universiteit Nederland, Oosterwijk: Wolf Legal Publishers.

Bijlage 1 Werkwijze Spreken Over Schuld

Algemeen

Qua thematiek is de cursus verdeeld in twee delen: sessie 1 en 2 gaan over het incident, sessie 3, 4 en 5 over het herstel. De cursus wordt afgesloten met sessie 6 waarin de deelnemers aan een aantal gasten hun bijdragen tonen en een certificaat uitgereikt krijgen.

Er is dus sprake van een zekere opbouw in de volgorde van de onderwerpen met als einddoel een sessie waarin de deelnemers door middel van een eigen bijdrage laten zien op welke wijze zij de gevolgen van hun misdrijf in de richting van slachtoffer en samenleving zouden willen goedmaken.

Werkwijze

In iedere sessie wordt een onderwerp behandeld, waarna het in kleine groepjes besproken wordt. De deelnemers worden in de gelegenheid gesteld om in hun eigen tijd na iedere sessie met behulp van speciaal daarvoor ontwikkelde werkbladen over het desbetreffende onderwerp na te denken en dit in hun eigen woorden weer te geven. Aan het begin van iedere sessie is tijd gereserveerd om plenair of in kleine groepen de werkbladen door te nemen. Op deze wijze worden opgedane kennis en ervaring verdiept en aangescherpt.

Middelen

In de cursus wordt gebruik gemaakt van powerpointpresentaties, het verhaal van Zacheüs en een aantal videofragmenten uit relevante TV-programma's waarin daders en/of slachtoffers vertellen over hun ervaringen met een misdrijf, de gevolgen en het eventuele herstel. In sessie 3 wordt een slachtoffer van een delict in persoon geïntroduceerd, waarbij hij of zij vertelt welke invloed dit delict heeft gehad.

Verder doen we een aantal activiteiten, waarmee de deelnemers worden uitgedaagd om zich de thematiek eigen te maken, zoals een debat en een rollenspel.

Sessie 1: slachtoffers en daders aan het woord

In deze sessie wordt de cursus met behulp van een powerpointpresentatie geïntroduceerd. Daarna wordt, op basis van een videofragment van een kluisroof en het verhaal van Zacheüs, nagedacht en gesproken over daderschap en slachtofferschap.

Sessie 2: verantwoordelijkheid nemen en bekennen

In deze sessie wordt nagedacht en gesproken over het belang, de invloed en de mogelijke gevolgen van het nemen van verantwoordelijkheid voor dader, slachtoffer en samenleving. Het nemen van verantwoordelijkheid en bekennen vormt de belangrijkste basis voor een mogelijk herstel van de gevolgen van een misdrijf in de toekomst.

We gebruiken een video van The Simpsons en doen ook een rollenspel.

Sessie 3: verzoening en vergeving

Deze sessie vormt het omslagpunt in de cursus. Vanaf deze sessie wordt naar het einde van de cursus toegewerkt waarin de deelnemers worden gestimuleerd om na te denken over daadwerkelijke activiteiten met betrekking tot het uitdrukken van hun gevoelens ten opzichte van slachtoffer en samenleving.

In deze sessie wordt een slachtoffer in persoon geïntroduceerd, waarin deze over de gevolgen van het delict vertelt. Hierna krijgen de deelnemers de gelegenheid om daarop te reageren.

Het thema verzoening zal worden ingeleid door een videofragment waarin de ontmoeting tussen een dader en de dochter van het slachtoffer wordt getoond. Het thema vergeving wordt ingeleid door een videofragment waarin een dader en zijn slachtoffer vertellen wat vergeving voor hen en hun omgeving heeft gedaan.

Sessie 4: vergeving (vervolg) en introductie de volgende stap zetten

Het thema vergeving wordt in deze sessie afgesloten met behulp van een videofragment. Na de pauze wordt begonnen met de voorbereiding van de activiteiten in sessie 6. Middels een videofragment van een dader die een excuusbrief aan zijn vader schrijft wordt dit onderwerp ingeleid.

Sessie 5: de volgende stap zetten

Sessie 5 is een creatieve sessie. De nadruk in deze sessie ligt op het vormgeven aan een daad van herstel, waarin gevoelens richting het slachtoffer en samenleving getoond worden. We spelen met de cursusgroep het Herstelkwartet.

Sessie 6: daad van herstel

Deze sessie is bedoeld als afsluiting van de cursus waarin iedere deelnemer de gelegenheid krijgt om voor een aantal 'gasten' zijn bijdrage te tonen als een symbolische daad van herstel in de richting van slachtoffer en samenleving. Als afsluiting ontvangt iedere deelnemer een certificaat van Gevangenzorg Nederland. Tevens wordt deze sessie gebruikt om met de deelnemers aan de hand van een evaluatieformulier de cursus te evalueren.

(Document Gevangenzorg Nederland)

Esther Klaassen
Coördinator herstelrechtprogramma's
Gevangenzorg Nederland
www.gevangenzorg.nl

Bijlage 2 Functiebeschrijving Herstelconsulent

Datum: februari 2009

Versie: definitief

Algemene kenmerken

De Herstelconsulent begeleidt het veranderingsproces binnen Teylingereind naar een herstelgerichte cultuur waarin het delict en de gevolgen daarvan vanaf het begin van de detentie bespreekbaar worden gemaakt en waarin jongeren worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid. Jongeren worden gestimuleerd om daadwerkelijk te werken aan herstel van de schade ten aanzien van de slachtoffers, zichzelf, hun relationele netwerk en de samenleving.

Daarnaast bevordert de Herstelconsulent de uitbouw van een coherent beleid dat aansluit bij het model van herstelgerichte detentie.

Doel van de functie

Het streven naar een herstelgerichte inrichtingscultuur en het uitbouwen van een coherent beleid dat aansluit bij het model van herstelgerichte detentie.

Organisatorische positie

De Herstelconsulent ontvangt hiërarchisch leiding van het Hoofd Pedagogisch Beleid. De Herstelconsulent geeft zelf geen leiding.

Resultaatgebieden

Initiëren van herstelgerichte activiteiten bij jongeren

- Geeft uitvoering aan activiteiten gericht op het bevorderen van inzicht in de gevolgen van crimineel gedrag (ten aanzien van de primaire en secundaire slachtoffers, het eigen relationele netwerk, de samenleving en de dader zelf). Stemt activiteiten af met de betrokken gedragsdeskundige;
- Organiseert en verzorgt herstelgerichte introductieprogramma's. Ontwikkelt hiertoe, in samenwerking met interne betrokkenen, opzet en inhoud;
- Organiseert en geeft uitvoering aan gespreksgroepen, film- en discussiemiddagen en voordrachten rondom herstelgerichte thema's. Nodigt zonodig externe gasten uit;

- Initieert cursussen, trainingen, (thema)bijeenkomsten en individuele gesprekken waarin aandacht wordt besteed aan morele reflectie en ontwikkeling en waarbij sociale vaardigheden worden aangeleerd;
- Geeft uitvoering aan activiteiten gericht op herstel, resocialisatie en re-integratie. Coördineert aanvragen tot herstelbemiddeling en onderhoudt contacten met externe niet-justitieel gebonden bemiddelingsinstanties die verantwoordelijk zijn voor het coördineren en begeleiden van de concrete bemiddelingen tussen dader en slachtoffer;
- Organiseert, in samenspraak met de betrokken gedragsdeskundig en in aansluiting op het verblijf-/behandelplan, conferenties ter voorbereiding op ontslag uit de inrichting en organiseert 'peer'-groep trainingen zodat jongeren die deze training hebben gevolgd een rol kunnen spelen in allerlei vormen van overleg, introductieprogramma's en bemiddeling bij conflicten;
- Initieert, in samenspraak met de betrokken gedragsdeskundige en in aansluiting op het verblijf-/behandelplan, werkzaamheden waarvan resultaten ten goede komen aan slachtoffers, familieleden van jongeren, sociale en ideële doelstellingen en initieert activiteiten die zich richten op het uitbreiden van contacten tussen de in Teylingereind verblijvende jongeren, hun relationele netwerk en de samenleving.

Resultaat: Herstelgerichte activiteiten bij jongeren geïnitieerd, zodanig dat is bijgedragen aan een herstelgerichte inrichtingscultuur. Activiteiten zijn afgestemd met de betrokken gedragsdeskundige en passen binnen het verblijf-/behandelplan. De jongere heeft inzicht in de gevolgen van crimineel gedrag en er is bijgedragen aan herstel, resocialisatie en re-integratie.

Bevorderen van de gewenste inrichtingscultuur binnen de organisatie

- Geeft voorlichting, informatie en advies aan in- en externe belanghebbenden, bijvoorbeeld door middel van mondelinge voorlichting, bijeenkomsten, specifieke activiteiten en/of publicaties;
- Initieert trainingen en bezinningsdagen gericht op het bevorderen van een cultuur van openheid en respect in de onderlinge betrekkingen;
- Initieert trainingen in herstelgerichte conflict-bemiddelingsmethodieken die kunnen worden aangewend bij het oplossen van problemen of conflicten;
- Geeft voorlichting gericht op sensibilisering van de verschillende disciplines met betrekking tot slachtofferproblematiek en herstelgerichte mogelijkheden.

Resultaat: Bij medewerkers is een gewenste inrichtingscultuur bevorderd.

Bevorderen van de gewenste cultuur van een inrichting die past binnen de huidige samenleving

- Ontwikkelt activiteiten gericht op het opbouwen en onderhouden van contacten met ideële, levensbeschouwelijk of maatschappelijk georiënteerde organisaties en met individuele vrijwilligers;
- Ontplooit activiteiten die zich richten op publieksvoorlichting over herstelgerichte activiteiten tijdens en na de detentie.

Resultaat: Gewenste inrichtingscultuur binnen de samenleving bevorderd, zodanig dat de kansen op re-integratie en rehabilitatie zijn vergroot.

Profiel van de functie

Kennis

- Academisch werk- en denkniveau richting ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek, sociologie en criminologie;
- Kennis van herstelrecht en herstelbemiddeling verkregen middels relevante werkervaring en het volgen van aanvullende cursussen en opleiding op het gebied van herstelbemiddeling, mediation en Echt Recht conferenties.

Specifieke functiekenmerken / competenties

- Motiverend en stimulerend vermogen voor het onderhouden van intensieve contacten met jongeren en hen te stimuleren tot (meewerken aan) verandering;
- Mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid voor het in- en extern communiceren op alle niveaus, het opstellen van plannen, schrijven van stukken et cetera;
- Oplossingsgericht en vaardig met conflicthantering om problematiek van jongeren binnen redelijke termijn op te lossen;
- Samenwerkend vermogen met in- en externe betrokkenen om zo te komen tot een optimale aanpak die aansluit bij het individuele verblijf-/behandelplan;
- Creativiteit voor het bedenken en organiseren van herstelgerichte activiteiten;
- Stressbestendigheid vereist voor interventie in crisissituaties.

(Document Teylingereind)

Colofon

Opdrachtgever	Forensisch Centrum Teylingereind
Auteurs	Mr. Annemieke Wolthuis Dr. Myriam Vandenbroucke M.m.v.: Mr. Dr. Katinka Lünemann Sylvia Schot MSc Dr. Majone Steketee
Omslag	Grafitall, Valkenswaard
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@denhaagmediagroep.nl of faxen naar (070) 359 07 01, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 978-90-5830-353-0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2009

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.